

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

AMİN MAALOUF'UN ROMANLARINDA ORTA DOĞU VE ORTA DOĞU SORUNUNA BAKIŞ

Yüksek Lisans Tezi

Meliha AKDENİZ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPLOJİSİ ANABİLİM DALI

AMİN MAALOUF'UN ROMANLARINDA ORTA DOĞU VE ORTA DOĞU SORUNUNA BAKIŞ

Yüksek Lisans Tezi

Meliha AKDENİZ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Özlem ULUÇ KÜÇÜKCAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 506411981 no'lu Meliha AKDENİZ'in hazırladığı "*Amin Maalouf'un Romanlarında Orta Doğu Ve Orta Doğu Sorununa Bakış*" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 04.07.19... tarihinde saat 17:00.'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ...*kabulü*.....' ne OYBİRLİĞİ/~~GYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ULUÇ KÜÇÜKCAN	<i>Başarılı</i>	<i>[Signature]</i>
Prof. Dr. Ömer SAY	<i>Başarılı</i>	<i>[Signature]</i>
Prof. Dr. Musa TAŞDELEN	<i>Başarılı</i>	<i>[Signature]</i>

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun *16/07/2019* tarih ve *2019/17-17* sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Meliha Akdeniz
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi
Programı	: Yüksek Lisans
Proje Yürütücüsü	: Dr. Özlem Uluç Küçükcan
Proje Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans Tezi - Haziran 2019
Anahtar Kelimeler	: Oryantalizm, Amin Maalouf, Ortadoğu, Ortadoğu sorunu

ÖZET

AMİN MAALOUF'UN ROMANLARINDA ORTA DOĞU VE ORTA DOĞU SORUNUNA BAKIŞ

Lübnanlı meşhur yazar Amin Maalouf, eserlerinde Orta Doğu tarihini, Batılılara kendi dilleriyle anlatmakta ve Batı'nın oryantalist düşünce yapısını bir veri olarak çok iyi değerlendirmektedir. Sahiplendiği Doğu ağırlıklı kimliği eserlerine çok iyi yansıtan Amin Maalouf, kendisini çok kimlikli ve çok kültürlü biri olarak tanımlamaktadır. Yazar bu özelliklerinin yanı sıra oryantalist nitelikler barındırmaktadır.

“Amin Maalouf'un Romanlarında Orta Doğu ve Orta Doğu Sorununa Bakış” adlı bu çalışmada, oryantalist nitelikleriyle Maalouf'un Orta Doğu'ya ve Orta Doğu sorununa nasıl baktığı konusu ele alınmıştır. Çalışmada içerik analizi esas alınmıştır. Bu kapsamda, öncelikle ilgili kavramlara yönelik literatür incelemesi yapılmıştır. Daha sonra da Amin Maalouf'un romanları, içerik analizi (içerik çözümleme) yöntemi ile ele alınmış; romanların kurgusu ve kişi kadrosu ile romanların mekân ve zaman özellikleri “Orta Doğu”ya yönelik kavramsal çerçeveden hareketle oryantalist perspektifinden

değerlendirilmiştir. İçerik çözümlemesi pragmatik ve dogmatik yaklaşımlar kullanılarak yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda Maalouf'un, oryantalist olarak görüldüğü için her ne kadar bazı çevreler tarafından çok uluslu, çok kültürlü ve barışçıl söylemleri eleştirilse de, bir Orta Doğulu olarak eserlerinde Orta Doğu'yu tüm yönleriyle ve tüm gerçekliğiyle çarpıcı bir şekilde yansıttığı sonucuna varılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Meliha Akdeniz

Field : Sociology and Anthropology of The Middle East

Programme : Master

Supervisor : Dr. Öğrt. Üyesi Özlem Uluç Küçükcan

Degree Awarded and Date : Master Thesis - June 2019

Keywords : Orientalism, Amin Maalouf, Middle East, Middle East problem.

ABSTRACT

THE PERSPECTIVE ON THE MIDDLE EAST AND MIDDLE EAST PROBLEMS IN AMİN MAALOUF'S NOVELS

The famous Lebanese writer Amin Maalouf, whose works have been translated into many languages, tells the history of the Middle East in their own language to Westerners and evaluates the orientalist thinking of the West very well. Maalouf, who reflects his Eastern identity in his works, defines himself as a multi-identity and multiculturalist. Besides these features, the author possesses orientalist characteristics.

In this study, named “Perspectives on the Middle East and the Middle East Problems in Amin Maalouf's Novels”, the issue of how Maalouf looks at the Middle East and the Middle East problems with its orientalist qualities have been discussed. The study was based on the content analysis model. In this context, first of all, literature review was conducted about related studies and concepts. Then, Amin Maalouf's novels were analyzed by content analysis; the fiction of the novels and the staff, and the space and time characteristics of the novels were evaluated from the perspective of orientalism, based on the conceptual framework for the Middle East. In content analysis, pragmatic and dogmatic approaches were used. At the end of the study, it was concluded that

Maalouf, as a Middle Eastern origin, reflects the Middle East in all its aspects and in all its reality in his works, although he is criticized as a multinational, multicultural and peaceful discourse by some circles just because he is regarded as an orientalist.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	Sayfa No. iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

1

1. GİRİŞ	1
2. ORTA DOĞU'NUN TARİHSEL VE COĞRAFİ TEMELLERİ.....	8
2.1.Orta Doğu'nun Coğrafi Sınırları	9
2.2.Orta Doğu Kavramının Ortaya Çıkışı	10
2.3.Orta Doğu'nun Etnik Yapısı	12
2.4.Orta Doğu'daki Etnik Temelli Çatışmaların Nedenleri	14
2.5.Orta Doğu'daki Din Temelli Çatışmaların Nedenleri.....	15
2.6.Orta Doğu'da Osmanlı Öncesi- Sonrası Durum	17
3. ORYANTALİZM KAVRAMI.....	21
3.1.Oryantalizm Kavramı ve Tanımı	21
3.2.Oryantalizmin Tarihsel Arka Planı	23
3.2.1. İlk Dönem Oryantalizmi (10.-14. Yüzyıl).....	25
3.2.3.Son Dönem Oryantalizmi (18. Yüzyıl ve Sonrası)	27
3.2.4. 20. Yüzyılda Oryantalizm	29
3.3.Doğu ve Batının Tanımlanması	31
3.4.Oryantalizmin Etkili Olduğu Alanlar.....	32
3.4.1. Felsefede Oryantalizmin Etkileri	34
3.4.2.Sanatta Oryantalizmin Etkileri	35
3.4.3. Edebiyatta Oryantalizmin Etkileri.....	36
3.5.Oksidentalizm Kavramı ve Tanımı	39
4. ORTA DOĞULU BİR YAZAR OLARAK AMİN MAALOUF.....	43
4.1.Amin Maalouf'un Hayatı	43
4.2.Amin Maalouf'un Edebi Kişiliği	43
4.3. Amin Maalouf'un Eserleri	45
4.4. Amin Maalouf ve Oryantalizm	51

5. AMİN MAALOUF'UN ROMANLARINDA ORTA DOĞU VE ORTA DOĞU SORUNUNA BAKIŞ	57
5.1. Amin Maalouf'un Romanlarında Orta Doğu'nun Konumlandırılması.....	58
5.2. Doğu-Batı Farkının Bir Yansıması Olarak Mekânın Amin Maalouf'un Romanlarında Kullanımı.....	61
5.3. Amin Maalouf'un Romanlarında Doğu-Batı (Siyasî alışverişler, Kültürel ilişkiler).....	64
5.4. Amin Maalouf'un Romanlarında Orta Doğulu İnsanların Temsil Biçimleri.....	66
5.5. Amin Maalouf'un Romanlarında Batılı Devletlerin Orta Doğu'daki Sömürü ve Misyonerlik Faaliyetlerine Bakış	71
5.6. Orta Doğu'daki Etnik ve Din Temelli Çatışmaların Amin Maalouf'un Romanlarında Ele Alınış Şekli.....	75
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	81
KAYNAKÇA.....	87

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

Yy : Yüzyıl

1. GİRİŞ

Amin Maalouf, Fransa’da yaşayan Lübnanlı bir yazardır. Bugüne kadar yazdığı romanlarında ve denemelerinde Orta Doğu’dan esinlenmiş, kökeninin dahil olduğu topraklardan hikayeler aktarmıştır. Doğal olarak bu eserlerde Orta Doğu’da yüzyılı aşkın bir süredir yaşanan karışıklıklar da dile getirilmiştir. Amin Maalouf, hem Doğu’lu olması hem de doğulu bir gözle Batı’ya doğuyu aktarması açısından önemli bir kişiliktir. Öncelikle bu çalışmada amaçlanan, Maalouf’un romanlarında, Orta Doğu olarak adlandırılan coğrafyada bugün de hala devam etmekte olan ve çözümlenmesi pek de mümkün görünmeyen sorunları nasıl ele aldığı, hangi açılardan baktığı, eğer varsa ne gibi çözüm önerileri sunduğunun tespit edilmesidir.

Geçmişte ve günümüzde “Orta Doğu” olarak nitelendirilen bölge her zaman mevcut güç odaklarının ilgi alanı olmuştur. Bu bölgenin neden Orta Doğu olarak nitelendirildiği, sınırlarının nereler olduğu çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Öncelikle “Orta Doğu Sorunu” olarak bilinen sorun ya da sorunların neler olduğu, nereden kaynaklandığı ve neden bir türlü çözülemediği sorularını cevaplamaya çalışalım.

Orta Doğu; çeşitli uygarlıkların boy attığı, farklı kültürlerin kaynaştığı, Doğu-Batı, Kuzey-Güney, gelişmiş veya az gelişmiş ulusların az veya çok bulunduğu, fakat çatışmaların, uyuşmazlıkların hiç eksik olmadığı, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği, boğazlar vasıtasıyla Karadeniz’i Akdeniz’e, Süveyş Kanalı ile de her iki denizi Hint Okyanusu’na bağlayan stratejik konumdaki bölgedir.¹

“Orta Doğu Sorunu” dendiğinde akıllara bir çırpıda sayılabilecek pek çok başlık gelmektedir. Bunların en başında gelenler şöyle sıralanabilir:

- 1- Farklılıklar sorunu (ırksal, dinsel, mezhepsel farklılıklar)
- 2- Orta Doğu’da yer alan Kudüs şehrinin tüm semavi dinler (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik) için de kutsal olması

¹ Eliçalışkan, Murat “Coğrafya Dünyası” 2007-2014

- 3- Bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önem taşıması
- 4- İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede kurulan yeni devletlerin milletleşme sürecini tamamlayamayıp yine farklılıkları ön plana çıkarmaları
- 5- Devlet yöneticilerinin genellikle diktatörler ya da sınıf yöneticileri olmaları
- 6- 1948'de Filistin topraklarında kurulan İsrail Devleti ve onun işgalci politikası
- 7- Dünya petrol rezervinin yarısından fazlasının ve doğalgaz rezervinin de 1/3'ünün bu topraklarda olması dolayısıyla Batılı devletlerin sömürgeci faaliyetlerini burada sürdürmek istemesi
- 8- Bölgede su kaynaklarının yetersiz olması (gelecekte bu bölgedeki en önemli sorunun su sorunu olacağı varsayılmaktadır)

Bu bölgede yaklaşık yüz yıldır yaşanan istikrarsızlığın temelinde yatan bu nedenler, bölgedeki kaynakları ele geçirmek isteyen Batılı devletler tarafından sürekli canlı tutulmaktadır. Görünen odur ki, daha uzun yıllar boyunca da bu sorunlar kolay kolay çözülemeyecektir. Orta Doğu'da en sakin ve huzurlu dönem Osmanlı Devleti'nin bu topraklarda hüküm sürdüğü dönem olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu coğrafyasından ayrılmak zorunda kalmasıyla birlikte bölgedeki istikrarsızlık giderek artan bir şekilde devam etmektedir. Bölgede yaşanan savaşlar ve iç çatışmalar bugüne kadar yüzbinlerce insanın ölümüne ve yine yüzbinlerce insanın doğup büyüdüğü topraklardan göç etmesine neden olmuştur. Amin Maalouf da Lübnan'da yaşanan iç savaş nedeniyle 1976 yılında ailesiyle birlikte Fransa'ya göç etmiştir. Bir anlamda Orta Doğu Sorunu'ndan doğrudan etkilenen yüzbinlerce insandan biri olarak, kendisini tüm dünyada tanınan ve sevilen bir yazar haline getiren romanlarının konularını da genellikle Orta Doğu ve Akdeniz havzasından seçmiştir. 26 yaşına kadar Lübnan'da yaşayan, eğitimini bu ülkede alan ve yine burada gazetecilik yapan Maalouf, görevi gereği gittiği Orta Doğu'nun pek çok bölgesinde yaptığı gözlemleri de eserlerine yansıtmıştır. Yazar, romanlarında açıkça "Orta Doğu Sorunu" olarak ele almamış olsa da dile getirdiği çatışmalar, savaşlar, kimlik problemleri, misyonerlik faaliyetleri, göç, çok kültürlülük, modernleşme gibi konular Orta Doğu Sorunu'nun kapsamındadır.

Amin Maalouf ilk kitabını 1983'te "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri" adıyla yayınlamıştır. Daha sonra sırasıyla, "Afrikalı Leo (1986)", "Semerkant (1988)", "Işık Bahçeleri (1991)", "Beatrice'ten Sonraki Birinci Yüzyıl (1992)", "Tanios Kayası (1993)", "Doğu'nun Limanları (1996)", "Ölümcül Kimlikler (1998)", "Yüzüncü Ad-Baldassare'nin Yolculuğu (2000)", "Uzaktan Aşk (2002)", "Yolların Başlangıcı (2004)", "Adriana Mater (2006)", "Çivisi Çıkmış Dünya (2009)", "29 Numaralı Koltuğun Hikayesi-Fransa Tarihinin Dört Yüzyılı (2011)", "Doğu'dan Uzakta (2012) adlı kitaplarını yayınlamıştır. Eserleri pek çok dile çevrilmiş, yayımlandığı ülkelerde ve Türkiye'de büyük ilgi uyandırmıştır. Biz de bu çalışmamızda yazarın kitaplarını özellikle de romanlarını, Maalouf'un Orta Doğu'ya ve Orta Doğu Sorunu'na bakışı açısından ele alıp inceleyeceğiz.

Çalışmamız giriş, değerlendirme ve sonuç bölümlerinin dışında dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Orta Doğu'nun tarihsel ve coğrafi temelleri ele alınmıştır. Bu kapsamda Orta Doğu'nun sınırları, etnik yapısı, orta doğu kavramının ortaya çıkışı, orta doğu'daki çatışma nedenleri ve bölgede Osmanlı öncesi ve sonrası dönem incelenmiştir.

İkinci bölümde, oryantalizm kavramı, bu kavramın arka planı, Doğu ve Batı'nın tanımlanması, oryantalizmin etkili olduğu (felsefe, sanat, edebiyat) alanlara değinilmiş ve konuyla ilgisi açısından oksidentalizm kavramının tanımına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde Orta Doğu'lu bir yazar olarak Amin Maalouf'un hayatı, edebi kişiliği ve eserleri ele alınmıştır. Ayrıca Maalouf'un oryantalist bir yazar olup olmadığı sorgulanmıştır.

Dördüncü bölümde, Amin Maalouf'un, özellikle konusunu Orta Doğu coğrafyasından seçtiği tarihi romanlarında, Orta Doğu ve Orta Doğu Sorunu'na nasıl baktığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserlerinin hepsi incelenmekle beraber üzerinde en çok durulan eserler: Arapların Gözünden Haçlı Seferleri, Afrikalı Leo, Semerkant, Işık Bahçeleri, Tanios Kayası, Doğu'nun Limanları, Ölümcül Kimlikler, Yüzüncü Ad:Baldassare'nin Yolculuğu, Yolların Başlangıcı, Çivisi Çıkmış Dünya ve Doğu'dan Uzakta isimli kitaplarıdır.

Amin Maalouf ve kitapları üzerine yapılmış diğerk akademik çalışmalar incelendiğinde YÖK Tez Veri Tabanına kayıtlı dört doktora, üç yüksek lisans tez çalışması yapıldığı görülmüştür. Hülya Yılmaz tarafından hazırlanan “Disiplinlerarasılık Bağlamında Çeviribilim ve Etnometodoloji: Amin Maalouf’un Eserlerinde Melez Kimlikler” adlı doktora çalışmasında; Maalouf’un “Doğu’dan Uzakta” romanındaki “kimlik” ve “aidiyet” kavramları bağlamında yazarın kendisini nitelediği çokkültürlülük ve melezlik olguları araştırılmıştır. Bu çalışmada, “şarkiyatçılık”, “melezlik”, “muğlaklık”, “üçüncü olan”, “kimlik”, “aidiyet” gibi kavramlar temel alınmıştır. Sömürge ve sömürgecilik sonrası dönemlerin kişiler üzerindeki psikolojik etkileri üzerinde durulmuş ve bu durumun kimliğin inşa sürecini nasıl etkilediği, Maalouf’un romanlarında vurguladığı çokkültürlülükten yola çıkılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Ceylan Yıldırım tarafından hazırlanan “Amin Maalouf’un Romanlarının Türkçe Çevirileri: Coğuldizge Kuram Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Çözümleme” adlı doktora tezinde, Maalouf’un çevirilerinin Türk Edebiyatında postmodern tarihsel roman türünün gelişimine etkisinin ve böylece çeviri yazının bir ulusun edebiyatında yarattığı etkinin açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

Nurcan Gören tarafından yapılan “Amin Maalouf’un Eserlerinde Kitap İmgesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Amin Maalouf’un “Semerkant”, “Tanios Kayası” ve “Yüzüncü Ad-Baldassare’nin Yolculuğu” adlı romanlarında , kitap imgesi Alman filozof Friedrich Hegel’in tarih ve felsefe kuramı ışığında detaylı bir şekilde alınıp incelenmiştir.

Mithat Kaynak’ın hazırladığı yüksek lisans tez çalışmasının adı “Bir Tarih Yazımı Olarak Amin Maalouf’un Romanı”dır. bu çalışmasında araştırmacı, Amin Maalouf’un roman türü üzerinden geliştirdiği tarih yazımını irdelenmiş ve çağımız sorunlarına önerdiği çözüm yolları ve gelecek kurgusunu ele almıştır. Maalouf’un “ötekileştirmenin, medeniyetler çatışmasının” panzehiri olarak, çokkültürlülük ve birlikte yaşam tezi üzerinde durulmuştur.

Nesrin Tekin'in Fransızca olarak hazırladığı "L'analyse de la traduction des elements culturels dans le roman 'le Rocher de Tanios' Amin Maalouf d'apres la theorie interpretative"- "Amin Maalouf'un Tanios Kayası adlı romanında kültürel öğelerin çevirisinin yorumlayıcı anlam kuramına göre incelenmesi" adlı doktora tezinde ise, çeviride özgün metnin anlamının varies diline aktarımını, sadece dilsel düzeyde değil aynı zamanda anlambilimsel ve deyişbilimsel açıdan da sağlamayı amaçlamaktadır.

Hem yüksek lisans hem de doktora çalışmasında Amin Maalouf'u konu edinmiş olan Tülay Özekin'in yüksek lisans çalışmasının adı "Amin Maalouf'un Eserlerinin Esin Kaynağı: Tarih"tir. Bu çalışmada, Amin Maalouf'un toplumların belleği ve derinliği olan tarihten nasıl ustaca yararlandığı, kahramanlarının adlarını bile değiştirmeden olayları ve kişileri ek olay ve kişilerle zenginleştirdiği ve genel bir tema olarak ele aldığı doğu-batı çatışmasının belirli bir tarihsel doku içerisinde nasıl aktardığı anlatılır. Tülay Özekin "Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel" adlı doktora tezinde de söz konusu yazarların romanlarındaki çokkültürlülük, farklılıklar, çocukluğun geçtiği topraklardan konuların seçilmesi gibi öğeler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Yapılan tüm bu çalışmalar bizim çalışmamızdan farklı olarak, Maalouf'un romanlarındaki tarihselliği, dilbilimsel özellikleri ve çoğunlukla melez kimlikleri ele alırken, biz daha ziyade Orta Doğu'ya ve Orta Doğu sorunu'na bakışını yakalamaya çalışacağız. Bu noktada ileri sürdüğümüz hipotezlerimizi şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Orta Doğu'lu bir yazar olmasına karşın uzun yıllar Fransa'da yaşamış olması ve Batı tarzı bir eğitim almış olması, Maalouf'un Orta Doğu Sorunu'na bir oryantalist gibi bakmasına neden olmuştur.
- 2- Kitaplarının ana çıkış noktası doğu-batı çatışması olduğundan; "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri", "Afrikalı Leo", "Doğu'nun Limanları", "Doğu'dan Uzakta", "Semerkant", "Ölümcül Kimlikler", "yolların Başlangıcı", "Çivisi Çıkmış Dünya" adlı eserleri başta olmak üzere kitaplarındaki temel kaygı Doğu ile Batı'yı uzlaştırma çabasıdır.

- 3- Ele alınan öykü ya da öyküler belli bir tarihsel dokuda yer alan örnek bir toplum içinde verilmeye çalışılmış bununla birlikte halktan, sıradan yani “öteki” olarak nitelenebilecek kişilerin de konuşması amaçlanmıştır.
- 4- Maalouf, kitaplarında objektif olmaya çalışsa da Doğu'nun eleştirisine de imkan tanımıştır.
- 5- Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'da hüküm sürdüğü yüzyıllar boyunca bölgenin sükun ve huzur içinde olması, Maalouf'un, Müslümanların Hristiyanlara oranla şiddete daha uzak olduğu fikrine sahip olmasını sağlamıştır.

Bu hipotezleri oluştururken yola çıktığımız sorular şunlardır: Amin Maalouf'un Lübnan'da doğup-büyümüş olması yani Orta Doğu'lu olması, onun meseleye bakışını nasıl etkilemiştir? Batı'ya Doğu'yu; Batı'da yaşayan bir Doğu'lu gibi mi yoksa Doğu'yu Batı'ya Batı gözüyle anlatmaya çalışan bir Orta Doğu'lu gibi mi aktarmıştır? Ele aldığı sorunlar geçmişte mi kalmıştır yoksa bugün hala devam etmekte midir? Yüzyıllar boyunca Orta Doğu'da hüküm sürmüş Osmanlı Devleti'ne bakış açısı nasıldır? Bu coğrafyada huzurun olmamasının nedeni batılı devletlerin burayı sürekli karıştırmasından mı kaynaklanmaktadır? Ya da bu coğrafyada yaşayan insanların kişilikleri ve yazgısı mı böyledir? Orta Doğu, batılı anlamda bir modernleşmeyi reddetmeyerek tüm bu anlaşmazlıkları ortadan kaldırabilir mi?

Çalışmamızın amacı yukarıda dile getirilen sorulara cevaplar aramak ve hipotezlerimizi sınamaktır. Çalışma, Amin Maalouf'un tüm romanlarını “Orta Doğu” ve “Oryantalizm” konularına ait kavramsal bir çerçeveden ele alması açısından önemlidir.

Çalışmada yöntem olarak içerik analizi yapılmıştır. Prof. Dr. Aysel Aziz'e göre içerik analizi, toplumsal veya toplumbilimsel araştırmalar kapsamında istifade edilen bir gözlem metodudur. Bu yöntem sosyal bilimlerin neredeyse tüm alanlarında kullanılmaktadır. Bu metot kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla beraber ortaya çıkmış ve yayılmıştır. İçerik analizi sosyal bilimcilere arşivlerden, belgelerden, gazetelerden, sinema, dizi gibi çeşitli görsel dökümanlardan, çeşitli kitle iletişim

araçlarından elde edilen bilgilerin bir anlam kazandırılması amacıyla sistematik olarak incelenmesidir.²

Bu kapsamda öncelikle ilgili kaynaklara yönelik literatür incelemesi yapılmıştır. Daha sonra Amin Maalouf'un romanları, içerik analizi yöntemiyle ele alınmış; romanların kurgusu ve kişi kadrosu ile romanların mekan ve özellikleri "Orta Doğu"ya yönelik kavramsal çerçeveden hareketle oryantalizm perspektifinden değerlendirilmiştir.

² Prof. Dr. Aziz, Aysel "Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim" (s.119) A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara,1990

2. ORTA DOĞU'NUN TARİHSEL VE COĞRAFİ TEMELLERİ

Orta Doğu bölgesi, medeniyetin başlangıç merkezlerinden olan Nil Vadisi ile Mezopotamya'yı içine dâhil eden bir coğrafi alandır. Farklı yapıya sahip pek çok medeniyet bu coğrafyada kurularak varlık göstermiştir. Semavi dinlerin vuku buluşu yine bu coğrafi alanda gerçekleşmiştir. Günümüze dek bu coğrafyada ortaya çıkan medeniyetler, semavi dinler ve bunların her birinin bıraktığı izlerin kaynaşmış olması neticesinde ortaya çıkmış olan yeni kültürler ile Orta Doğu hakiki bir uygarlık mozaiki durumundadır.

Orta Doğu'nun bu biçimde dar ve geniş manada sınırlandırılmasına sebep olan, Dünya hükümranlığında söz sahibi olan devletlerin bu coğrafyaya göstermiş oldukları ilgilerinden farklı bir şey değildir. Doğrusu bu da, bölgenin ne için ve kim tarafından Orta Doğu olarak nitelendirildiğinin bir izahının yapılması ve sınırlarının çizilmesidir.

Esasında günümüzde Orta Doğu ifade edildiğinde aklımızda beliren petrol, çatışma, savaş, terör vb. mefhumların tamamı bu ismin verilışinden kaynaklanmaktadır. İstanbul'da bulunan Mehmet için bahsini ettiğimiz coğrafya, klasik Dünya haritasında doğuda ve ortada bulunmaktadır. Londra'da bulunan John, Paris'te bulunan Sebastian ve New York'ta bulunan Kurt içinde bu hal geçerlilik gösterir. Yalnızca Tokyo'da bulunan Yao, Sidney'de yer alan Eric ile Pekin'deki Baiji için bu coğrafi yer, klasik dünya atlasında yine orta yerde kalmış olsa da kendi pozisyonlarına göre doğuda yer almaz. Coğrafi anlamda bölgeyi nitelendirmek gerekirse bu durumu “Güneybatı Asya” şeklinde yapmak muhakkak daha akademik ve daha doğru olacaktır. Gerçi Orta Doğu ifadesinin halk lisanına ve akademik dile yerleşmesinin tarihi henüz yeni sayılabilir. 1971 senesinde Necdet Tunçdilek'in kaleme almış olduğu bu bölgenin coğrafi yapısına yönelik kitabın adı Orta Doğu şeklinde değil “Güneybatı Asya”³ biçiminde, olması gerektiği coğrafya olarak tanımlamaktadır. Bu bölgenin adlandırılmasındaki coğrafi gerçeklik ve ilmî uygunluk ileriki dönemlerde başka bir akademik çalışmanın mevzu olarak mütalaa edilecek kadar geniştir. Bu yüzden bu fasıl kısa tutularak Orta Doğu olarak kabullendiğimiz coğrafyanın hudutlarına değinmek daha doğru olacaktır.

³ Tunçdilek, Necdet “Güneybatı Asya” İstanbul, 1971

2.1.Orta Doğu'nun Coğrafi Sınırları

Orta Doğu'nun sınırlarını belirlemek ve tanımlamak son derece zordur. Fakat Orta Doğu'nun içinde yer aldığı coğrafi bölge ve kapsamında olan ülkeler (Afganistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Fas, Filistin, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Pakistan, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün, Yemen) diğer ülkelerin dış stratejilerine göre farklılık gösterir.⁴ Özey konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Kendisini tek süper güç olarak gören Birleşik Devletler, Orta Doğu bölgesinin sınırlarını Kuzeybatı Afrika kıyılarından Pakistan'a kadar geniş tutar. Rusya, Orta Doğu bölgesinin sınırlarını dar alanlı olarak düşünürken İngiltere ise bugün genel olarak kabul edilen sınırları çizer. İngiltere bölge sınırlarını çizerken özellikle petrolü ön planda tutar.

Orta Doğu ismiyle adlandırılan bölge, coğrafi anlamda, dünyanın eski kıtalarının ortası olabilecek bir alandadır. Üç kıtanın yer aldığı kesişme noktasında bulunan bölge, askeri, ekonomik ve siyasi, yönden oldukça mühim bir konumda bulunmaktadır. Batılı ülkelerin 17. yüzyılda kullanmaya başlamış olduğu Orta Doğu terimi, bu devletlerin kendi ekonomik ve siyasal avantajlarına göre düzenledikleri ve çıkarlarının dönem dönem değişmesiyle tekrardan belirlemiş oldukları sınırlara sahiptir. Bundan dolayı bölgenin belirlenen sınırları üç yüzyıl sonrasında bile büyük karmaşa yaşamaktadır. Bahsi geçen coğrafi karışıklığın olmasına rağmen Orta Doğu bölgesi; aralarında Mısır ve Türkiye'nin de bulunduğu Doğu Akdeniz'de yer alan devletler tarafından kuşatma altına alınmış, İran'ı ve Arap Yarımadasını da kapsayan bölge olarak onay görmektedir.⁵

Orta Doğu tanımlamalarına bir tanım da Anthony Sampson tarafından eklenmiştir. Sampson (1976)'a göre

⁴ Özey, Ramazan "Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya" (s.374) İstanbul, 2014 Aktif Yayınevi

⁵ Kona, Gamze Güngörmüş "Orta Doğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi" (s. 114) Akdeniz İİBF Dergisi (8) 2004

Bugün Orta Doğu'nun iki farklı haritası vardır. Biri, çoğu yeni olan ülkeleri gösterir. Diğeri ise, değişik renklerle ayrılmış, petrol şirketlerinin nüfuz bölgelerini, petrol arama, üretme ve satma haklarını belirler. Bu değişik renklere ayrılan bölgelerin üzerinde IPC, KOC, ARAMCO, AOC gibi sözcükler vardır. Bunlar petrol şirketlerin birleşmesiyle kurulmuş anonim ortaklıkları simgeler.⁶

Tanımlardaki farklılıklar ve içeriğin değişkenliğine dikkat etmek şartı ile günümüzde Orta Doğu ifadesi dar manada İran, Türkiye, Arap Yarımadası, Mezopotamya, Körfez Ülkeleri ve Mısır'ı da içine alacak biçimde kullanıldığını ifade etmek mümkündür. Bu terimin içeriğinin daha da genişletilerek, Sudan Libya, Eritre, Afganistan ve Cibuti' i de kapsamına alacak biçimde geniş manada kullanılmış olduğu; bazı çalışmalarda ise kapsamın daha da detaylandırılarak Atlas Okyanusundan Mısır'a dek bütün Kuzey Afrika'yı kapsayacak biçimde kullanılmakta olduğu da görülür. Buna karşın Orta Doğu terimine Kafkasların ve Orta Asya'yı da içine alarak iyice kapsamının genişletildiği çalışmalar vardır.⁷

2.2.Orta Doğu Kavramının Ortaya Çıkışı

“Orta Doğu” kavramı temelde “Yakındoğu” (Near East) ve “Şark” (Doğu) kavramları gibi Batı odaklı bir kavramlaştırmanın mahsulüdür. Bu kavramlaştırma durumunda Avrupa dünyanın merkezi şeklinde kabul görmekte ve dünyanın diğer bölgeleri bu merkeze olan uzaklık mesafeleri baz alındığında “yakın”, “orta” ve de “uzak” olarak sınıflandırılmaktadır. Batı'da “Doğu” ya da “Yakın Doğu” olarak nitelendirilmiş olan Osmanlı Devleti'ne atfedilen bu kavramlaştırma durumu, kesinlikle yalnızca bir coğrafi bölgeyi ifade etme değil aynı zamanda dinî ve kültürel bakımdan farklılık gösteren “öteki” ni de ifade eden bir kavramlaştırmadır.

Orta Doğu teriminin ilk telaffuz edilişi 1902 senesinde Amerikan deniz tarihçisi ve stratejist Alfred Thayer Mahan tarafından, Hindistan ile Arabistan arasında

⁶ Özey, R. a.g.e. (s.374)

⁷ Dursun, Davut “Orta Doğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler” Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (50) 2005 (s. 1231-1274)

yer alan bölgeyi tanımlamak maksadıyla karşımıza çıkmaktadır.⁸ Orta Doğu kavramının henüz ortaya çıkmasından evvel, Batı âleminin zihinsel yapısına hâkim olan Doğu ile Batı farklılıklarının bilinmesinde ve bu farklılıkların ortaya çıkmasına neden olan tarihsel olayları ifade etmekte fayda vardır. Esas anlamda Doğu ve Batı sonrasında emperyal çıkarların ve ekonomik çıkarların biçimlendirdiği Orta Doğu kavramının tarihi bir realite olarak vuku buluşu Batılı etnosantrizmin bir sonucudur.⁹

Batılı düşünce ve siyaset insanlarının 17. asra kadar olan zaman diliminde Doğuya duyulan hayranlık içeren yaklaşımlarıyla bu asırdan sonra Doğuya ise tam aksi yöndeki bakış açısı farklılık göstermektedir. Bu farklı bakış açısının ortaya çıkması, Batı dünyasının, askeri ekonomik ve siyasal yönden Doğu halkı üzerine hükümler kurmasıyla alakalıdır. Ortaçağ tarihi süresince Avrupalılar, Doğu'ya karşın pozitif bir bakış açısına sahiptir. Doğu; zenginlikler ile dolup taşan mucizevî, yarı mitolojik ve karşılık beklemeksizin sevgilerin yaşandığı bir yer şeklinde tasavvur edilmektedir ancak 19. asrın başlarında Aydınlanmayla beraber bu bakış açısı değişim göstermeye başlamıştır. Doğu ile Batı imgeleri adeta birbirleriyle yer değişikliği göstermiştir. Asri zamanların başladığı sürece denk gelmiş olan bu algısal değişimle beraber Doğu; artık, akıl dışılığın, hastalıklar ile despotizmin denetim altında tutulması gereken yerlerin ifade edildiği hale dönüşmüştür.¹⁰

Birinci Dünya Savaş' neticesinde Orta Doğu mefhumu resmîlik kazandı. İngiltere Devletinde Sömürgeler Bakanlığı kapsamında "Orta Doğu Bölümü" (Middle Eastern Department) ismiyle idari bir birim meydana getirildi. Osmanlı Devletinden alınması sonucu birer İngiliz mandasına dönüşen Mavera-i Ürdün, Filistin ile Irak bu birime bağlandı. Ardından İngiltere'de bulunan Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu (Permanent Commission on Geographical Names) "Yakındoğu"yu yalnızca Balkanları kapsayacak biçimde tekrardan tanımlama yaparken Orta Doğu terimini de Türkiye,

⁸ Çelik, Serkan-Gürtuna, Anıl "Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri" Ankara, 2005 Global Strateji Enstitüsü (s.17)

⁹ Hentsch, Thierry "Hayali Doğu" Çev. Bora A.) İstanbul, 1996 Hilal Yayınları (s. 22)

¹⁰ Dathorne, O. R. "İmagening the World" USA, 1994 Greenwood Publishing Group (s. 97)

Arap Yarımadası, Mısır, Körfez bölgesi, İran ve de Irak'ı içeren bir bölge şeklinde belirlendi. Böylelikle İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın doğu kıyı kesimlerine dek uzanan bölge "Orta Doğu" şeklinde adlandırılmış oldu. İkinci Dünya Savaşı esnasında Kahire odaklı Middle East Air Command adı ile bir ünite oluşturuldu ve İngiltere'nin bölgede bulunan mandaları Filistin, Irak ve Maverai Ürdün'ün yanı sıra Malta ve Aden'in de kontrolü de bunlara verildi. İlerleyen süreçte İran ile Eritre de bu komutanlığın denetimine verildi.¹¹

Orta Doğu teriminin ortaya çıkmasında, İngiltere ve Fransa arasında yaşanan ekonomik rekabetle bu ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu ile kurmuş oldukları ilişkilerin belirgin bir şekilde etkisi görülmektedir. Dünyada yer alan ticaret yollarının denetimi ve maden kaynaklarını verimli bir şekilde kullanma endişesi, bir grup siyaset ve düşünür adamlarının, Doğu ile Batı arasında yer alan coğrafi bölgelerin hudutlarını tekrardan saptama gerekliliğinin gündemlerine dâhil edilmesine sebep olmuştur. Buradan yola çıkarak, Avrupa'ya coğrafi yönden yakın bulunan yerlere "Orta Doğu" ya da "Yakındoğu" daha uzak olan yerler ise "Uzakdoğu" şeklinde isimlendirilmiştir. Bu şekilde Orta Doğu bir terim ve de bir bölge adı olarak, Batılı ülkelerin aralarında gerçekleştirdikleri çıkar ilişkilerinin saptamış olduğu bir alan olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.¹²

2.3.Orta Doğu'nun Etnik Yapısı

Orta Doğu'nun coğrafi yapısı, farklı dillerden, dinlerden ve hatta mezheplerden de farklılık gösteren etnik gruplardan meydana gelen bir kültür mozaigi şeklindedir.¹³ Her ne kadar bu bölge İslam inancıyla anılmış ise de İsrail ülkesi bir Yahudi devletidir, başka Müslüman ülkeler içinde de Hristiyan inancına sahip gruplar

¹¹ Dursun, D. a.g.e. (s. 1235)

¹² Nas, F. "Orta Doğu'da Etnik ve Dilsel Bağlamda Göç ve Kimlik Sorunu (Lübnan'da Yaşayan Türkiyeliler Örneği)" Yayınlanmamış Doktora Tezi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014 (s. 6)

¹³ Mardin, Şerif "Oryantalizmin Hasıraltı Ettikleri" Doğu-Batı, 2002 (s. 13)

mevcudiyet göstermektedir. Bölgede gücü, yönetimi elinde tutan elitler neredeyse kutsanmış olarak kabul edilmiştir. Orta Doğu'da bir ekip ruhu olarak nitelendirilebilecek “Asabiye” olgusu geçerlidir. Bahsi geçen bu olgu sosyal anlamda fedakârlığı ve dayanışmayı sağlar, bu sosyal dayanışma toplumsal yapıyı daha da güçlü kılar. Şahıslar için aile ve akrabalık bağları çok mühimdir. Bu hal “kardeşler ortaklığı” ideolojisi içinde biçimlenir.¹⁴

Orta Doğu'da yer alan Arap devletlerinin geneli İkinci Dünya Savaşı sonrası egemenliklerine kavuşmuşlardır. Özgürlüğüne kavuşmuş olan bu ülkelerin siyasi iktidarı anayasal monarşiler ya da geleneksel, cumhuriyet olma kapsamında bir gelişim meydana getirmişlerdir. Bu halklarda siyasal gücün değişmesinin önünün açık olmaması, muhalif yapının engellenmesi, siyasi dahlin az ya da hiç olmaması gibi değişkenler temel alındığında, Orta Doğu'da yer alan toplumlarda meydana gelen siyasi düzenlerin, otoriter özelliklere sahip olduğu neticesi dikkati çeker.¹⁵

1970'li yıllara ulaşıldığında bakış açısı tekrar değişim gösterdi. Etnik sorunlar kendini göstererek coğrafyadaki hemen hemen tüm ülkeleri etkisi altına aldı. Hatta bir takım devletlerde bu hal o ülkenin siyasetinin temelini meydana getiriyordu. Örneğin, Lübnan'da varlık gösteren dini sistemin yok oluşu, Suriye'de görülen Alevi hâkimiyetine karşı Sünni isyanı, İsrail'de yaşanan Yahudi-Arap irtibatları, Sefardi-Eşkinazi gerginlikleri, Ürdün'de görülen Filistinliler ile Doğu kıyısı halkları arasındaki ilişkiler gibi. Bununla birlikte Mısır topraklarındaki Kıpti-Müslüman sürtüşmeleri, Türkiye'de yaşayan Alevilerin mutsuzluğu, Arap Yarımadası'nda vuku bulan Şii korkusu ile İran etkisi gibi yaşanmışlıkların da örnek olarak gösterileceği gibi bu

¹⁴ Demren, Çağdaş “Orta Doğu'da Ataerkillik ve Erkeklik İlişkileri” C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 2008 (s. 121-122)

¹⁵ İnanç, S.M. “Suriye İç Savaşı Bir Mezhep Savaşından Ötesi” FMV Işık Üniversitesi Yayınları, 2016 (s. 83)

hadiselerin bahsi edilen devletlerin stratejilerinin saptanmasında etken rol oynadığı söylenememektedir.¹⁶

2.4.Orta Doğu'daki Etnik Temelli Çatışmaların Nedenleri

Dünyanın tüm alanında aynı coğrafi bölgeyi paylaşmış olan ve üstelik aynı devlet ve ulus şemsiyesi altında yaşam süren farklı etnik kökene sahip gruplar mevcuttur. Her coğrafyada etnik gruplarda görülen sorunlardan, bu grupların kendi içlerinde ve ya hâkimiyetlerinde yaşadıkları devletler ile anlaşamamış olmalarından, çekişme ve de çatışmalardan bahsedilebilir. Bilhassa de son yirmi yılda vuku bulan etnik çatışmaların evrensel düzeyde tehdit oluşturduğu kabulü bir gerçektir. Hatta bundan dolayıdır ki 18 Aralık 1992 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu acil olarak, “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Dair Karar” ı onaylamıştır.¹⁷

Genel olarak Orta Doğu'da ülkeye bağlı olma etnik gruplara bağlı olmadan daha az önem taşımaktadır. Bu durumun nedenini ise tarihi olaylarda aramak gerekir. İran ile Güney Sudan haricinde Orta Doğu dört yüzyıldan daha uzun bir zaman, Birinci Dünya Savaşı'na dek Osmanlı Devlet'i tarafından idare edildi. Bu süre zarfında Osmanlı, hükümdarlığı altındaki bütün millet ve etnik gruplara hoşgörü ile yaklaştı. Oamanlı Devleti'nin hakimiyeti altında bulunan toplulukları, din ya da mezhep esasına göre örgütleyip yönetmesine “millet sistemi”¹⁸ denilmektedir. 20. Yüzyıl başlarına kadar Osmanlı literatüründe “millet” aynı dine ya da mezhebe inanan insan topluluklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti, Müslümanları tek millet, gayrimüslimleri de inandıkları veya mezheplere göre ayrı ayrı milletler olarak tanımlamış; siyasal, yönetsel ve sosyal organizasyonları bu ayırım temelinde

¹⁶ Esman, Milton-Rabinovich, Itamar “Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet” Çev. Zafer Avşar İstanbul, 2004 Avesta (s. 18-23)

¹⁷ Kona, G.G. a.g.e. (s. 132)

¹⁸ Eryılmaz, Bilal “Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi” 2. Baskı İstanbul, 1996

(s. 17) Risale Yayınları

geliştirmiştir.¹⁹ Fakat İmparatorluğun dağılmasından sonra coğrafyaya hükümlen olan kuvvetler Avrupa özerk devlet sistemi ile Avrupa milliyetçi öğretisini kanıksamışlardır. Devlet kavramı anavatan olmalı ve tek bir milletin ya da ulusun yüce gayelerinin temsilcisi olmalı idi. Bu azınlık gruplar ve bazen etnik gruplar ile yeni oluşan devletler arasında gerginlikler kendini göstermeye başladı. Fransa ve İngiltere'nin uygulamış olduğu siyasette ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden oldu. Fransa ve İngiltere F. Georges Picot ve Mark Sykes önderliğinde yaptıkları gizli antlaşmalarla Ortadoğu'da bugün hala devam etmekte olan sorunları pekiştirdiler. Bu antlaşmayla, Osmanlı Devleti idaresinde bulunan bu toprakları parçalayıp yeni ülkelere böldüler.²⁰ Bu antlaşmayla Irak, günümüzde Ürdün'ün bulunduğu topraklar ve Filistin İngiltere etkisine, Suriye ve Lübnan da Fransız etkisine girdi. 1940'ların son döneminde Fransızlar ve İngilizler gittiler. Bölgede bulunan devletler özgürlüklerini kazandılar fakat bölgede var olan mezhepsel ve kimlik çatışmaları devam etti.

1950'li ve 1960'lı yıllarda Arap devletleri için bu hal hemen hemen aynıydı. Bu süreç, kesif çatışmalar köklü, derin değişiklikler devri oldu. Etnik olaylar coğrafyadaki politik bakış açılarını etkilemiş olduğu gibi, Irak'ta yaşanan Kürt ayaklanması, 1958 yılında Lübnan iç çatışması, Sudan'da olan güney ayrılıkçılığı, Suriye'de görülen Dürzî- Alevi sürtüşme problemlerini de etkilemiştir. Yine de etnik olaylar, coğrafyadaki Amerikan Sovyet rekabeti, kimi Arap ülkelerinde yaşanan sosyal, politik ve ekonomik devrimler, birlik arama çabaları ve İsrail'e karşı yapılan çatışmalar gibi asrın daha büyük problemlerinin gölgesinde kaldı.²¹

2.5.Orta Doğu'daki Din Temelli Çatışmaların Nedenleri

İhtilafı bir mevzu olmasının yanı sıra, Orta Doğu'da yaşanmış olan bunalımlar, batılı ülkelerin yararları gözetilerek sunî olarak muhafaza edilen aşiret

¹⁹ Türköne, Mümtazer "Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri" İstanbul, 1995 (s. 42) Yeni Şafak Yayınları

²⁰ Osman, Tarık "Sykes-Picot, Orta Doğu'ya Nasıl Bir Miras Bıraktı?" BBC News Temmuz, 2014

²¹ Esman, J.M.-Rabinovich, I. a.g.e. (s. 23)

oluşumlarıyla halk, devlet veya laik ulusalcılık ile dini ananeçilik arasında çelişkilerin bir ürünü olduğu ifade edilebilir.²²

Orta Doğu'daki ülkeler 1950'li yıllardan beri askeri darbeler ile iktidara gelmiş olan liderlerle yönetilmiştir. Bu önderler halklarına, eğitim ve sağlık hizmetleri, sosyal hizmetlerin sağlanabilmesi için çok güçlü bir bürokrasi tarzı oluşturmuşlardır. Geniş kapsamlı bir güvenlik dizisi ile güçlü bir askeri teşkilat oluşturulmuştur. Kamuya ait çok fazla sayıda işletme ile fabrika kurulmuştur. Enerji ve temel gıdaları devlet sübvansede etmektedir.²³

Dünyanın hiçbir noktasında dini ve etnik karmaşa Orta Doğu'daki kadar derin ve de karmaşık yapıya sahip değildir. Bilhassa bu coğrafyada farklı medeniyetlerin kendini göstermiş olması, Orta Doğu'yu yapısal anlamda birçok etnik kökene sahip grubun birleşerek karıştığı bir mahal konumuna sokmuştur. Bu durumsa, etnik anlamda karmaşık bir yapının teşekkül etmesine sebep olmuştur.²⁴ “Orta Doğu, çoğu aynı bölgesel devletin sınırları içindeki aynı politik otorite altında, diğerleriyle ortak yaşamaya yazgılı, etnik toplulukların toplanma yeridir.”²⁵ Osmanlı hükümlanlığındaki süreç dışında tarih boyunca etnik ve siyasi bakımdan birliğin oluşturulabilmesi coğrafyada sürekli bir kargaşa ortamının var olmasına neden olmuştur.²⁶ Bu çetin bölgedeki her çeşit karmaşanın sebepleri bu bölgeye özgü bir yapıya sahiptir. Orta Doğu'da yaşanan etnik çalkantının sebeplerini; kritik coğrafi konum ve olgunlaşmamış

²² Yerasimos, Stefanos “Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu” Çev. Şirin Tekeli İstanbul, 2000 İletişim Yayınları (s. 163)

²³ Güzelipek, Yiğit Anıl “Arap Baharı Uyanış mı Yoksa Bölgesel Bir Kaos mu?” FMV Işık Üniversitesi Yayınları, 2016 (s. 8)

²⁴ Dönmez, Cengiz “XX. Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Orta Doğu Politikası ve Bunun Milli Mücadeleye Etkileri” Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1997 (s. 71)

²⁵ Esman, J.M.-Rabinovich, I. a.g.e. (s. 44)

²⁶ Dönmez, C. a.g.e. (s. 71)

ulus devlet yapısı, yapay sınırlar, dış güçlerin müdahaleleri, Arap milliyetçiliği, çoğunluğun temsilcisi olan azınlık iktidarlar biçiminde sayabiliriz.

İslamcı yapıya sahip partilerin büyüyüp kendini göstermesi 1990'lı yıllara dayanır. Bu devirde rejimlerin az da olsa muhalefet -özellikle İslami oluşumlar- üzerinde bulunan baskıyı azaltması ve seçim kararnamelerinde yeniliğe gittikleri görülmüştür. 1940'lı yıllardan bu zamana dek sosyal hizmet ağıyla halkın içinde onurunu ve meşruiyetini kurmuş olan İslamcı politika güden partiler, 1990'larda ve 2000 seçimlerinde kendilerini görünür hale getirmişlerdir. Cezayir'de 1991senesinde İslami Selamet Partisi, Fas'ta 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi, Mısır'da 2005'te karşılaşmış olduğu bütün baskılara karşın Müslüman kardeşler ve Filistin'de ise Hamas'ın 2006 seçimlerinde öne çıktığı görülmüştür.²⁷

Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da mevzuatın gücünü azaltacak ekonomik ve siyasal yönden kuvvetli bir orta sınıf teşekkül etmemiştir. Bu durumun neticesinde mevcut olan kaynakların kullanımına dair temel prosedürün belirlenmesi ve bunların gerçekleştirilmesi sürecinde mevzuat etkili olmuş ve siyasal erkini daha da arttırmıştır. Sömürge yaşamış olan ülkelerde yasama organları siyasi partiler, işverenle işçi sendikaları, basın, meslek kuruluşları vb. gibi güç odakları farklı açılarda olmakla beraber bürokrasiye nispeten zayıf kalmıştır. Orta Doğu devletlerinde, esasında derebeyleri ülke yönetiminde bulunan elitlerin temsilcileri durumundadırlar.²⁸

2.6.Orta Doğu'da Osmanlı Öncesi- Sonrası Durum

Orta Doğu tarihine bakıldığında aşağı yukarı bin yıldır bu coğrafyanın Türk devletlerinin hükümranlılığında olduğu görülür. Tolunoğulları, İhşidîler, Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçukluları, Atabeylikler, Eyyubîler, Memlûkler ile Osmanlılar, Orta Doğu'daki hükümranlıkları esnasında bu bölgede devamlı surette istikrarı ve huzuru

²⁷ Bilgin, H. "Siyasi İslam'da Partileşme: Arap Baharı Sonrası İslamcı Partiler" FMV Işık Üniversitesi Yayınları, 2016 (s. 126)

²⁸ Doster, Barış "Arap Baharından Demokrasi Beklemek" Orta Doğu Analiz, 2013 (s. 183)

temin etmenin çabası içerisinde olmuşlardır. Bu devletlerin varlık gösterdiği toprakların her adımı kütüphanelerle, camilerle, mimari eserlerle donanmıştır.²⁹

Osmanlı Devleti'nin yönetilmesinde 400 seneye yakın bir sürede barış içinde yaşayan bir bölge olan Orta Doğu'nun güvenliği, ilk başlarda 17. yüzyıldan sonra artma gösteren misyonerlik çalışmalarının hemen ardından milliyetçi akımlarla içindeki refahı ve huzur ortamını yitirmeye başlamıştır. Sonraki süreçte 19. yüzyıla beraber hız kazanan emperyalist siyaset ile Orta Doğu bölgesinin hem kültürel-sosyal hem de siyasi-mimari yapısı ciddi anlamda zarar görmüş, coğrafyaya telafisi olmayan zararlar vermiştir. Osmanlı Devleti'nin mimarı olduğu barışı inşa etme çabası, maalesef tarih sahnesinden çekilmeye başlamasıyla birlikte Orta Doğu'dan silinerek yerini sömürgeciliğe bırakmıştır.³⁰

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda izlemiş olduğu dış politika “denge siyaseti” şeklinde bilinen stratejiye dönmüştür. 19. yüzyıla geldiği dönemde Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na göre, denge siyasetinin bir yandan Avrupa'da görülen güç dengesinin koşulları ile unsurları büyük değişim geçirmiş, öte yandan da Osmanlı Devleti'nin bünyesi güçten düşmüştür. İşte var olan bu durum karşısında Osmanlı Devleti dışarıdan kendisine yönelik olan tehlike ve tehditlere karşı büyük ve güçlü bir devleti yanına almak kaidesiyle bir denge oluşturarak korumak, yıkılmasını ve dağılmasına engel olmak için çabalamıştır.”³¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun birden fazla kıtada varlığını göstermiş olduğu topraklar, doğal kaynaklar, stratejik ve hammadde yönünden batılı kuvvetlerin sömürgecilik siyasetleri heveslerini ve iştahlarını kabartıyordu. Batılı emperyalist kudretlerin planları, Osmanlı İmparatorluğu'nu hem dâhili hem harici yıkmaya yönelik bir yapıdaydı. Bu süreçte tahta bulunan Sultan II. Abdülhamit'se, Batı'dan gelmiş olan

²⁹ Erdoğan, Recep Tayyip “Türkiye Orta Doğu'nun Tek Gerçek Dostudur” Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı , 2016 (s. 21)

³⁰ Bilgin, H. a.g.e. (s. 34)

³¹ Armaoğlu, Fahir “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)” İstanbul, 2004 Alkım Yayınevi (s. 43)

saldırlara karşı sürdürdüğü politikalar içinde birincisi İttihad-ı anasır (unsurların birliği), diğeryse dışta İttihad-ı İslam yani Müslümanların Birliği projesi idi. Yayılımacı stratejilere karşıysa; Avrupalı ölkelerin kendi aralarındaki çatışmaları kullanarak Batının istila rejimine karşı, kendi toprak mevcudiyetini elinde bulundurmaya muvaffak olmuştur. Bu metodun adı ise “denge siyaseti” idi. Fakat Sultan II. Abdülhamit’i 1909 senesinde tahttan indirilmesini sağlayarak yönetimi ele geöiren İttihat ve Terakki Hükümeti’nin dış siyaset ile diplomasi sahasında Sultan Abdülhamit idaresinin deneyim ve kabiliyetlere sahip olmaması, liyakat ve ehliyet noktasında birden fazla güçsüzlüğün hasıl olması gibi nedenler yüzünden Osmanlı Devleti denge siyasetinin devamını getirememiş ve I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya’yla imzalamış olduğu bir konsorsiyum antlaşması sonucunda savaşa dahil olmuş ve sonucunda İtilaf Devletleri’nin paylaşım stratejilerine hedef olur.³²

Gizli paylaşım planlarının en mühim belgesi Sykes-Picot antlaşmasıdır. 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanmış olan bu antlaşma Orta Doğu’nun paylaşımı haritasıdır ve zamanımızdaki Orta Doğu vakalarına da etkide bulunmaktadır.³³ Öncelik olarak imzalanmış olan, Fransa, İngiltere ve Rusya üçlüsü arasında imzalanmış olan İstanbul Antlaşması, yine o coğrafyayı işaret etmekte, Rusya’yı tarihi arzularına ulaştıran İstanbul ile boğazlar çevresini istila eden bu antlaşma geri kalan diğer bölgeleriye İngiltere’yle Fransa arasında pay etmekteydi. Bölgeyi etkisi altına alan bir diğer antlaşma ise 1915-1916 yılları arasında Haziran ayında yapılmış olan görüşmelerin şerif Hüseyin ile İngiltere arasında imzalanmış olmasıyla nihayet bulan Mc Mahon antlaşmasıdır. Bu yapılan antlaşma ile Sir Henry Mısır Yüksek Komiseri vasfıyla şerif Hüseyin’e coğrafyada bir krallık inşa edeceğini ve bu krallıkta ise kendisinin de kral olacağı vaadinde bulunur. Adı geöen bölge, Mersin’den Yemen’e dek ulaşmaktadır. Senelerdir Osmanlı hükümdarlığı altında Emir Hüseyin olarak görev yapmış olan bu kişi İngilizlerin oyunu ile şerif Hüseyin unvanını alıp Osmanlı Devleti’ne ihanette bulunmuştur. Bahis konusu olan bu antlaşmalar I. Dünya Savaşı’nda itilaf ölkeleri arasında gizli antlaşmalar adıyla yapılarak, Rusya’da ihtilalin başlaması ve Rusya’nın

³² Bilgin, H. a.g.e. (s.)35

³³ Uöarol, Rıfat “Siyasi Tarih (1789-2014)” İstanbul, 2015 DER Yayınları (s. 619-620)

savaşa girerek gizli anlaşmaları itiraf etmesi ile ortaya çıkmıştır. Balfour Deklarasyonu, Orta Doğu'nun erkini etkileyen diğer bir karar ve belgedir. Bu bildirgeye göre Yahudiler, asırlardır kendilerine “vaat edilen topraklar” adını vermiş oldukları coğrafyada yurt kurabilme inşa etme arzularını resmiyete dökmüşlerdir. İngilizlerin bu sözü 1948 senesine nihayete erecektir.

3. ORYANTALİZM KAVRAMI

3.1. Oryantalizm Kavramı ve Tanımı

Lügat anlamı itibariyle "Doğu bilimi" anlamına gelen oryantalizm, köken itibariyle güneşin doğuşu anlamına gelen Latince *oriens* kelimesine isnat olmaktadır. Sözcük, Türk dilinde Şarkiyat, Doğu bilimi; Arap dilinde istişrak gibi ifadelerle karşılanmaktadır. Oryantalizmle alakadar olan bireylere şarkiyatçı, oryantalist, Doğu bilimci, müsteşrik vb. gibi isimler verilmektedir. Başlangıç itibariyle “. . . Doğu veya Yunan Kilisesinin bir üyesi”³⁴ anlamına sahip olan oryantalist ifadesinin zamanla değişime uğrayarak çeşitli manalar kazandığını ifade etmek mümkündür. Bulut’un anlatımına göre sömürgecilik zamanında Hindistan’da Hint eğitim ve öğretiminin temelini İngilizcenin oluşturması gerekliliğini savunan İngiliz yandaşları karşısında Hint kültüründen yana olanları isimlendirmek için kullanılmış olan sözcüğe ‘Doğu araştırmalarında uzmanlaşmış kişi’ manasına gelen İngiliz dilinde ilk kez 1779 yılında, Fransızcadaysa 1799 yıllarında rastlanmıştır ve “oryantalizm ‘Doğu incelemesi’ anlamı ile 1838 yılında *Dictionnaire de l’Academiefrançaise*’e girmiştir.”

Oryantalizm sözcüğüne akademik olarak baktığımızda, Oxford English Dictionary’i baz alındığında ise 1811 yılında İngiltere’de, ilk defa Lord Byron’un kullanmış olduğu görülmektedir. İngiliz devletinin bahsi geçen bu tarihte, bir disiplin (scholarship) şeklinde oryantalizmi “Doğulu dillerin bilgisi” şeklinde algılamış oldukları anlaşılmaktadır. Aynı sözcüğün “Doğulu milletlerin nitelikleri, düşünce ve ifade tarzları, adetleri” şeklinde kaydetmiş olduğu ikinci bir manada ise bu tarih çok daha eski zamanlara gitmektedir. Bu mevzuda da terimin ilk defa 1769 yılında kullanıldığı görülmektedir.³⁵

Oryantalizm kavramı “öteki olanı ya da farklılığı ‘Batı-dışı’ bir nesne olarak kurgulayan ve temsil eden bir söylem” şeklinde tanımlanır. Oryantalizmi modernitenin dünya çapında hükümlerinin söyleminin oluşumunu inşa eden tarih bakış açısına

³⁴Bulut, Yücel “Oryantalizm” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2007 Cilt:33 (s. 428)

³⁵ Timur, Taner “Oryantalizm(ler) Tartışması” Toplumsal Tarih, 2003 (s. 64)

verilen ad olarak da kurgulamak imkân dâhilindedir. Batı ülkelerinin geçmişine karşı farklı olanın tarihe sahip olmayışı; Batı'nın, "ben" şeklinde üstlenmiş olduğu özne pozisyonuna karşı farklılık gösterenin yaygınlaştırılmış antropolojik bir "kültürel nesne" konumuna indirgemiş olması; Batı'nın, akıl, tarih, gelişme tabanından hareket eden uygarlığına karşı diğer bölümün geri kalmışlığının ifadesi olan, gelişime kapalı gelenekselliği. Oryantalizmin ifadesel düzeyde kurmuş olduğu bu tarih okuma düşüncesi, dolayısı ile dünya tarihinin Batı uygarlığı ile özdeşleştirilmiş olması bize modernitenin sadece Batı'ya ait has bir durum olmadığını, esas itibari ile kuruluşundan bu zamana "küresel hegemonik proje" şeklinde işlevde bulunduğunu izah etmektedir. Bundan hareketle ilerici dünya tarihi, Batı normatif ve epistemik imtiyazlı özne pozisyonunun ve tarihi temayüzün dünya çapında gönderim merci olma fonksiyonunu görmesinin zaman bilimidir.³⁶

Said'e ait olan *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu* isimli yapıtında değerlendirilen şekliyle, üç farklı ancak birbirini tamamlayan anlamda kullanılmıştır. İlk olarak, "Doğu" incelemelerini, hasılı oryantal kültür ve toplumların incelenmesiyle ilgilenmiş olan Batılı üniversitelere münhasır, disiplin, bir kurum ve çalışma setini nitelendiren "akademik çalışmalardır". İkinci olarak, Doğu olarak isimlendirilen şeyle Batı olarak adlandırılan şey arasında esaslı bir farka sebep olan özel bir ontolojiye ve epistemolojiye dayalı olan bir "düşünce biçimidir". Son olarak da Doğuyu betimlemek ve incelemek amaçlı, Doğu ile çalışacak tüzel bir "kurumlaşmadır".³⁷

Oryantalizm, meydan bulduğu ilk andan başlayarak, esasında son derece menfi bir kavramı vurgulamaktadır. Bu baz alındığında oryantalizm, Batı'nın Doğu'ya ilintili bakışını, Batı'dan daha farklı bir olgunun esasında ne kadar olumsuz, Batı'nın gerisinde ve de Batı'nın geldiği seviyeye gelememiş bir strüktüre sahip olduğunu izah adına kullanılmıştır. Batı kültürü, kendi yapısının dışında kalmış olan birçok şeyi dışlama

³⁶ Kahraman, H.B.-Keyman, F. "Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite" *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 1998 *Doğu Ne? Batı Ne?* (s. 76)

³⁷Okumuş, Ejder "Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı" *Marife Bilimsel Birikim Dergisi*, 2,3 2002 (s.253)

düşüncesiyle hareket ettiği gibi Doğu'yu da bu biçimde analiz etmiştir ve oryantalizm bu yaşanan olumsuz bakış açısından meydana gelmiştir. Bu nedenden dolayı bahsi geçen kavram “Doğu'nun Batı'ya karşı farklılığı, eksikliği ya da öteki olma durumunu” ifade eder. Oryantalizm, onu doğuran taraf için pozitif olan bir öge ya da unsurları nitelendirmek adına menfi bir şekilde ortaya atılmıştır.³⁸

3.2.Oryantalizmin Tarihsel Arka Planı

Oryantalizmin İlk önce ne zaman vuku bulduğu hususunda kati bir yargıda bulunmak olası değildir; fakat kavramın tabanında bulunan gerçekliğin Batı'yla Doğu'nun arasındaki diyalektik olduğu dikkate alındığında, oryantalizmin meydan buluşunu Batı ile Doğu'nun mevcudiyeti kadar eskiye götürmek olasıdır. Yüzyıllar evvelinden beri Batı'yla Doğu iki zıt kutup olarak var olmuştur; Batı, kendisinden çok daha önce uygarlaşan Doğu'ya alaka göstermiş, Doğu'nun sahip olduğu zenginliklerinden faydalanarak kendine özgü kimliğini oluşturma gayesinde olmuştur. Yüzyıllar evvelinden Batı'yla Doğu arasındaki diyalektiği inşa eden olgu, Doğu'nun tarım aracılığıyla Batı'dan daha önce göçebe hayatı bırakıp yerleşik yaşama geçerek uygarlığa doğru atmış olduğu adımdır.

Oryantalizm sahasındaki yapılan çalışmalar öncelikle İslamiyet'i ve Arapçayı incelemekle başlamıştır. Batı sömürgeciliğinin Doğu'da gelişmesinden sonra oryantalizm, tüm Doğu lisanlarını, adetlerini ve örflerini medeniyetlerini, Doğu memleketlerinin coğrafyasını, bu coğrafyada yaşam sürenlerin gelenek ve göreneklerini, dillerin en tanınmış lehçelerini inceleme durumuna yönelmiştir.³⁹ Araştırmacıların bir kısmı, oryantalizmin başlangıç noktasını Müslümanlar ile Bizanslıların karşılaşmış olduğu Mute Savaşı (629) ve Tebük Gazvesine (630) kadar götürürken; birtakım araştırmacı ise Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki siyasi ve dini çekişmelerin başlangıcı olan Haçlı seferlerine dek dayandığı düşüncesindedir. Selahaddin Eyyûbî

³⁸ Dikici, Erkan “Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm” Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 3.2, 2014 (s. 46)

³⁹ Sibai, Mustafa “Oryantalizm ve Oryantalistler Yararları ve Zararları” Birinci Baskı Çev. Mücteba Uğur İstanbul, 1993 Beyan Yayınları (s. 37)

Kudüs'ü fethettiğinde (1187) Kudüs Patriği bazı şöhret sahibi haçlı şövalyesiyle beraber yaşamış oldukları üzüntüyü topluma göstermek amacıyla siyah kıyafet giyerek Avrupa kentlerini dolaşarak halktan aman ve yardım dilerler. Onların yapmış oldukları bu davranışlar Doğu'ya karşı Batı'da bir bakış açısı oluşturmuştur.⁴⁰

Diğer bir takım araştırmacıların görüşlerine göre Hıristiyan Batı'da oryantalizmin resmen meydan buluşunu, 1312 yılında toplanan Viyana Konsülü'nün türlü Batı üniversitelerinde bir takım Arap Dili kürsüsünün kurulmuş olmasına dair kararın çıkması ile başlatılmış olduğuna işaret eder. Rudi Paret ise Avrupa'da Arap ve İslam incelemelerinin, Kur'an-ı Kerim'in ilk defa Latin diline çevrildiği, ilk Latince-Arapça lügatının yazıldığı 12. yy.da başlamış olduğu düşüncesindedir.⁴¹ Yukarıda beyan edilen izahlardan da anlaşılabilir olduğu gibi oryantalizmin başlangıç noktası için kesin tarih belirlemek hayli güçtür.

“Bu ilim (oryantalizm) dalının başlangıcı olarak genellikle Hıristiyan Batı'da 1312 Viyana Konsilinin kararları gösterilmektedir. Nitekim bu konsil sırasında Paris, Oxford, Bologne Avingnon ve Salamanque şehirlerinde Arap, Grek, İbranî ve Süryanî dillerinde eğitim yapacak bir seri kürsü kurulması karar altına alınmıştır.”⁴²

Hasılı bilimsel oryantalizmin ortaya çıkış tarihinin 10. asırdaki II. Silvester'a atfetmek olanak dâhilindeyse de bilimsel oryantalizmin 12. asırda Viyana Konsili'yle başlamış olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Bu zaman dilimindeki oryantalizmin hedefinin ilk önce İslam dünyası ve İslamiyetle alakalı olumsuz propagandalar yapmak, ikinci olarak da İslam alemini daha yakından keşfetmek olduğu ifade edilebilir.

⁴⁰ Sönmezsoy, Selahattin “Kur'an ve Oryantalistler” Birinci Baskı Ankara, 1998 Fecr Yayınları (s. 28)

⁴¹ Zakzuk, H. “Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı” Birinci Baskı Çev. Abdülaziz Hatip İzmir, 1993 Işık Yayınları (s. 8-9)

⁴² Said, Edward W. “Oryantalizm” Çev. Nezh Uzel İstanbul, 1998 İrfan Yayınevi (s. 79)

3.2.1. İlk Dönem Oryantalizmi (10.-14. Yüzyıl)

7. asırdan bu yana İslam'ın yaygınlaşmaya başlamış olmasıyla Doğu'nun İslam âlemiyle birlikte anılmış olmasıyla güç kazanması, Batı dünyası adına bir tehdit olarak algılanmış, bu zamanda Batı, Hristiyanlık aracılığıyla İslam ile alakalı bazı zıt imgeler oluşturmuştur. İslam genel çerçevede saldırgan ve yıkıcı bir din olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Muhammet, türlü negatif keyfiyetlerle nitelendirilmiştir. Bu durumdan hareketle İslam'ın ortaya çıkışı ile birlikte Doğu Hristiyanlığının ileri gelenleri tarafından yazılmış olan reddiyelerden önemli oranda faydalanılarak geliştirilmiş olan Yuhannâ ed-Dımaşki'nin kaleme aldığı reddiye ile zengin ve güçlü, ne var ki aynı zamanda kötüyü bir İslam âlemi imajı prezante eden *Chanson de Roland*⁴³ dikkat çeker. 11-13. asırlar arasında yaşanan Haçlı Seferleri, Batı âleminin, Doğu'nun zenginlikleri ile karşılaşmış olması ve bu zenginliklerden faydalanması yönünden bir dönüm merci şeklinde düşünülebilir. Kur'an-ı Kerim ilk tercümesinin 12. yüzyılda yapılmış olması; 14. yüzyılda İslam dininin çok daha iyi anlaşılıp idrak edilmesi için dil mekteplerinin açılması, Grekçe, Arapça Süryanice ve İbranice kürsülerinin oluşturulmasının kararlaştırılmış olması, Doğu'da gezen seyyahların mevcudiyetlerindeki artış; 16. asırda Paris'te ilk olarak Arapça kürsüsünün açılmış olması⁴⁴ Batı dünyasının kendisi adına bir tehdit gibi algıladığı Doğu ülkelerini yakinen tanıma gayretinin ürünleridir. Bilvasıta ilk olarak görülen oryantalist meyillerin Batı'nın İslam dinine yönelik geliştirmiş olduğu imgeler açısından şekillendirilmiş olduğunu ifade etmek olasıdır.

3.2.2. Gelişme Dönemi Oryantalizmi (15.-17. Yüzyıl)

17. ve 18. yüzyıllarda temelleri oluşturulan Doğu mütalâaları, 19. yüzyılda büyük bir artış gösterir. Bu süreçte Batı'da bulunan üniversitelerde İslamiyet kürsüleri oluşturuldu, on binlerce makale ve kitap kaleme alındı, birçok nüsha yayımlandı, mastır ve doktora tezleri oluşturuldu. Bu süreçte Avrupa'da yer alan birçok ülkede,

⁴³ Bulut, Y. a.g.e. (s. 428-429)

⁴⁴ Bulut, Y. a.g.e. (s. 429)

Müslümanların her yönü ile alakadar olan cemiyetler oluşturuldu. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak oryantalizmin güncel meselelerini münazara etmek amacı ile zamanın bilim ve düşünce merkezlerinde birçok konsey kurularak bu konseylerde takdim edilen raporların ciltler halinde yayımlandığı görülmüştür.⁴⁵

Oryantalizmin akademik disiplin şeklinde kurumsallaşmış olması 18. asrın son çeyreğinden başlayarak ve asıl olarak 19. asırda gerçekleşmiş olsa da Batı'nın Doğu'ya olan eğilim tarihi ve Doğu ile alakalı düşüncesinin meydana geliş süreci Doğu ve Batı'nın mevcudiyeti kadar eskidir. Dolayısıyla, Batı'nın Doğu'ya müntesip topyekûn fikrini belirleyen hususiyetlerinin, Doğu'yla Batı arasındaki ayırımı da yer aldığı ifade edilebilir.⁴⁶

Oryantalizmin gelişim göstermesi ve şekillendirilmesi noktasında 18. ve 19. yüzyıllar, mühim zamanlar olarak değerlendirilebilir. Bunda, kavramsal duruma getirme ile beraber Doğu'nun hudut çizimi de mevzu bahistir. Bu duruma göre Batı noktasından oryantalizmin içermiş olduğu coğrafya, Batı Asya, Orta Asya ve Doğu Asya, Orta Doğu ve Uzak Doğu'yu kapsamaktadır. Bu saptamanın ardından, mevzu bahis zamanlarda mevzuya dair analizler gerçekleştirmiş olan taraflar, Doğu'ya ait gerek deneyimler gerek gözlemler gerekse de duyumlarla müttehit çok yönlü değerlendirmeler meydana getirmişlerdir. Bu mercide bahsi geçen muhatapların üzerine yoğunlaşmış olduğu nokta, Doğu'ya ve oryantalizme ilintili düşüncelerin meşru olarak görülmesi ve birer dayanak haline getirilmesidir. Üstelik oryantalizm mihverinde, Batı'nın Doğu'ya hâkim olmasının ve onu tekrardan yapılandırmasının lüzumu da izaha çalışılmıştır.⁴⁷

⁴⁵ Yücel, Ahmet "Oryantalistler ve Hadis" Birinci Baskı İstanbul, 2013 M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (s. 22-23)

⁴⁶ Bulut, Y. "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler" Marife Bilimsel Birikim Dergisi, 2.3, 2002 (s. 15)

⁴⁷ Güner, S. "Oryantalizmin Ortaçağ Avrupası'ndaki Düşünsel Kökenleri: Batı'nın "Ötekileştirdiği" Müslüman Doğu" Edebiyat Fakültesi Dergisi, 25.1, 2008 (s.58-59)

Hâsılı, oryantalizmin gelişme süreci şeklinde isimlendirilen 15-18. yüzyıllar arasında oryantalizm iyiden iyiye gelişim göstermiş, Almanya, Fransa, Hollanda vb. gibi Batı devletlerinde kurulmuş olan çeşitli kurumlarda, yükselme gösteren Doğu ve Doğu halkı hakkında analizler yapmışlardır.

3.2.3.Son Dönem Oryantalizmi (18. Yüzyıl ve Sonrası)

18. asır ve sonrasında oryantalizm zaviyesinde önemli değişimlerin ve gelişimin hayat sürdüğü bir süreçtir. Bu süreçte oryantalizmin kurumsal bilgi alanı olma vasfı kazanarak akademik bir düzen haline gelmiş olduğu ve değişim gösteren siyasi şartların tesiriyle her geçen gün gücü azalan Doğu'nun karşısında, Batı'nın sömürgeci bir tavırla Doğu toprakları üzerinde hâkimiyet oluşturma gayreti içinde olduğu görülür. Doğu bundan böyle Batı için ". . . Batı'nın kendisine uzaktan, farklı farklı açılardan bakmasına imkân veren bir araç" tan başka bir şey değildir.⁴⁸

18. yüzyıldan sonra gelişim gösteren oryantalizm düşüncesini son miat oryantalizmi şeklinde isimlendirmek olasıdır. Oryantalizm, 17. yüzyıldan başlayarak evvelki süreçlere göre daha sistemli bir hal almıştır. Bu süreçte, Doğu'da Osmanlı İmparatorluğu güçten düşerken, Batı'da ise Aydınlanma Çağı'yla ayrı bir bilimsel kımlıdanma başlamıştır. Said'in ifade ettiği gibi 18. yüzyılda gelişmiş olan tarihsel antropoloji akımı ile Avrupalı analizciler kendi aktüel durumları ile geçmiş medenî vazifelerini mukayeseye ve bu durumdan kendi medeniyetlerine çıkar elde edecek sonuçlar çıkarmaya başlamışlardır. Rönesans âlimleri, Doğu'nun yalnızca kendilerine akseden kısımlarıyla alakadar olup İslam dinini düşmanmış gibi görürken 18. yüzyılda yapılmış olan tarihi faaliyetlerde doğrudan Doğu membalarını ele almışlardır (Said, 1998, s. 169). Yani Batı, bu süreçte Doğu'yu yalnızca yüzeysel anlamda değil, doğrudan Doğu'da yer alan kaynaklarla analiz etmiştir.

19. yüzyılda Batı'daki sömürgeci düşüncenin güç kazanmasıyla oryantalist faaliyetlerin artarak devam ettiği görülür. "Sömürgeci Avrupa, istediği ölçüde kendine mal etmeyi asla başaramadığı Doğu'ya, hem hayrandır, hem de onu küçümser. Doğu,

⁴⁸ Bulut, Y. "Oryantalizmin Kısa Tarihi" Beşinci Baskı İstanbul, 2014 Küre Yayınları (s. 71)

Batı'nın muhtaç olduğu zenginliklere sahiptir, ancak artık bu zenginlikleri kullanamamaktadır."⁴⁹

19. yüzyılı izah ederken, Norman Davies'e göre, bu yüzyılda daha evvelki her şeyi aşabilen bir dinamizm mevcuttur. İktisadi ve teknolojik bakımdan Avrupa hiç güçlenmediği kadar güçlenmiştir. Bu yüzyılın belli başlı simgeleri, lokomotifler, motorlar, elektrik dinamları ve gazhanelerdir. "Güçlü olan hayatta kalsın" şeklindeki bir evrim düşüncesiyle olsun, en muhkem kısmın zaferinin sözünü veren tarihi materyalizm felsefesi ile olsun, mümtaz İnsan kültüründe ya da emperyalizm kuramı ve tatbikinde olsun, "ham güç" tek başına bir değer haline gelmiştir demektir.⁵⁰

19. asırda peş peşe yayımlanan yapıtlar ile sosyal bilimler süratle gelişim göstermiş ve çeşitli alanlarda çok fazla bilimsel disiplin meydana bulmuştur. 18. yüzyılda başlayan tarih, dilbilim vb. sahalarda yaşanan gelişmeler, 19. yüzyılda da varlığını sürdürmüştür. Şüphesiz bu yaşanan gelişmelerden oryantalizm de etkilenme göstermiştir. Sosyal bilimler alanındaki gelişme ve bu gelişmenin oryantalizme olan etkisi ile ilgili olarak Barthold şu cümleleri kullanmıştır: "19. asırda şarkiyatçılık, bir yandan Avrupa'nın sömürgeci siyasetinin gelişmesi, öte yandan bu dönemde Avrupa'da bilimsel düşüncenin – doğa bilimlerinden ziyade beşerî bilimlerin - elde ettiği başarılar sayesinde gelişmişti. 19. asırda Avrupalı doğa bilimciler, gözlem ve deney araçlarının gelişimi ve teknik başarı sayesinde çok zengin bir külliyat oluşturmuşlardı. Olayları açıklamak için yeni hipotezler ortaya atılmıştı; fakat bu alandaki araştırma metotları, önceki bilginlerin oluşturdukları metotlardan pek farklı değildi. Dilbilim, tarih ve etnografya, 19. asırda oluşmuştu. Bu bilgi dalları, araştırma yöntemleri sayesinde bilimsel bir karakter kazanmışlardı. Şark dillerine, tarihine ve şarklı halkların hayat tarzlarına bu yöntemleri uygulama ihtiyacı yavaş yavaş hissedilmişti."⁵¹

⁴⁹ Bulut, Y. a.g.e. (s. 87)

⁵⁰ Davies, Norman "Avrupa Tarihi" Çev. B. Çığman, E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya Ankara, 2011 İmge Yayınevi (s. 807)

⁵¹ Barthold, Vasili V. "Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm" Çev. K. Bayraktar ve A. Meral İstanbul, 2004 (s. 189)

19. yüzyılın sonu baz alındığında oryantalizm kavramı insanların dimağlarında çok daha geniş şablonlu bir yere sahip olduğu görülmüştür. Bu, Batılı güç sahibi devletlerin Doğu üzerinde yapmış oldukları sömürgecilik çalışmaları neticesinde Doğu'yu daha yakın plandan tanıma olanağı bulmalarının büyük bir etkisi mevcuttur. Batılı ülkeler sömürge çalışmalarını devam ettirirken, çeşitli alandaki araştırmacılar da mevzunun son derece ciddi ölçekli bir şekilde ilmi bir kürsüye taşınabilmesi zaviyesinden çaba harcamışlardır. Ancak, genel çerçeveye bakıldığı takdirde, Batı ideolojisinin oryantalizm tabanındaki Doğu'ya ait düşüncelerinin, bu kadar yakınlaşmasına rağmen türlü noksanlıkları da bünyesinde barındırmış olduğu gözlemlenmiştir. Bu baz alındığında Batı, Doğu halkına karşı ön yargılı bir durumda yaklaşmış, Onu irdeler ve araştırırken onun yalnızca noksanlıklarına ve Batı'ca oluşturulan olumsuz imgesine yoğunlaşmıştır. Bu hal de oryantalizmin kapsamında yer alan Doğu imajının olumsuz olmasının daha da ötesine geçememiş olmasına neden olmuştur.⁵²

3.2.4. 20. Yüzyılda Oryantalizm

20. yüzyılda oryantalizm noktasında dikkat çekici gelişmelerin yaşanmış olduğu bir zamandır. Paris'te, 1973 yılında düzenlenmiş olan 29. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde alınmış olan bir karar ile *oryantalist* kavramının kullanımdan kaldırılmasına karar verilmiştir.⁵³ Bu kararın alınmış olmasında, oryantalizmin akademik bir disiplin olmasının ötesinde olan sömürgecilik ile örtüşen bir manayı çağrıştırmış olmasının doğurduğu tenkitlerin rolü çok büyüktür. Bu süreçte dikkati çeken diğer mühim gelişme Edward W. Said'in 1978 senesinde yayımlanmış olan ve oryantalist bölgelerde pozitif veya negatif büyük bir ses getiren *Orientalism Western Conceptions of the Orient (Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları)* isimli kitaptır. Edward W. Said'in bu yapıtı oryantalizmle alakalı kapsadığı kuramsal

⁵² Gürses, Mürsel "Meşrutiyet Dönemi Gezi Kitaplarında Otooryantalist ve Oksidentalist Söylemler" Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7.1, 2012 (s.1273)

⁵³ Bulut, Y. 2014 a.g.e. (s. 1)

açıklamalar ve altyapıyla oryantalizme yeni bir bakış getirerek ona kurgusal ifade olma özelliği kazandırmaktadır. Edward W. Said de çok sayıda oryantalist gibi Batı'yla Doğu arasında yer alan diyalektikten hareket ederek, oryantalizmle sömürgeci düşünce arasında bir bağ kurmuştur; fakat onun başka oryantalistlerden farklı olmasını sağlayan, bu diyalektiği düşmanca bir mekânda ele almaktan ziyade Batı'yla Doğu'yu birbiri için lüzumlu hale getirilerek bu iki uygarlık arasında etkili bir ilişki oluşturulması ve Foucault'nun *bilginin nesnel değil üretilebilir bir olgu olduğu ve iktidar ile yakın bir ilişki içinde bulunduğu* düşüncesinden yola çıkarak oryantalizmin özdeş bir tahkiye gibi kurgusal bir müstakim şekillendiğini savunmasıdır.

Bilhassa 20. asrın ikinci yarısından başlayarak yeni bir Doğu düşüncesi ile karşılaşırız. Bu durum Batı'nın çok da hevesli olduğu bir durum değildi, fakat kabul etmek durumundadır. Uzun süredir Doğu'ya istediği gibi evirip çevireceği bir nesne ve gereç gibi bakmayı alışkanlık haline getirmiş olan Batı, ilk kez onu, düşünen, incinmiş ve talepkâr bir fail olarak almak durumundaydı.⁵⁴

Sömürge sürecinin ve 20. asrın ilk zamanlarının oryantalizm mevzuundaki temel algısı, Doğu'nun diktatör bir halde hareket ettiği ve bu durumun hümanist düşünceyle tekrardan düzenlenmesi olmuştur. Bu sebeple de sömürgecilik çalışmaları hukukileştirilirken oryantalizmin kapsamında bulunan Doğu'nun katı söylemi ve sertliği geniş bir yere sahip olmuş ve Doğu'ya kurulmuş olan istibdat, bu tarzla yasallaştırılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple de 20. yüzyılın devralmış olduğu oryantalizmin bırakıtı, Doğu'nun ıslah edilmesi ve yapısının modern bir tarzda dizayn edilmesi üzerine kuruludur. Bir başka ifadeyle bu hal, oryantalizmin Doğu coğrafyasını bilmekten çok, tarihi dönemde, tenkit etmek ve hicvetmek üzerine kurulduğunu göstermektedir.⁵⁵

⁵⁴ Bulut, Y. a.g.e. (s. 112)

⁵⁵ Mardin, Ş. "Oryantalizmin Hasıraltı Ettikleri" Doğu Batı, 20 , 2002 (s. 113)

3.3.Doğu ve Batının Tanımlanması

Doğu'yla Batı'nın dini anlamda birbirinden farklılık göstermiş olması Roma İmparatorluğu'nun 5. asırdaki yıkılışına bağlanabilir. Batı uygarlığı bu çöküşten sonra kendini Hıristiyan âlemi ile aynılaştırmıştır. “Hıristiyanlık ve Avrupa medeniyeti uygarlık; İslâm medeniyeti de bu uygarlığın anti-tezi ve düşmanı olarak ortaya çıkarılmıştır.”⁵⁶ Batının dini bütünlük göstermesi neticesinde; Doğu, İslam diniyle bir bütünlük gösterince, oryantalist küçük görme İslam dinine yüklenmiştir. “Ernest Renan ve Lord Cromer gibi ilk dönem oryantalistlere ve Batılılaşmacı aydınlara göre, bilim, felsefe ve teknolojiye Müslüman toplumların geri kalmışlığının başlıca nedeni, İslam dininin özgür araştırmaya karşı ve engelleyici olmasıdır. Bu söyleme göre, Müslümanlar başından itibaren bilim ve felsefeye karşı düşmanca bir tavır sergilemişlerdir.”⁵⁷

Onur Bilge Kula, Batı ile Doğu tezatlığı durumunun ilk başlangıcı olarak Haçlı seferlerini göstermektedir. Türk halkının Avrupa'ya ivedilikle ilerlemiş olmaları, Avrupa'nın toprakları için oluşturduğu coğrafi tehdit, Avrupa halkının bu hale karşı koyma endişesi ile kombinasyon yolu aramasına neden olmuş ve de bu yolda devasa bir Haçlı ordusu olarak gözükmüştür. Şöyle ifade edilebilir ki ötekileştirme ve ayırmanın temeli dini normlardır. Onur Bilge Kula'ya göre bu durum şu şekilde tarihlendirilir: “Biz ve öteki söylemi en açık biçimde din alanında, yani, Hıristiyanlık-İslam karşıtlığında belirginleştirilmiş ve gerekçelendirilmiştir. Tarihsel açıdan söz konusu söylemin belirginleşme sürecinin bazı önemli yapıtaşları ve aşamaları şöyle betimlenebilir: Avrupa Hıristiyanlığını Türklerin egemenlik alanını genişletmeleri konusunda uyaran ve Türk ilerlemesini durdurmak için, Avrupalıları Doğu Hıristiyanlığının yardımına çağıran Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'tur. Anılan imparator 1088 yılında Flandre Kontu Robert'e bir mektup yazarak, Doğu

⁵⁶ Soykut, Mustafa “Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları, Oryantalizm” Ankara, 2011 Doğu Batı Yayınları (s. 41)

⁵⁷ Alatlı, Alev “Batı'ya Yön Veren Metinler I Kökler/Orta Çağlar” İstanbul, 2010 İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları (s. 27)

Hıristiyanlığını Türklere karşı koruma konusunda destek istemiştir. Anılan imparator bu mektupta Türklerin Hıristiyanların kutsal yerlerini ve kadınlarını kirlettiklerini, Hıristiyanları acımasızca öldürdüklerini öne sürmüştür.”⁵⁸

Batı’yla Doğu ekonomik, kültürel, siyasal anlamda hiçbir vakit eşit kabul edilmemiş ve de birleştirilememiştir. Bu açıdan oryantlizmin başlangıcıyla alakalı net olmayan pek çok düşünce vardır. Birtakım araştırmacılar oryantlizmin başlangıcı olarak, Haçlı Seferlerinin başlamış olduğu on ikinci asra dikkat çekerken bazısı da bundan iki yüz yıl öncesine kadar, Endülüs Emevî Devleti’nin dağılmasına dikkat çeker. Doğu ve Batı ayırımı ve de Batının üstün kabul edilen konumunu iktisadi yünden analiz eden araştırmacılar da mevcuttur. “Max Weber’in ifadesine göre “Hıristiyan Batı’nın yükselmesinin arkasındaki kuvvet, başından itibaren gezginci tüccarlardan oluşan müntesipleridir. Gezginci tüccarlar, Hıristiyanlığın esnaf, zanaatkâr gibi zaman içinde burjuvazinin temelini oluşturacak olan kent sakinlerinin nezdinde itibar görmesini sağlamışlardır.”⁵⁹

Batı da Doğu da bir kurgu ürünüdür. Doğu, imgesel bir ”öteki” temelsiz zihnin münhal yerlerini dolduran bir mekândır. Batılının düşüncesinde “hayali doğu” imajı olduğu sürece genişir. Her göz gezdirişte bin bir çiçek dikkat çeker. Doğu, Batı’nın çizdiği yol taban alınarak şekillendirilir. Batı dönüşüm yaşamış olduğu her dönemde neyse, Doğu o olmamıştır. Çeşitli konseptlere sahip Doğu tarzlarının üretilmesi bundan dolaydır.

3.4.Oryantalizmin Etkili Olduğu Alanlar

Asırlardır bir milletin beynine kazınmış oryantlist fikirlerin etkilerinin yalnızca ekonomik veya siyasi sahada sınırlı kalmış olması beklenemez. Bu düşünce felsefeyi, düşünce şeklini etkisi altına almış ve resimden edebiyata, müzikten sinemaya bütün sanat alanlarında görülmeye başlanmıştır. Batı “...Şarkiyat çalışmalarıyla kendi Doğusunu oluşturmuş, bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan ve akla gelen bütün

⁵⁸ Kula, Onur Bilge “Batı Edebiyatında Oryantalizm I-II” İstanbul, 2011 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (s. 5)

⁵⁹ Alatlı, A. a.g.e. (s. 27)

olumsuzlukların yüklendiği Doğu imajını günlük hayattan siyasete, sosyal bilimlerden güzel sanatlara kadar hemen hemen hayatın her sahasında kullanıma sokmuştur.”⁶⁰ “Oryantalizm önce bilimde, ardından edebiyat, tiyatro, müzik, mimarlık ve güzel sanatlarda, 19. yüzyılın Batı dünyasını etkisi altına almış bir olgudur.”⁶¹

Küresel mana itibarıyla evreni etkisi altına alan yeni içerikli oryantalizm ifadesinde Doğu, Batı’dan daha farklı, karışık bir coğrafya olarak ifade edilmektedir, bu durum da çekilen filmlerin mekânlarına dahi yansımış olmaktadır. Filmlerde kapalı mekânların, hücrelerin haphanelerin, harabelerin, terk edilmiş olan binaların yer olarak kullanılmış olduğu, sadece filmsel hikâyelemelerde mekânlar haricinde de çok karışık, manasız bir dünyanın meydan bulduğu algılanmaktadır. İran’ın yaşam tarzını, dinini, kültürünü eleştiren filmler de oryantalist ifadelerden nasibini almaktadır: *Kızım Olmadan Asla* (Brian Gilbert 1991) isimli filmin gösterime girişi Amerika’nın Orta Doğu’yu dışlayarak ötekileştirdiği siyasetine denk düşmektedir. Körfez Savaşı dönemlerine rastlayan film öykülemesine, zamanın politikasıyla ahenk içinde olduğu görülür. İranlı erkek ile çok büyük aşkla evlenip Tahran’da yaşamını sürdürmeye başlayan Amerikalı kadın, farklı iki kültürün (Doğu/Batı) farklılıklarını özümseyemez ve zaman içerisinde İranlı kocasının baskılarından dolayı mutsuz olmaya başlar. Keza Amerikalı ve İranlı karakterler açısından zıtlıklar inşa edilirken Doğu, baskıcı, yobaz, despot, Müslüman, gibi unsurlar ile tanımlanmaktadır. Buna ilaveten, geçmişten kaynağını alıp, Doğu ve Batı medeniyetlerini sinemaya aksettiren *Büyük İskender, 300 Spartalı vb* gibi filmlerde de oryantalist ifade, tarihe dağılan Doğu/Batı düalizmi değerlendirilmesinde, Doğu’nun köleci, bağınaz, despot, geri, vb. gösterilmesine sebep olarak Batı doktrinini meydana getirmeyi sürdürmüştür.⁶²

⁶⁰ Çorruk, Ali Şükrü “Oryantalizm Üzerine Notlar” Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, 9.2, (s. 194)

⁶¹ Kalaycı, Seyhan “İtalyan Gezginleri Resimlerindeki Osmanlı” Akademik Bakış Dergisi, 2012 30, (s. 2)

⁶² Yiğit, Zehra “Hollywood Sinemasının Yeni Oryantalist Söylemi ve 300 Spartalı” Selçuk İletişim Dergisi, 2008 5.3, (s. 241)

3.4.1. Felsefede Oryantalizmin Etkileri

Batı bilhassa Aydınlanma çağı ile beraber bilim ve teknoloji alanında hayata geçirdiği büyük atılımlar felsefi gelişmeler sonucunda, Doğu karşısında açık, tartışmasız ve belirgin bir üstünlük elde etmiştir. Bahse konu üstünlük sömürgeleştirme süreci ile birlikte ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bunun sonucunda aydınlanma Batı açısından iki taraflı bir gelişmeye vesile olmuştur. Bir taraftan bilim, akıl ve insanların özgürleşmesine ve özerkleşmesine imkan tanıyarak, yalnızca Avrupa'nın değil, bütün insanlığın gelişimine kalıcı ve etkili bir destek vermiş, diğer taraftan ise teknolojik avantaj ile Doğu'nun sömürgeleşmesine neden olarak, bu bölgenin fakir ve geri kalmasına ve ayrıca teknolojik-bilimsel rekabetten genel olarak kopmasına sebep olmuştur. Anılan durum Batı'nın Doğu'yu kendi yaşam stili ve menfaatleri bakımından oluşturması ya da kurgulamasına imkan tanımıştır. Bunun sonucunda Batı Doğu'nun ne şekilde olması gerektiğinin belirlenmesi ve Doğu'yu temsil ve dizayn etme hakkının kendisinde olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da Avrupa felsefesi "Doğu yazgıcılığı", "Avrupalı akıl üstündür" ve "Muhammedanizm" sözleri ile açıklanan bir yaklaşıma sahip olmuş, sömürgeciliğini meşru gösterme girişiminin bir çeşidi olan oryantalizm kavramı Avrupa felsefesinde açık bir şekilde yer etmiştir. Bahse konu akım, ilk olarak erken dönem aydınlanmacılarından olan Leibniz tarafından temellendirilmiştir.⁶³

Batı medeniyetlerinin oryantalist faaliyetlerinin mühim bir neticesi de kültür emperyalizmi olmuştur. Kültür emperyalizmi, bir halkın kendisinden daha güçsüz gördüğü bir halka kendine ait olan gelenek ve göreneklerini, düşüncesini, alışkanlıklarını empoze etmesidir. Batı emperyalizmi Doğu halkına bunu yaparak, onlara kültürel manada değişimi dayatmıştır. Kültürel değişimin baş göstermesiyle toplumun da pek çok dalda değişikliğe uğradığı gözlemlenebilir. "Toplumda zevkler değişmişti; resimde, mimarlıkta, musikide gelenekselin yanında bir yeni vardı. Bu daha çok Avrupa'dan etkilenen bir yeniydi."⁶⁴

⁶³ Kula, O. B. a.g.e. (s. 29-41)

⁶⁴ Ortaylı, İlber "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı" İstanbul, 2014 Timaş Yayınları (s. 35)

18. yy'da Fransa'da Doğu, İslam ve Türk'e bakışı genel anlamda şekillendiren düşünürlerin başlarında Voltaire'in geldiği bilinmektedir. Candide'de Alman kökenli bir filozof olarak kurgulanmış olan kişiye bir Helen/Yunan'ın çağrışımını yapan "Pangloss" isminin verilmiş olması, tek başına Voltaire'deki filhelenist eğilimin bir sonucu şeklinde yorumlanabilir. "Muhammet" draması ile ifade ettiği bazı fikirlerini *Felsefe Sözlüğüne* yazdığı, bilhassa Türkler ile ilgili olarak bir bakıma keyfi şekilde Türkleri mahkûm haline getirdiği "Muhammetçilik" maddesi ile bu görüşlerini kalıcı hale getirmiştir. İslam yerine küçümseyici ve indirgemeci bir kavram olarak kullandığı "Muhammetçilik" kavramının Batı'nın tam da almaya hazır bulunduğu "oryantalist söyleme" ve "kolektif bilincine" yerleşmesini sağlamıştır. Bahse konu kavram 18. Y.y'ın ikinci yarısında önce *Ansiklopedi veya Bilimlerin, Sanatların ve Zanaatların Açıklamalı Sözlüğüne*, müteakiben ise *Felsefe Sözlüğüne* dahil edilmiştir. Voltaire tarafından kaleme alınan "Muhammed" dramasının ise din karşıtlığı gerekçesi ile kilise tarafından yasaklandığı görülmektedir.⁶⁵

3.4.2.Sanatta Oryantalizmin Etkileri

Oryantalizm sosyokültürel mevziden siyasal mevziye geçiş yaparken, esasında arka planında yer alan pek çok çeşitli öge de göz ardı edilmiştir. Bunların en başında ise sanat, oryantalizmin ihtimâl dâhilinde kendisini en derin şekilde gösterdiği alanların başında gelmektedir. Buna mukabil olarak siyasiler ve bilim adamları kadar sanatçılar bile oryantalizmin kazanmış olduğu ivmeden kendilerine hisse alarak ve sürecin nihayetinde de mümkün merteye etkin bir biçimde, Doğu'ya ait imgeleri görsel ve de yazılı yapıtlarında yansıtma çabasına girmişlerdir. Bir bakıma sanat, dönemsel sosyokültürel ve sosyopolitik cereyanların genelinden etkilenmiş olduğu gibi oryantalist kültürel cereyanlardan da etkilenmiştir. Bunların en başında bulunan resim, Batı halkının dimağında gerçekleşmiş olan Doğu'ya dair yaşamın en renkli en cezbedici biçimde aktarılmış olan alanların başında gelmektedir. Başka bir ifadeyle görsel sanatlar, oryantalizmi, beşerin zihninden reele dönüştürme mevzuunda en etken araçlar olarak karşımıza çıkmışlardır. Bilhassa Rönesans'ın Avrupa topraklarında son derece

⁶⁵ Kula, O.B. a.g.e. (s. 29-41)

ciddi bir değişim rüzgârları estirdiği bir süreçte, ressamaların kayda değer bir kısmı ya da daha doğru ifadeyle Doğu uygarlığına ilgi duyanları gerek hayallerinde tasarlamış oldukları gerekse de gidip gördükleri şekliyle Doğu’yu yapıtlarına yansıtmak için çalışmışlardır. Döneme hâkim olan siyasal güç Osmanlı devletinin topraklarını ziyarete gelen sanatçıların geneli Osmanlı yeniçerilerini, Osmanlı sarıklı elçilerini ve de türlü renklerde kumaşlardan cüppeler giymiş olan tacirleri resmederek Batı’nın dimağında yer alan Doğu dünyasını canlandırmak için emek harcamışlardır.⁶⁶

Oryantalizmin resim alanındaki sanatının kendine özgü bir tarzı bulunmakla beraber bu tarz, esasında Doğu’nun dışlanarak, ötekileştirilmesi dönemine de ziyadesi ile hizmet etmiştir. Bu çerçevede, oryantalist resim sanatının ve de oryantalist resim sanatçılarının yapmış oldukları en mühim değişikliklerin ilk başında esasında mevcut olanın, var olduğundan çok daha değişik olarak gösterilmiş olmasıdır. Bu duruma göre oryantalist resim sanatı ve de oryantalist ressamlar, Doğu halkının yaşam tarzlarına dair imgeleri ve değerleri, o mekânları gidip görseler yani gerçek hallerini bilmiş olsalar bile çok ciddi bir mübalâğa ile yapıtlara yansıtmayı yeğlemiştir. Kılık, kıyafet, toplumsal yaşayış tarzı, yüz hatları, hal ve tavırların Batı’nın düşüşe geçişinin resme yansıtılmasına bakıldığında, bahsi geçen düşüşün egzotik bir bakışın kabullenmiş olması ve de buna müsteniden de ortaya koyduğu tablonun gerçeklikten çok şahsi olarak benimsenen his ve görüşleri hayalle donatılmış olduğü görülür.⁶⁷

3.4.3. Edebiyatta Oryantalizmin Etkileri

Oryantalizm, birçok sanat dalını etkilemiş olduğü gibi edebiyat alanında da etkileri görülmüştür. Batı’da doğan kapsamında oryantalizmin belirtilerinin görülmüş olması çok sık karşılaşılabilecek bir durumdur. Bu hâlet bilhassa, oryantalizm ile Doğu analizlerinin artmış olduğü 17. ve 18. asırda kendini hissettir. “17. Yüzyılın sonundan

⁶⁶ Güçhan, Ayşegül “Batı Resminde Doğulu Kadın İmgesi” Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları, 18, 2008 (s. 35)

⁶⁷ Papıla, Aytül “Osmanlı İmparatorluğunun Batılılaşma Döneminde Resim Sanatının Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Kimliğinin Resimsel Anlatımı” Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat ve Tasarım Dergisi, 2008 (s. 120)

itibaren, edebiyatı bir Doğu zevkinin sardığı ve bundan nasibini almayan hemen hemen hiçbir edebi türün kalmadığı artık ispata hacet kalmayan bir gerçek.”⁶⁸ Bu halin meydana gelişinde, çeşitli özellikler taşıyan Doğu yapıtlarının ve bilhassa *Binbir Gece Masalları*’nın Batı dillerine tercümesinin yapılması tesirlidir. *Binbir Gece Masalları*’nın etkisiyle Doğu edebiyatı dünyaca tanınmaya, bilinmeye başlamış, gidip görmeye lüzum kalmaksızın Doğu topluluklarıyla ilgili bilgi edinilmesine neden olmuştur.

Batı edebiyatının içeriği, kendini anlatım şekli aynı Doğu coğrafyasında olduğu gibi ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişim göstermektedir. Her coğrafyanın ve ülkenin edebiyat düşüncesi, toplumu meydana getiren değerlerle farklılık gösterebilmekte, bu şekilde meydana çıkan tabloda, fasılasız olarak kozmopolitlikten beslenen bir edebi muhit mevzu bahis olmaktadır. Ancak oryantalizmin bu akışın kapsamına dâhil olması ile birlikte bu yapının başkalaşmış olduğu görülmektedir. Yaşanılan bu başkalaşmanın yani değişimin temelinde de Batı ideolojisinin Doğu’yu anlama mevzunda, büyük oranda müşterek olan yaklaşımlarının mevcudiyeti ve de oryantalizmin, çok uzun senelerce ortak düşüncelerden ve değerlerden beslenmiş olmasının büyük bir etkisi vardır. Bu durumda özel oryantalist bir edebiyat cereyanının oluştuğu anlaşılır.

Oryantalizmin edebiyat sahasına olan yansımaları, bütünsel anlamda çok tartışmalıdır. Bilhassa sömürgecilik faaliyetlerinin Avrupa coğrafyasında büyük oranda yaygınlık göstermiş olduğu bir dönemde ortaya çıkan oryantalizm, büyük oranda sömürgeciliği methetmekle suçlamaktadır. İngiliz, Alman, Fransız ve İtalyan edebi yazılarda, Doğu’nun sahip olduğu zenginliğin idare edilişi mevzuunda Batı’nın gücünün meydan bulması lüzumunu ifade eden ve Doğu’nun devamlı bir şekilde acziyet içinde olduğunu ifade eden tasvirlerin bulunması, konunun Batı’da edebi yapıtlar vasıtası ile propaganda aracına nasıl evirilmiş olduğunu da göstermektedir. Bu sebeple oryantalizm,

⁶⁸ Hentsch, T. “Hayali Doğu, Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı” İstanbul, 2008 Metis Yayınları (s. 150)

okuma miktarının her geçen gün arttığı Batı halkında, doğu bilimcilerin arzu ettiği şekilde bir algının oluşturulmasına ışık tutmuştur.⁶⁹

Oryantalizm kapsamlı edebi yapıtlar Batı bölgesinde romantizm dalgasıyla ile paralel ilerleme göstermektedir. “Doğu merakı romantizmle birlikte bir zorunluluk haline dönüşür. Sıradan bir eğlencelik, bir merak konusu olmaktan çıkarak bir panzehir haline gelir. Ozan ve filozofların yüreğinde sanayi uygarlığının yükselişinin filizlendirdiği tedirginlik duygusunun panzehiri”⁷⁰ Romantizm akımı etkisinde kalan yapıtlar baz alındığında Doğu otantik bir hayal, rüyalar âlemi, süslü rüyalarla bezenmiş olan bir coğrafyadır. Oryantalizm çalışmaları yalnızca Doğuyla alakalı bilgi yığınları üretmek ile kalmamıştır, ayrıca Doğunun dillendirilen masalları, öykülemeleri, mitolojisi bazında bir canlılık da üretmiştir. Bu üretim neticesinde on dokuzuncu asrın önde gelen yazarları Doğu’ya hayran olmuştur. Ancak bahsi geçen kalem erbaplarının yapıtlarına yansımış olan Doğu, izlenimcilerinin kendini beğenmişliklerinden türemiş olan Batı mitolojisidir. “William Beckford, Byron Hugo ve Goethe, sanatları ile Şark’ı baştan inşa ederler; imgeleri, motifleri, ritimleri vasıtasıyla Şarkın, ışığını, renklerini insanlarını görünür olmalarını sağladılar. “Gerçek Şarkın etkisi, yazarı kendi Şark tasavvurunu kışkırtmakla kaldı; yazarın çalışmasını yönlendirdiği pek görülmedi.”⁷¹

Oryantalizmin edebi mahsulleri, büyük oranda Antik Yunan’da yer alan edebi yapıtlardan etkilenmiştir. Persleri Doğulu ve de öteki şeklinde değerlendiren yazımların ortaya çıkışı, ilerleyen süreçte oryantal kültürün başlamasına ve onun pek çok alanda etkisini gösterdiği gibi edebiyat dalında da etkili olmasına olanak sağlamıştı. Süreç içinde oryantalizm Batılıların düşüncesinde daha geniş kapsamlı yer buldukça mevzu kendi tarihi lisansından sıyrılıp her geçen gün daha fazla dini bir açı kazanmıştır. Bu sebeple oryantal kültürün kapsamında Batı hegemonyasının Hristiyan kültürel

⁶⁹ Hamadi, Lutfi “Edward Said: The Postcolonial Theory And The Literature Of Decolonization” European Scientific Journal, Special Edition, 2014, 2 (s. 42)

⁷⁰ Hentsch, T. a.g.e., 2008 (s. 215)

⁷¹ Said, Edward W. “Şarkiyatçılık/Batı’nın Şark Anlayışları” Yedinci Baskı Çev. B. Ülner İstanbul, 2013 Metis Yayınları (s. 32)

entegrasyonu, Doğu'nun Müslüman kültürel entegrasyonuna karşı olarak değerlendirilmiş ve de bu sebeple mevzu bahis metinlerin içeriğinde İslam'a dair eleştirilere yer verildiği dikkat çekmiştir.⁷²

3.5.Oksidentalizm Kavramı ve Tanımı

Sözcük manası itibâri ile “occidentalizm”, Fransızca “occident” sözcüğünden gelir. Şarkiyatçı (orientalist) yazında Doğuyu anlatmak için kullanılmış olan “orient” kelimesinin zıt anlamı olarak “occident” sözcüğü, sadece coğrafi bir bakış açısı olarak değil, aynı zamanda medeniyet ve kültür olarak da Batının tanımlanmasını yapar. Aksi taktirde “oriental” sözcüğü, Fransızcada “Doğulu” veya “Doğuya ait olan” manasına geldiği gibi, “occidental” kelimesi de “Batılı” veya “Batıya ait olan” anlamına gelmektedir. Bununla beraber, “occidentalism” (Osm. garbiyatçılık) sözcüğü hakkında çeşitli izahlar yapılmakta ve buna bağlı olarak da farklı bazı garbiyatçılık analizleri ortaya çıkmaktadır. Nitekim garbiyatçılık oksidentalizm teriminin en sık anlamlandırılma şekli karşımıza “Batı medeniyetine düşmanlık” , “Batının ötekileştirilmesi”, “Batı karşıtlığı” gibi tanımlamalar şeklinde çıkmaktadır. Ayrıca, aşağıdaki bölümde daha kapsamlı olarak ele alacağımız “Batı bilimi” veya “Batı karşıtı ideoloji” tarzında tanımlamalar da ilgi çekmektedir.⁷³

Terim olarak, oksidentalizm, çok fazla anlama sahiptir ancak bu tanımlamaların tamamı müşterek bir temel düşünceye yaslanmaktadır. O da oksidentalizmin her ne kadar oryantalizme ait olan donanıma sahip olmayan ve şu haliyle net olmayan ya da sorunlu bir disiplin gibi görülse de, Batının kaleme alınması, yaratılması, kurgulanması pratiği; Batı'yı kurma denemesi olduğu çabasıdır. Oksidentalizm kavramı, Batının Hindistan'da uygulamış olduğu hegemonya ya da Amerika'nın Japonya'da uygulamış olduğu kültürel kolonizasyon gibi pek çok menfi örnek yüzünden İslamcı, Batı tezat teşkil eden eylemlere ve duygulara dönüşmüştür. Bu düşünce merciinde, oksidentalizm Batı ve Doğu arasında kültürel münazarayı teşvik

⁷² Çoruk, A. Ş. a.g.e. (s. 80)

⁷³Saygın, Alkım “20. Yüzyıl Türk Düşüncesinde Garbiyatçılık (Oksidentalizm) Üzerine Bir İnceleme” Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Gazi Üniversitesini Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015 (s. 10-11)

edeceğine, başka yeni bir ötekinin oluşturulmasında rol oynamakta ve de üçüncü dünya ülkeleri hakkında Batı hükümlerine tepki oluşturarak Batıya olan karşıt hareketlere temel oluşturmaktadır. Margalit ve Buruma bu algılayış tarzını Japonların Pearl Harbour’da, El Kaide örgütünün faaliyetlerinde ve son zamanda görülen İslami cihad örgütlerinin yapmış olduğu eylemlerde fikirlerin temeli olarak kullanılmış olduğunu belirtmektedir. Fakat bu negatif tutumlara karşı Carrier ve Venn oksidentalizmi, Said’in oryantalizmi kullandığı biçimde ontolojik olarak temsil, algı ve söylem biçiminde daha kapsamlı şekilde ele almaktadırlar.⁷⁴

Geneli temel aldığımızda üç sınıflandırma dikkat çeker. Birincisi, oksidentalizmi, Doğu’nun çıkarları dikkate alınarak Batı’yı analiz etmesi ve bir savunma tekniği olarak ele alan görüşlerdir. Bunlar Batı’yı ve Batılı olanları yok sayma noktasında nihayete erer ya da Batı’dan nakledilecek olanların kesin kurallarını saptarlar. Bu grup genelde söyleyiş ve bilim boyutu ile alakadar olur. Mısırlı felsefeci Hasan Hanefi grubun en dikkat çeken ismidir. İkincisi ise oksidentalizmi Batı karşıtlığı, düşmanlığı olarak değerlendiren yaklaşımlardır. Bu grubun görüşüne göre Doğu, Batı’yı özellikle ontolojik ve de vasıfsal özellikleri olarak ötekileştirmekte, kendi kurguladığı Batı mefkûresi üzerinden Batı’yı yadsımak da ve Batı’nın değerleri ile savaşmaktadır. Bu grubun başında Avishai Margalit ile Ian Buruma gelmektedir. Üçüncü sınıf ise oksidentalizmi ne şekilde daha iyi Batılı olunabilir? Sualinin yanıtını verebilecek bir söylem ya da bilim olarak değerlendiren düşüncelerdir. Bu grupta bulunanlar, Batı’nın çok daha iyi çok daha çağcıl Batı olmasına, Doğu’nun ise çağdaşlaşmasına yardımcı olurlar. En mühim temsilcileri, George Yong-Boon ve Couze Venn Yeo’dur. Yeo oryantalizm tabirini Said gibi olumsuz değil, “Doğu’dan en iyiyi almak” anlamında benimsemektedir.⁷⁵

⁷⁴ Hutchinson, Rachael “Nagai Kafu’s Occidentalism: Defining the Japan Self Occident” Albany:Published by State Universty of New York Press, 2011 (s. 6-7)

⁷⁵ Metin, Abdullah “Oksidentalizm: İki Doğu İki Batı” İstanbul, 2013 Açılım Kitap (s. 65-68)

Garbiyatçılık ifadesinin karşılığına denk gelen oksidentalizm kelimesinin sahip olduğu manasının oryantalisttik kadar açık ve net olmadığını ifade eden Alim Arlı⁷⁶, oksidentalizmin kimliğine ve netliğine dönük olan bir incelemenin usulünün tarihî-psikolojik bir usul olabileceğine dikkat çeker. Bu mecrada, Arlı da garbiyatçılığı şarkiyatçılık ile kıyaslamayı yerinde bulmaz ve garbiyatçılık ile alakalı araştırmalarının “psikolojik motivasyon” ile “tarihsel-sosyal etkileşim unsurları” üzerinde derinleşmesi lüzumuna inanır. Ayrıca, garbiyatçılıkta şarkiyatçılık oranında gelişim göstermiş bir sistemli ve iç işleyişi göremeyen Arlı, “oksidentalist söylemi doğuran tarihsel bilinç, bizzat oryantalist söylemin ve modernliğin oluşturduğu yeni epistemik düzlem ve kavramlar dünyasıyla ilişkilidir.”⁷⁷ izahında bulunur. Bu açıdan, Arlı’nın düşüncesine göre “oksidentalizm, büyük ölçüde bu tarihsel-sosyal olgunun yarattığı yeni bilinç alanında belirmiştir. Ama sadece, kendi tarihsel-sosyal sorunlarının çözümü için bilgi üretenlerin bu bilinçten hareketle yaptıkları Batı tanımını düzeyinde”⁷⁸.

Oryantalizm ve oksidentalizm arasında bir takım önemli detaylara sahip farklılıklar mevcuttur. İlk farklılık iktidar seviyesindedir. Foucault’ya ait olan iktidar bilgi diyalektiği itibarı ile düşünüldüğü takdirde oryantalizm başarıyı kazananın ifadesiyken, oksidentalizm ise mağdur olanın, yenilenin ya da haksızlığa maruz kalanın söylemi halindedir. Bununla birlikte oksidentalizm kesinlikle oryantalizmin akademik ve kurumsal kapsamına sahip olamamış, oryantalist insicamın müthiş malumatı karşısında, ona eş değer bir birikim meydana getirememiştir. Dışarıdan algılanma şekli genellikle yüzeysel bir durum aynı zamanda bölük pörçük bir hal arz etmektedir. Etnografya, biyoloji, antropoloji vb. bilim alanlarında oryantalizme karşı fikir

⁷⁶ Arlı, Alim “Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin” İkinci Baskı İstanbul, 2009 Küre Yayınları (s. 59-60)

⁷⁷ Arlı, A. a.g.e. (s. 61)

⁷⁸ Arlı, A. a.g.e. (s. 62)

geliştiremezken mitoloji, teoloji, ahlak ve de edebiyat sahasında yapılmış olan çalışmalar vardır.⁷⁹

⁷⁹ Ögün, Süleyman Seyfi “Yerlici Kültüralizm: Kıyaslamalı Bir Değerlendirme, Global ve Yerel Eksende Türkiye” Birinci Baskı Derleyenler: E. Fuat Keyman-Ali Yaşar Sarıbay Dizi No:25 Alfa Yayınları:717 İstanbul, 2000 (s. 75-77)

4. ORTA DOĞULU BİR YAZAR OLARAK AMİN MAALOUF

4.1.Amin Maalouf'un Hayatı

Amin Maalouf, Beyrut'ta 1948 senesinde doğmuştur. Babası bir Katolik Hristiyan, annesi bir Hristiyan Süryani'dir. Çocukluk dönemlerini ve ilköğretim eğitimini Beyrut'ta bulunan bir Fransız okulda geçirmiştir. Babası ve annesi gazetecilik ile uğraşmışlardır. Bu geleneklerini devam ettiren ailede ileriki zamanlarda Amin Maalouf da Beyrut'ta bulunan "Ennahar" isimli bir gazetede çalışmıştır. İktisat ve sosyoloji alanında üniversite eğitimini bitirmiş olmasına rağmen yazarlığı tercih etmiştir. Ülkesinde başlayan iç savaş nedeniyle yurt dışına gitmek zorunda kalmış olan Maalouf, ailesi ile birlikte Fransa'ya gitmiştir. 1976 yılı itibariyle Fransa'ya giden yazar burada yaşamaya devam etmektedir. Amin Maalouf'de olan Türk tarihine hassasiyeti evveliyatıyla alakalı bir olgu şeklinde kaşımıza çıkar. İstanbul'a uzanan aile kökeni olan Maalouf'un anneannesinin İstanbul'da doğup burada yaşadığı bilinmektedir. Yine dayısı Harun Nakkaş da İstanbul'da 1900'lerin başında tiyatro oyunculuğu yapmıştır. Bu sebeplerden Maalouf'un eserlerinde Türk coğrafyasını ve İstanbul'u yakinen takip ederek ele aldığı görülmektedir.

4.2.Amin Maalouf'un Edebi Kişiliği

Amin Maalouf eserlerinde yazma dili olarak Fransızca'yı tercih etmiş ve genellikle Doğu unsurlarını işlemiştir. Bununla birlikte 1976'dan itibaren bulunduğu Fransa'da Doğuyu, Doğulunun gözü ile anlatma fırsatını bulmuştur. Eserlerinde işlediği konulara bakıldığında genelde "Doğunun tarihi", "yanlış anlaşılan İslam algısını" ve "Doğunun köhneleşmiş tembelliğini" içeren çokça olay örgüsü işlemiştir. Doğulu biri olarak yazdığı eserler son dönemlerin modern Arap edebiyatının da yeni yüzü olmuştur. Doğu coğrafyasında açık şekilde ifadesiyle "Müslümanların coğrafyası için" bir Hristiyan yazar olarak Müslümandan farksız olan Doğulu kimliğini ortaya çıkarmıştır. Burada modernleşme süreci içindeki Müslümanların ve de Müslüman coğrafyasının içerisinde bulunduğu durumları çok iyi analiz edebilen Amin Maalouf, değerlendirmelerinde hiçbir zaman batı ve Doğu insanı olarak iki tarafı da haklı ya da

haksız olarak bulmadan, olanı bulunduğu gibi anlatmayı başarmış ve tüm bunları eserlerinde gayet güzel şekilde kurguladığı gözlemlenmiştir.

Lübnan'da iç savaş başlamasıyla birlikte ailesi ile Fransa'ya giden yazar ilk olarak mücadeleci kimliği olmaması öngörüsünde olursa da gerçekte Fransa'ya gidişini tamamıyla insan yaşamına vermiş olduğu değerle ifade etmiştir. Bu olayı içselleştirdiği eserlerinde açıkça görülmektedir. Fakat insan ölümüne neden olmaktan başka bir neticesi görünmeyen “savaşan mücadele ruhu”yla kendisini kıyaslayarak şöyle açıklamıştır:

Kısacası onu erdemleri mahvetti; beni ise kusurlarım kurtardı. Yakınlarını korumak, atalarının ona miras bıraktıklarını elinde tutmak için yırtıcı bir hayvan gibi savaştı. Ben bunu yapmadım. Benim yetiştiğim sanatçı ailesinde aşılana erdemler bunlar değildi. Ne o fiziksel cesarete, ne o vazife duygusuna ne de o sadakate sahiptim. İlk katliamlar başlar başlamaz çekip gittim, kaçtım; ellerim temiz kaldı. Namuslu bir kaçak olarak kazandığım tabansızca bir imtiyazdı bu.⁸⁰

Bunun yanında etnik kimlik meselesine değinen Maalouf düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

Seçmek durumunda bırakılıyorlar, zorlanıyorlar dedim. Kim tarafından mı? Sadece her çeşidinden fanatikler ve yabancı düşmanları değil, sizin ve benim tarafımdan da, aramızdaki herkes tarafından. Gerçekten de hepimizin içinde kök salmış bu düşünce ve ifade alışkanlıkları yüzünden, bütün bir kimliği, öfkeyle ilan edilen tek bir aidiyete indirgeyen o dar, o sığ, yobaz, kolaycı yaklaşım yüzünden.⁸¹

Orta Doğu'yla Batı'nın arasındaki çatışmaya sebep olan farklılıkların neler olduğuna da eserlerinde dikkat çeken Maalouf, adeta “Hristiyanlığın doğasında iyilik”, “İslam'ın doğasında kötülük” olduğu düşüncesine de karşı çıkar. Maalouf'a göre, eğer bugün Hristiyanlıkta bir hoşgörü varsa, bu yüzyıllarca devam eden şiddetten kaynaklanmaktadır.

⁸⁰ Maalouf, Amin “Doğu'dan Uzakta” Çev. Ali Berktaş İstanbul, 2017 Yapı Kredi Yayınları (s. 18)

⁸¹ Maalouf, A. “Ölümcül Kimlikler” Çev. Aysel Bora İstanbul, 2018 Yapı Kredi Yayınları (s. 9)

Batı'nın, bugün sahip olduğu zenginliği, Orta Doğu'yu ezmek için kullanmasının da yanlışlığına vurgu yapan Maalouf, bunun ortadan kalkması için kimlik meselesini ele almış ve bunu üç evrede toplamıştır: “bağımsızlık”, “din özgürlüğü” ve “demokrasi”.

Dünyanın her yerinde demokratların rolü artık çoğunluğun tercihlerini en ön plana çıkartmak değil, gerekirse çoğunluk kuralına karşı, ezilenlerin haklarına saygı duyulmasını sağlamak olmalıdır. Demokraside kutsal olan, mekanizmalar değil, değerlerdir. Mutlaka ve en küçük bir ödün vermeden saygı gösterilmesi gereken şey, insanların, inançları ve renkleri ne olursa olsun, sayısal önemleri ne olursa olsun, kadın, erkek ve çocuk, bütün insanların onurudur; oylama biçimi bu zorunluluğa uygun hale getirilmelidir.⁸²

Maalouf tüm bu entelektüel ideayla romanlarında büyük etkinlik sağlamayı başarmıştır. Roman hâkimiyeti şüphesiz ki tartışılmaz şekilde bir yapıyı içinde barındırdığı görülür. Olay örgülerinde yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olaylar üstünde daha net ve de gerçekçi olan zaman-mekân ilişkisinde bir teknik geliştirerek yazmıştır. Bunun yanında opera ve tiyatroyla olan yakından hâkimiyeti ve ilişkisinde kaleme aldığı “Adriana Mater”, “Uzaktan Aşk” isimindeki eserleri çok önemli bir yerdedir. Tarih ve deneme üzerinde çalıştığı ilk eseri “*Arapların Gözüyle Haçlılar*” yazarın doğu ideasını göstermektedir. Bütün bunların yanında Fransızcaya hakimiyeti ve Fransız dili ve de kültürü üstünde araştırmalar yapmış olmasıyla 2011 senesinde Fransız akademisinde olan 29. koltuğa seçilir. Sonrasında bu sürecini kitaplaştıran yazar, artık eserlerinde Doğuyu sürekli bir fon yapmayı bırakmıştır.

4.3. Amin Maalouf'un Eserleri

Yazmış olduğu eserlere genel anlamda bakıldığında tarihsel sırayla şöyledir:

“*Arapların Gözüyle Haçlılar*” (1983),

“*Afrikalı Leo*” (1986),

“*Semerkant*” (1988),

⁸² Maalouf, A. “Ölümcül Kimlikler” Çev. Aysel Bora İstanbul, 2018 Yapı Kredi Yayınları (s. 96)

“Işık Bahçeleri” (1991),

“Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl” (1992),

“Tanios Kayası” (1993),

“Doğunun Limanları” (1996),

“Ölümcül Kimlikler” (1998),

“Yüzüncü Ad - Baldassare'nin Yolculuğu” (2000),

“Uzaktan Aşk” (2002),

“Yolların Başlangıcı” (2004),

“Adriana Mater” (2006),

“Çivisi Çıkmış Dünya” (2009),

“29 Numaralı Koltuğun Hikâyesi- Fransa Tarihinin Dört Yüzyılı” (2011).

“Doğu'dan Uzakta” (2012)

Amin Maalouf'un eserlerinden kısaca bahsedecek olursak:

Arapların Gözünden Haçlı Seferleri

Amin Maalouf ilk kitabı olan “Arapların Gözünden Haçlı Seferleri” adlı eserini 1983 senesinde “*Les croisades vues par les Arabes*” Fransızca olarak yazmıştır. Lübnan asıllı bir Arap olan Amin Maalouf, eserini yazarken Francesco Gabriel'in “*Arab Historians of the Crusades*” eserinden esinlendiği görülür. Gabriel'in kullanmış olduğu ortaçağ kronolojisini eserinde temele yerleştirmiş olan Maalouf'un, haçlı seferleri sırasında gerçekleşen müslüman coğrafyadaki yıkımlara ışık tutmaya çalıştığı görülür. Bu tarihi romanında, Batılı kroniklerce inkâr edilmiş birçok katliamlar, kıyımlar ve gerçekleri sunmuştur. Kısa sürede barbarlar haline dönüşen Haçlıları kutsal topraklar içinde yaptıkları mezalimi Arap gözü ile yansıtmış olan Maalouf, tarihsel tüm

gerçekleri eserinde merkezde tutarak tüm bu hadiseler Lübnanlı Arap kimliğiyle bakmıştır.

Afrikalı Leo

Afrikalı Leo (*Leo Africanus*) eserinde, tarihi Rönesans gezgini Leo Africanus'un yaşamını betimlemiş, 1986 senesinde Fransızca yazılmış olan tarihi roman niteliği göstermektedir. Leo'nun yaşamı eserde tarihsel olay örgüsü üstünde inşa edilmiş ve Papa VI. Adrian, Papa Leo X, Kanuni Sultan Süleyman ve I. Selim, Papa VII. Papa, Songhai İmparatorluğu, Boabdil, I. Francis, sanatçı Raphael ve Ferdinand döneminden kültürel ve siyasi izler barındırmaktadır.

Semerkant

"*Samarcande*" ismiyle 1988 senesinde Fransızca olarak yazılan eserinde, Selçuklu dönemini de kapsayan bir tarihsel süreci ele almıştır. Eserindeki kahramanlara bakıldığında Hasan Sabbah, Ömer Hayyam, Nasır Han, Vezir Vartan, Melikşah, Şair Cihan, Nizamülmülk, Cemaleddin, Alparslan, Fransız asıllı Amerikalı Benjamin Omar Lesage ve İran Prensesi Şirin öne çıktığı görülür.

Eserde, Hayyam'ın hayatının yanında, İran tarihinden de bahsedilerek okuyucuda birçok şeyi canlı tutmak istediği tarihsel bir çerçevede yazılmıştır. Tarihi roman olması tarafıyla okuyucuyu tarih okurluğuna yönlendiriyor.

Işık Bahçeleri

İran'da, Hindistan'da, Mezopotamya'da, Tibet'te, Çin'de, Orta Asya'da, hızla yayılmakta olan mani dinindeki inanç sistemi üstüne inşa edilmiş bir eser olarak ortaya çıkmaktadır. Mani dinini bir sembolizasyon ile canlandırarak Mani isimli bir kahraman olarak yansıtmıştır. Mani dini kurucusu Pers Kralı I. Şabühr üstünden mani dinindeki temel amacın da "ışık bahçeleri"ne ulaşabilme olan inancı üstünde olay örgüsü ele

alınmıştır. Eserdeki asıl arayış gerçekte evrensel inanma güdüsü üstüne kurgulanmıştır. Bu şekilde yazar mani dininin temelinde karanlığı ve aydınlığı evrensel olarak tarif ederken şöyle demektedir:

*“Saf olan ve olmayan besinlerden söz etmek boş inançtır; saf olan ve olmayan insanlardan söz etmek aptallıktır, her şeyde ve her birimizin içinde Aydınlık ve Karanlık vardır”*⁸³

Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl

“Le Premier Siècle après Béatrice” ismiyle 1992 senesinde kalem almıştır. Romanın kahramanlarını, Fransız bir entomolog ve arkadaşı Clarence adlı karakterler oluşturmaktadır. Bu karakterler üstünde gelişmekte olan olay örgüsünde bahsedilen üçüncü dünya ülkelerinin bazılarında satılmış olan ve onu alan kişilerin erkek çocukları tercihen doğrulan bir “maddenin” mevcudiyeti anlatılmıştır.

Tanios Kayası

Asıl ismi Fransızca olarak *“The Rock of Tanios”* eseri 1993 senesinde yazılmıştır. Eserde gerçek olan bir olay kurgulanmıştır. Olay örgüsünde trajik gelişmeler yer almaktadır. 1830'daki bir belge üzerine yazılan olay örgüsü Osmanlı'ya bağlı bulunan Lübnan'ın Kfaryabda köyünde gerçekleşmektedir. Olaylar mısırlı kadınlara zaafı olan şeyhle bahtsız kadın olan Lamia etrafında geçmektedir. Roman, Tanios'un son olarak otururken görülen kayanın hatırlanması ile başlamaktadır ve ortadan kaybolması ile efsanevi şekilde olaylar gelişmektedir.

Doğunun Limanları

Dünyada sürekli değişen ve gelişmekte olan yeni hadiseler inşa ediliyorken mücadele ederek savaşmak bazen yapılacak en güzel iyilikler üzerine inşa edilmiş olan Doğunun Limanları eseri, Fransızca adı *“Les Echelles Du Levant”* olan eser 1996

⁸³ Maalouf, A. “Işık Bahçeleri” Çev. E.T. Çelikkan İstanbul, 1997 Telos Yayınları

senesinde kaleme alınmıştır. Eseri anlatan kişi ve ana kahramanı İsyân Kitabdar'dır ve roman çevresinde gelişen olaylarla örgülenir. Eser 1976'da Kitabdar'ın bir barda tanıştığı kişilerle kurduğu arkadaşlığı ile başlamaktadır. Ana kahraman başta bir arayış içerisinde gösterilir ve "Hubert Hughes Sokağı Direnişi 1919-1944" isimli sokağı ararken olaylar gelişir. Eserdeki mekânlar Fransa ve Akdeniz havzası olarak görülür.

Ölümcül Kimlikler

Eser bir deneme özelliği taşımaktadır. İlk defa 1998 senesinde "*Les Identités Meurtrières*" ismiyle kitap haline getirilmiştir. Ancak üsluba bakıldığında açık bir şekilde deneme mi yoksa roman mı olduğu ile ilgili yargıda bulunabilmek oldukça zordur.

Maalouf, bu eseriyle kimliğin mekân, etnik veya genetik üzerine açık olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmek istemiştir. Bunun yanında batı kültürü, Doğu kimliği üzerinde nasıl dayatma yapmaya çalıştığını anlatmak istemiştir. Bunun yanında, Müslümanlar üzerinde ortaya çıkan kimlik ile ilgili neticelere de değinmiştir. Bu yankılar ile, dini fanatizmi olarak dışlar ve bunun sebebini de ifade eder. Kimlik kavramı üstünde yoğunlaşan Maalouf, gerçek kimliğin tarifini verirken modernitenin niçin reddedildiğini ve de kimlik açısından batı modernizminin ilerlemekte olduğu şeklinde değerlendirilmediğine dikkat çekmek istemiştir. Bu sebeple Maalouf, özellikle Arap dünyasında yaşanan kimlik ikilemi üzerine dikkatleri çekmek istemiştir.

Yüzüncü Ad: Baldassare'nin Yolculuğu

Maalouf bu eserini 2000 senesinde "*Le Périple de Baldassare*" ismiyle yazmıştır. Baldassera Embriaco adındaki ana kahraman "yüzüncü ad" isimli bir kitabın arkasından yola çıkması ile gelişen olağanüstü olaylar bütünü şeklinde olay örgüsü gelişmektedir. Tarihi bir macera romanı kapsamında değerlendirilebilecek olan eser, fazlaca geniş bir yerde işlenmiştir. Olay örgüsündeki yerler İzmir, İstanbul, Libya ve Moskova'dır. Kahramana bakıldığında çok eski zamanda Cenova'dan Cübeyl'e göçen atalarından son temsilci olan Baldassera Embriaco'dur. Genellikle dinlemekten hoşlanan Embriaco antika dükkânı sahibidir ve çok zengindir. Marta'ysa Embriaco'nun

genç yaşlarında âşık olduğu kişidir. Gregerio Mangiavacci, eskiden bu zamana Embriaco'nun ailesinde hizmet ederek onların sayesinde zenginleşen duygusal bir kahraman olarak karşımıza çıkar.

Uzaktan Aşk

Maalouf, eseri "*L'Amour De Loin*" ismiyle 2002 senesinde yazmıştır. Eser, Fin besteci olan Kaija Saariaho hakkında kaleme almış olduğu libretto türündedir. Üç ana kahramanın etrafında anlatılmaktadır. Ozan olan Prens Jaufre Rudel, bir gezgin kahraman ve Trablus kontesi ana karakterleri oluşturmaktadır. Eser beş perdeden oluşmaktadır.

Yolların Başlangıcı

2004 senesinde "*Origins: A Memoir*" ismiyle kaleme alınmış olan eserde geçmişe dönüş üstüne inşa edilmiş bir olay örgüsüyle şekil verilmiştir. Kahramanları Maalouf'un (anlatıcının) dedesi olan Butros ve onun halası olan Kamal Hala yer almaktadır. Dedesinin ölümü ile aile içerisinde gizli kalanmış birçok olay gün yüzüne çıkmaktadır. Birçok karpostal, mektup, yazı ve belgelerle geçmişe yolculuk yapacak olan anlatıcı burada dedesinin Atatürk'e sevgisine de dikkat çekmiştir. Bu sevgisinin bir göstergesi mahiyetinde dedesi 1921 yılında dünyaya gelen kızına "Kamal" adını koyuyor. Olay örgüsü II. Abdülhamid döneminde ve cumhuriyetin ilk senelerinde geçmektedir.

Adriana Mater

2006 senesinde besteci olan Kaija Saariaho adına kaleme alınan libretto türü bir eser olmuştur. Maalouf'un daha önce yazmış olduğu Uzaktan Aşk isimindeki eserin ardından ikinci librettosu olan bu eserde 3 perde yer almaktadır. Zaman olarak tam bilinemeyen ancak 20. Yüzyılda balkan coğrafyasını hatırlatan bir eser olmuştur. Olaylar genel itibariyle Adriana, kız kardeşi Refka ve oğlu Yonas'ın iç savaşın arasında kalmaları konusudur. Tsargo isminde askerin genç yaştaki Adriana'ya tecavüz etmesiyle olaylar başlamıştır. Bu tecavüz sonrası hamile kalmış olan Adriana'nın Yonas isimli

bebeği dünyaya gelmiştir. Adirana, Yonas'ın büyürken babasının hırçın kötülüğünden olup olmadığıyla ilgili izlenimlerini anlatıyor.

Çivisi Çıkmış Dünya

2009 senesinde yazılmış olan eser ilk "*Le Dérèglement Du Monde*" ismiyle Fransızca olarak basılmıştır. Bu eserde isminden de anlaşılacağı gibi küresel anlamda günümüz dünyasında gerçekleşen birçok mesele üzerinde durulmuştur. Bu problemler içinde özellikle "Avrupa Birliği (AB)", "doğu- batı", "Arap ve İslam", "ABD", "Hıristiyanlık", "Müslümanlık", medeniyet, "göçler ve azınlıklar", "şiddet eğilimleri", "adalet ve demokrasi", "laiklik", "Orta Doğu sorunu" meseleleri üzerinde durulmuştur.

29 Numaralı Koltuğun Hikâyesi- Fransa Tarihinin Dört Yüzyılı

Maalouf, 2011 senesinde eserlerindeki başarılarından ve Fransız dili ve tarihini oldukça iyi bilmesinden dolayı Fransız Akademisi'nde bulunan 29. Koltuğun üyesi seçilmiş bulunmaktadır. Bu akademide genel yapı Fransız dili ve tarihi ile ilgili derinlemesine incelemeler yapmış olmaktadır. Bu eser Maalouf'un da bulunduğu bu akademide olan genel işleyişi anlatan bir ürün olmuştur. Bu eser içinde 29 Numaralı Koltuğa seçilmiş olduğunda yaptığı konuşmalara yer vermiştir. Bunun yanında Maalouf, bu akademide koltuğu için seçilen ilk kişi Pierre Bardin'nin zamanından (1590-1635) başlayarak kendi çağdaşındaki Claude Lévi-Strauss'a (1908-2009) kadar tüm Fransa'nın siyasi, sosyal ve kültürel olaylarına ışık tutmuştur.

4.4. Amin Maalouf ve Oryantalizm

Amin Maalouf kendisini bir yandan tarihçi, roman yazarı olarak tanımlarken diğer taraftan Lübnanlı, Hristiyan, Frankofon, Parisli bir Arap olarak ifade etmektedir. Ayrıca kendisinde Türk, Ermeni, Kürt ve Müslüman kimliklerinden parçalar taşıdığını ifade etmektedir. Bu şekilde kendisini çok kimlikli ve çok kültürlü olarak tanımlayan yazar evrensel ve hümanist söylemleri kullanmaktadır. Maalouf'un bu yaklaşımı ve

özellikle çok kültürlü, çok uluslu evrensel barış söylemi oryantalist nitelikleri bağlamında inandırıcı bulunmamakta ve bir takım eleştiriler almaktadır.

Maalouf'a getirilen eleştirilerden bir kısmı İslami çevrelerden gelmektedir. Bu eleştiriler Maalouf'un oryantalist bir bakış açısına sahip olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle yazarın 26 yaşından itibaren batı kültürü etkisinde Fransa'da yaşamış olması, batı kaynaklı eğitim alması, Batılılar ile aynı dini kökene sahip olması ve bunların sonucunda İslam'ı ve Doğu'yu bütünüyle bir Batılı gözüyle değerlendirmesi eleştirilerin kaynağını oluşturmaktadır. Diğer taraftan bu kesimden gelen eleştirilerin diğer bir gerekçesi ise Doğu'nun kaynaklarını sömürgeleştirmeyi adet edinen Batı'nın demokratik söylemlerinin, esasında Orta Doğu ülkelerinde giderek yaygınlaşan büyük şiddet ve çatışmalara sebep olduğunun yazar tarafından görülmemesi ve bu hususta getirdiği eleştirilerinde samimi olmaması gösterilmektedir. Haçlı Seferlerinin Doğu'nun kaynaklarının Batılı güçler tarafından sömürülmesine ilişkin ilk düşmanca faaliyetler olduğu bilinmektedir. Bu eleştirileri desteklercesine Haçlı Seferleri sonucunda İslam Dünyası'na yazar tarafından eleştiri getirildiği aşağıdaki söyleminde görülmektedir:

Haçlı Seferleri, Batı Avrupa için aynı anda hem ekonomik, hem de kültürel gerçek bir devrimin başlatıcısı olmuştur, bu kutsal savaşlar Doğu'da uzun bir gerileme ve karanlık dönemine doğru açılmışlardır. Her bir yandan saldırıya uğrayan Müslüman dünyası kendi üzerine kapanmıştır. Dayanaksız hale gelmiş, savunmaya çekilmiş; hoşgörüsüz, kısır olmuştur; bunların hepsi, kendini ona nazaran marjinalleşmiş olarak hissettiği dünya evriminin sürmesi ölçüsünde ağırlaşmaktadırlar. Gelişme, artık ötekidir. Modernizm, ötekidir. Acaba bu modernizmi reddederek dinsel ve kültürel kimliğini olumlaması mı gerekirdi? Yoksa bunun tersine, kimliğini kaybetme tehlikesini göze alarak modernizm yoluna kararlı bir şekilde girmesi mi gerekirdi? Ne İran, ne Türkiye, ne de Arap alemi bu ikilemi çözmeyi başarabilmiştir; ve bugün işte bu nedenden ötürü hâlâ zorunlu Batılılaşma ile fazlasıyla yabancı düşmanı aşırı fondamentalizm safhaları arasında, çoğu zaman ani olan geçişlere tanık olmaya devam edilmektedir.⁸⁴

⁸⁴ Maalouf, A. "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri" Çev. M. Ali Kılıçbay İstanbul, 1998 Telos Yayınevi (s. 339)

Burada yazarın Batılı güçlerin kendi topraklarından uzakta istila yöntemiyle geldiği Orta Doğu'da verdiği zararlardan sonra dahi Batı'dan ziyade sonuçları itibariyle Arap'ları ve diğer Orta Doğulu toplumları eleştirdiği görülmektedir. Ancak yine de Batı toplumunun geri kalmışlığı bahse konu eserde vurgulanmaktadır. Kitapta Frenklerin (Haçlıların) Müslümanlar tarafından barbarlar olarak çağırıldığı, Avrupa'nın İslam Dünyasından bilim ve teknoloji alanında çok geride olduğu, bilhassa bu geri kalmışlığın tıp alanında kendini fazlasıyla gösterdiği ifade edildiği de görülmektedir. Örneğin bahse konu kitapta Müslüman Doğu toplumlarında o zaman için modern tıp tekniklerinin kullanıldığı görülürken, Batılıların ise hastaların ruhunda şeytan, cin ve kötü ruhları aradıkları ve ilkel tıbbi yöntemlere başvurdukları ifade edilmektedir. Örneğin tedavi olarak cinin nüfuz ettiği uzvun kesilmesinin örnek olarak gösterildiği görülmektedir.⁸⁵ Bu örnek esasında yazara karşı yukarıda ifade edilen eleştirilerin ağır olabileceğine bir örnek teşkil etmektedir.

Maalouf tarafından kaleme alınan eserlerin birçok yerinde Müslümanların genelleştirildiği, İslam'ın demokrasiyle birlikte olamayacağı vurgusunun yapıldığı, Batı'ya ait normlar ile Müslümanların eleştirildiği görülmektedir. Bu hususlar da Maalouf'a getirilen eleştirilerin gerekçeleri olarak öne çıkmakta ve yazar Orta Doğu'yu iyi tanımamakla suçlanmaktadır. Bu bağlamda Maalouf'un oryantalist bakış açısının yazmış olduğu romanlara yansıdığı ileri sürülmektedir. Örneğin yazarın "*Semerkant*" adlı eserinde Ömer Hayyam marjinal bir kahraman şeklinde resmedilirken, Hayyam'ın toplum tarafından dışlandığı ve onun softa olarak görüldüğü vurgulanmaktadır. Bu şekilde bir tasvir ile esasında Doğulu toplumların bağınaz olarak gösterildiği görülmektedir. Oysa öykünün geçtiği dönem yine Arapların ve Orta Doğu'nun altın çağına denk gelmesine rağmen bağınaz olarak gösterilen kesim yine Doğulu toplumların olduğu görülmektedir. Buna ilişkin olarak "*Batı'nın hiçbir zaman bağınaz olarak görülmemesi ve geleneksel Doğu toplumlarının sahip olduğu değerlerin anlaşılabilmesi.*" eleştirisinin yapıldığı görülmektedir.

⁸⁵ Kaplan, Doğan "Yüksel Kanar, Batı'nın Doğu'su, Avrupa Barbarlığının Kürselleşmesi" İstanbul, 2006 Marife Dini Araştırmalar Dergisi (s. 460)

Yazara getirilen eleştirilerin bir kısmının gerekçesini de; günümüzdeki anlaşmazlık ve çatışmaların açıklanmasında İslam dininin birlikte yaşama ve çok kültürlülük kapsamında kendisine düşen görevi icra edip etmediğine ilişkin bir sorgulamaya yazar tarafından geçmiş dönem dikkate alınarak cevaplar getirilmesi oluşturmaktadır. Bu soruya yazar tarafından cevap verilirken Batı'nın emperyalist politikalarının etkisini yeterince ele almaması, İslam dünyasına uygulanan iç ve dış saldırıları yeterince dikkate almaması eleştiri konusu olmuştur. Yazarın bu konuda oryantalist bakış açısına sahip olduğu, bu durumun tarih okumalarında sorunlar meydana getirdiği ve ilahi dinleri romanlarında tarihsel ve kültürel bir materyal gibi gördüğü de eleştiri almaktadır. Yazarın ilahi dinleri, yalnızca pratik uygulamaları üzerinden değerlendirmesinin ve bunları oryantalist bir bakış açısıyla ele almasının objektif olamayacağı eleştiri konusu olmaktadır.

Maalouf için yapılan eleştirilerin bir başka gerekçesi ise Hristiyan kimliğinden kaynaklı olarak Batı'ya yakın durması ve böylece Orta Doğu'da meydana gelen çatışma ve problemlere yeterli düzeyde hassasiyet göstermemesidir. Burada yazara getirilen eleştirilere genel olarak bakıldığında yazarın oryantalist bakış açısı ve bunun romanlarına yansımaları, bu bağlamda tarihsel romanlarında gerçeklerden hayli uzaklaşmasının hatalı bulunduğu değerlendirilmektedir.

Yazarın oryantalist bakış açısının Edward Said'de olduğu gibi Orta Doğulu toplumları ötekileştirdiği görülmektedir. Yazar Batı'nın uygarlığının ve liberal hümanist değerlerine bakarak Doğu'yu "öteki" olarak tasvir ettiği görülmektedir. Bu ötekileştirme durumu yazarın romanlarında yer bulmaktadır. Maalouf romanlarında, postkolonyal tarih tartışmaları kapsamında, Doğu toplumlarının ulusal ve sınıfsal kimlik çatışmalarından ziyade kültürel ve etnik milliyetçi hareketlerin daha önde olduğunu vurgulamaktadır. Yazar eserlerinde hükümdarlar ya da soyluların hayat hikâyeleri yerine sıradan halktan olan bireylerin hikâyelerine yer vermektedir. Bu yaklaşım yazarın "ötekilerini" konuşurma isteğinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Maalouf romanlarında, tarihi çok eskilere dayanan Orta Doğu ve Arap dünyasını, geçmişini her zaman ihmal edilmiş medeniyetler şeklinde görmektedir. Yazara göre tarihin tanıklığı açısından yalnızca egemen güçlerin konuşması yeterli değildir,

diğer taraftan kaybedenlerin de kendilerini ifade etmesi bir gerekliliktir. Batılı toplumlar yüzyıllarca tarih alanındaki çalışmalarını, kendi menfaatleri gereğince yönlendirmişlerdir. Oryantalizm anlayışı bağlamında Batılılar, tarihi konuları sömüren-sömürülen merkez-çevre, ilişkileri kapsamında ortaya koymuşlardır. Batı dünyasının üstünlüğünü kabul ettirmek maksadıyla üretilen bu yaklaşım tarihin ne olabileceği problemini de kayda değer bir gündem durumuna getirmektedir. Esasında tarih bu bakış açısıyla, egemenlerce yeniden kurgulanan bir anlatım haline gelmektedir.

Amin Maalouf'un romanlarında var olan Doğu temsillerinde Doğu'ya atfedilen muhtelif niteliklerin genellikle Edward Said'in oryantalist bakış açısına uyumlu olduğu görülürken, diğer taraftan bahse konu temsillerin Doğunun eleştirilmesini de olanaklı kıldığı görülmektedir. Yazar tarafından kaleme alınan *Semerkan*, *Tanios Kayası*, *Doğunun Limanları*, *Afrikanlı Leo*, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri* adlı eserlerinde yazarın oryantalist bakış açısını yansıtan bir altyapı olduğu görülmektedir. Bu romanlarda Doğu temsilleri üzerinden yapılan oryantalist bir söylem mevcuttur. *Çivisi Çıkmış Dünya* kitabında ise Doğuların kendi içinde siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda geri kalmasını ve karmaşa ve çatışma içinde olmasını anlatan oryantalist bir bakış açısı mevcuttur. Örneğin bu kitapta Doğu ile Batının ayrışmasına değinirken yine oryantalist bir bakışı sergilediği aşağıdaki cümlelerinde göstermektedir:

Özellikle Batı ile Arap-İslam âlemi arasındaki kopma son yıllarda daha da ciddileşti, o kadar ki, şu anda aralarındaki ilişkinin onarılması güç gözüküyor. Ben her gün bu duruma yanıp yakılanlardanım, ama pek çok insan buna alıştı, hatta kimi zaman gerilimin bizler için içerdiği ve herkesin geleceğini karartan inanılmaz şiddet potansiyelini göz önünde bulundurmaksızın bu halden hoşlanıyor bile. Şu son yıllara damgasını vuran kanlı saldırılarda bunun örnekleri görüldü. 11 Eylül 2001 saldırıları yeni yüzyılın tarihine adını canavarca yazdırdı bile. Nairobi'den Madrid'e, Bali'den Londra'ya, Cerbe'de, Cezayir'de, Kazablanka'da, Beyrut'ta, Amman'da, Taba'da, Kudüs'te, İstanbul'da, Beslan'da ya da Bombay'da, bütün anakentlerde buna benzer dürtülerle gerçekleştirilen saldırılar oldu.⁸⁶

⁸⁶ Maalouf, A. "Çivisi Çıkmış Dünya" Çev. Orçun Türkay İstanbul, 2009 Yapı Kredi Yayınları (s. 95)

Yazarın Batı ile İslam Dünyası arasındaki kopuşu yalnızca terör saldırıları ile tarif etmesinin, yine oryantalist bakış açısını gösterdiği değerlendirilmektedir. Zira yazar kitapta gerek Doğulu ve gerekse de Batılı politikacıların yanlış adımlarını eleştirmiş olsa da Doğu ile Batı arasındaki ayrışmayı yalnızca terör saldırıları ile tasvir etmesinin oryantalist bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

5. AMİN MAALOUF'UN ROMANLARINDA ORTA DOĞU VE ORTA DOĞU SORUNUNA BAKIŞ

Amin Maalouf edebiyat dünyasında farklılıklar ve çok kültürlülük üzerine eserler veren isimlerdendir. Yazar, ilhamını çocukluğunun geçtiği topraklardan almakta ve romanlarının konu ve kişilerini Doğu Akdeniz limanlarından, Anadolu kentlerinden, Lübnan dağlarından harmanlamaktadır. Eserlerinde Doğu ile Batı'yı uzlaştırma çabaları ve Batılı gözüyle Doğu'ya ait hikayeler yazması, son yıllarda onu dünyadaki en dikkat çekici yazarlardan biri yapmıştır. Amin Maalouf, eserlerinde çoğunlukla çok iyi bildiği Akdeniz çevresi ve Mezopotamya kültürlerinin tarih, yaşayış, inanç ve söylencelerini işlemektedir. Çok iyi bildiği Akdeniz çevresi ve Mezopotamya kültürlerinin söylencelerini eserlerinde başarılı bir şekilde işleyen Maalouf, kendi ifadesiyle her türlü inanç sisteminin dışında yer almaktadır. Bu durum, yazarın olaylara yaklaşırken farklı bir bakışa sahibi olmasını sağlar.

Eserleri pek çok dile çevrilmiş dünyaca ünlü Arap bir yazar olan Amin Maalouf, Orta Doğu tarihini, Batılılara kendi dilleri ile anlatmaktadır. "Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri" adlı eseri başta olmakla birlikte, özellikle Batılıları yine Batılılara anlatan pek çok eseri, yazarın ününün artmasında önemli bir role sahiptir.

Sahiplendiği baskın Doğu kimliğini yazılarına da yansıttığı için Türkiye dâhil birçok ülkede popülerlik kazanan Maalouf, Batı'daki oryantalist düşünceyi veri anlamında güzel bir şekilde kullanmaktadır. Doğu ve Doğu'ya ait gizemli hikâyeleri temel almaktadır.

Maalouf dünyada "kültürler çatışır" denildiğini, ancak "kültürlerin farklı ama insanların anlaşabileceğini" savunmaktadır. Sempati, romanlarının hemen hepsinde başlangıç noktasını oluşturur. Bu koruyucu ve doğal sempati sayesinde yazar kişileri, kişiler de okuyucuyu elinden tutarak sürüklemektedir. Zaman zaman felsefi bir masal gibi, zor olan bir türü, macera romanı ve konusu arasındaki açıklığı korumak kaydıyla, okuyucunun sayısız maceralara sürüklenmesini sağlamaktadır. Okuyucunun bu denli etkilenmesinin altında, roman içinde tarihsel zamanların sade ve etkileyici bir şekilde anlatılması yatmaktadır. Maalouf, "Bay Doğu", "Bay Şehrazat", "Bay Hoşgörü" ve

“Modern Zamanların Binbir Gece Masalları Yazarı” olarak anılmaktadır. Çağdaş dünyadaki çekiciliğe kapılsa da, Doğu’daki eski medeniyetlere olan borcunu da unutmamaktadır. Kitaplarda konuyu tarihten alırken, kurguyu şimdinin nimetleri sayesinde oluşturan Maalouf, eserlerinde yaşanan çağın duygusal safhalarını ince bir üslupla işlemektedir. Doğu’daki sıcak renkler arasında, serüveni akılla harmanlamakta ve romanlarda din ve kimlik konuları yanında, inanç ve korkuları da irdelemektedir. Maalouf’un başarısı tutkulu ve gerçekten yaşayan kahramanların yaratılarak onların zorlu hayata uyumunu sağlama kabiliyetidir. Dostluk ve aşkı, öfke ve heyecanı yaşatmak amacıyla destanlardaki maceralı yollara başvurmuştur. Eski zamanları da bilen ve tanıyan bir yazar ve araştırmacı olduğundan, herkese göre hikâyeler yazabilmektedir.⁸⁷

5.1. Amin Maalouf’un Romanlarında Orta Doğu’nun Konumlandırılması

Amin Maalouf, her şeyden önce Akdeniz kültür havzasını çok iyi bir şekilde bilen ve bu havzada yaşayan farklı kültürleri kendine özgü biçimde inceleyen ve değerlendirmeler yapan bir yazar olarak öne çıkar. Yazar eserlerini kurgularken, romanlarının kahramanlarını ve ait olduğu kültür ortamlarını üstün bir araştırma ve gözlem yeteneği ile tasvir etmektedir. Eserlerinde kültürel motifler çok detaylı şekilde işlenmekte, bu motifler eserlerini tamamlamakta ve eserlerin bütünleyici bir parçası haline gelmektedir. Hem modern hem de tarihî Akdeniz kültürünün yazarın romanlarında bir “harç” görevi görür. Bölgeyi tarihî bir yer olarak eserlerinde betimleyen ve çok sık kullanan yazar; ebetteki, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde Osmanlılar ve Türklerden söz etmektedir. Fakat Maalouf, Osmanlılar ve Türklerden bahsederken objektif bir bakış açısından değil, daha çok oryantalist bir yaklaşım ile yola çıkmaktadır.

Yazar doğduğu ve 26 yaşına kadar büyüdüğü ülke durumunda olan Lübnan’ı Orta Doğunun mozaik şekline anlatır :

⁸⁷ Özekin, Tülay “Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel” Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara, 2007 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (s. 19-20)

“Bir Yakındoğu, Akdeniz, Arap dđnyası ve öncelikle de Lübnan insanın nereye ait olduğu, kökenleri, ötekilerle ilişkileriyle, güneşte ve gölgede işgal edeceği yeri konusunda sürekli olarak kendi kendini sorgulamaya itildiği bir ÷lke.”⁸⁸

Diğer taraftan Mozaik olma bilinci yazarın kendi ailesinde de gör÷lmektedir. Yazarın ailesi bir halklar topluluğundan müteşekkildir. Bu durum aşığıdaki şekilde ifade edilmektedir:

Türk olan büyük annemden, Mısır Marunisi kocasından ve ben doğmadan çok önce ölen ve bana şair, özgür düşünce sahibi, belki de mason ama her halükarda şiddetli bir kilise karşıtı olduğu anlatılan öteki büyükbabamdan söz edecek miyim? Moliere’i Arapçaya ilk çeviren ve bunu 1848’de bir Osmanlı tiyatrosunun sahnesinde oynatan büyük-büyük-büyük dayıma kadar uzanacak mıyım?⁸⁹

Bahse konu etnik ve dinsel bağlılık hissine karşı Maaoluf’un ideal çözüm biçimi çoğul kimlikler meydana getirmek ve birlikte yaşımanın ilkelerini benimsemek ve savunmaktır.

Doğu, modern kültürü şu veya bu biçimde etki altına alan esas dinlerin doğmuş olduğu yer olarak öne çıkar. Üç büyük evrensel ve ilahi din olan, Sami kökenli Yahudi inancı, Hıristiyan inancı ve İslam Dini köklerini Mezopotamya’dan almaktadır. Bahse konu dinler sıra ile birbirlerini takip ederek birbirleri üzerine gelerek yükselmiştir. Tüm dinler insan eserleridir ve insanoğunun gereksinimlerinden ileri gelmektedir. Tarihin bir döneminde kutsal ile alakalı kendi duygularını ve inançlarını çevreye inandırmayı ve benimsetmeyi ve sonrasında ise dđnyanın diğer bölgelerine yaymayı ve kurumsal hale getirmeyi iyi bir şekilde bilen güçlü ve köklü din düşüncesi Mezopotamya’dan köklerini almaktadır. Her dinde ilk olarak gör÷len şey dinin sahip olduğu ya da inananların üretmiş olduğu dinin “siyasal” boyutudur. Din, evren ile etkileşimini sağlayan ilişkilerinde bütün bir toplumsal grubu kontrol altına alan ve yönlendiren bir betimlemeler ve ortak davranışların bütünü şeklinde ortaya çıkar. Diğer taraftan insanların birlikte yaşam sürdükleri her yer ve zamanda belirli ahlâk ilkelerinin

⁸⁸Maalouf, A. “Ölümçül Kimlikler” Çev. Aysel Bora İstanbul, 2018 Yapı Kredi Yayınları (s. 30)

⁸⁹ Maalouf, A. “Ölümçül Kimlikler” a.g.e. (s. 22)

kendiliğinden ortaya çıktığı görülür. İnsanların toplumsal ortak faaliyetleri, temel prensipleri açısından hemen hemen her yer ve her zaman diliminde birbirine benzemekte olan ahlâk kodlarının çıkarılmasını zorunlu hale getirir.

Doğulu ülkelerde, pek tabii İran'da bilimsel ilerlemeler ile birlikte Batılıların alaka göstermesi üzerine büyük gelişme sağlanır. Maalouf bu ilgiyi aşağıdaki şekilde anlatmaktadır:

Tebriz yirmi yıl önce Trans-Kafkasya Demiryolu yapılana kadar, İran'ın giriş kapısı, yük katarlarının zorunlu geçit noktasıydı. Alman Mossig ve Schünemann veya Avusturya Doğu Ticaret Anonim Ortaklığı gibi pek çok Avrupa Şirketi'nin Tebriz'de şubesi vardı. Ayrıca konsolosluklar, Amerikan Presbiteryen Misyonu ve daha başka kuruluşlar da bulunuyordu. O zor günlerde hiçbir yabancının zarara uğramadığını övünerek söylenebilir.⁹⁰

Diğer İran şehirleri gibi İsfahan da Maalouf'un İslam bilim dünyasının zirve noktasına eriştiği bahse konu dönemde en göz alıcı ve en büyük şehirlerindendir. Yazar bunu aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Çok eski zamanlarda Parth Kralı Artaban'ın başkenti, kitaplarda güzellikleri ile övülen İsfahan'ın adı ne zamandan beri tek bir kentin adı değil, birbirinden bir saat mesafede biri Cay diğeri Yahudiye olmak üzere iki ayrı kentten oluşan bir mahallin adı idi. Bu iki kentin ve çevresindeki köylerin gerçek bir kente dönüşmesi için on altıncı yüzyılı beklemek gerekecekti. Hayyam'ın zamanında henüz kurulmamıştı, ama on iki millik kale surları bu yöreyi çepeçevre korumak üzere yapılmıştı. Sarraflar Meydanı'nda gezginin ve satıcının her türlüşü vardı. Andaluzlu, Çinli, Yunanlı, hepsi sarrafların çevresinde toplanmış, onlar da terazilerinin başına geçmiş Kirman'dan, Nişapur'dan, Sevilla'dan gelen bir dinarı tırnaklarıyla kazımakta, Delhi'den gelen bir tanka'yı koklamakta, ya da değeri yeni düşürülmüş olan bir Konstantiniye nomisma'sına yüz buruşturmaktaydılar. Hükümet konağı ve Nizamülmülk'ün resmi konutu olan Divan Kapısı hemen oracıktaydı.⁹¹

⁹⁰ Maalouf, A. "Semerkant" Çev. E. T. Çelikkan İstanbul, 1993 Yapı Kredi Yayınları (s. 205)

⁹¹ Maalouf, A. "Semerkant" a.g.e. (s. 61)

5.2. Doğu-Batı Farkının Bir Yansıması Olarak Mekânın Amin Maalouf'un Romanlarında Kullanımı

Amin Maalouf doğu-batı ayrımında tarafgirlik yapmaz ancak olanı olduğu gibi yansıtmayı hedef almaktadır. Eserlerinde Doğu ve Batı her zaman tüm yönleri ele alınarak analiz edilmektedir. Aslında Maalouf'un ana ütopyası Doğu ve Batı sentezinin ortaya çıkarılmasıdır. Yazara göre tarafgirlik ayrışma sebebidir ve sonucunda trajediye sahne olması muhtemeldir. Bu yönüyle kendini tanımlama noktasında da Doğu kimliğinden vazgeçmediği gibi Batı kimliğinden kazandıklarını da kullanmaktadır. Her ikisini de sürekli yaşamayı ve hissetmeyi gereksinim olarak görerek uygulamaktadır. *Ölümcül Kimlikler* isimli eserinde anılan kimlik sentezini şöyle ifade etmektedir:

Yani bana soru soranlara sabırla Lübnan'da doğduğumu, yirmi yedi yaşına kadar orada yaşadığımı, Arapçanın anadilim olduğunu, Dumas ve Dickens'i, Gülliver'in Seyahatlerini ilk kez Arapça çevirisinden keşfettiğimi ve çocukluğun ilk sevinçlerini atalarımın köyü olan dağ köyümde tattığımı, ilerde romanlarımda esinleneceğim bazı öyküleri orada dinlediğimi açıklıyorum. Bunu nasıl unutabilirim? Bunlardan nasıl olur da kopabilirim? Ama öte yandan, yirmi iki yıldan beri Fransa topraklarında yaşamaktayım, onun suyunu ve şarabını içiyorum, ellerim her gün onun o eski taşlarını okşamakta, kitaplarımı onun diliyle yazıyorum, o artık benim için asla yabancı bir ülke olamaz.⁹²

Maalouf kitaplarında Doğu-Batı çatışması genel temadır. Belli bir tarihsel dokuda ve özel örnek teşkil eden bir toplumda ele almaktadır. Öykü veya öyküler, anlatanın kişisel kaderiyle önemli tarihsel olaylar ile büyük devletlerin kesişimi sayesinde birbirine geçmektedir. Maalouf romanlarında olaylar Mezopotamya bölgesi ile Akdeniz havzasında geçmektedir. Bir tarafından da Osmanlı İmparatorluğu ile Türk dünyası ilişkisi de hissedilmektedir. Yazar çoğunlukla olayların geçtiği Cezayir, Fas, Mısır, İran, İspanya ve Anadolu'da farklı bölgelerdeki tarihlerin ve insanların yaşam tarzlarıyla ilgili bilgi sunmaktadır. Hayal gücü yazarın romanlarında bulunmakla beraber, olaylar hareket noktasını tarihten almaktadır. Maalouf'ta ana temalar, her an yolculuk yapabilecek, kronik anlamda gezgin ruha sahip kahramanların karıştığı

⁹² Maalouf, A. "Ölümcül Kimlikler" Çev. Aysel Bora İstanbul, 2018 Yapı Kredi Yayınları (s. 9)

maceralar ile sınır ötesinde hatta denizaşırı ülkelerde yaşanan geziler, buralarda karşı karşıya kalınan olaylar, şanssızlıklar ve kötülüklerle mücadele yer almaktadır.

Amin Maalouf romanları olay çokluğu sayesinde mekan çokluğu da içermektedir. Maalouf tüm bunların kurgulanmasında tarihsel gerçekleri temel almaktadır. Yazarın romanlarında genel tema, Doğu-Batı çatışması olayların özünde yer almaktadır. Çatışmayı belli tarihsel dokuda, özel örnek olan toplum yapısı içinde ele almaktadır. Okuyucuların masal, destan, hikâyeler karşısındaki merakı kullanılarak, bu zaafıtan sonuna kadar fayda sağlanmaktadır. Onun olaylarında diğere önemli ortak özellik de kopuş dönemlerinde yaşanmasıdır.

Maalouf romanlarında yer adlarını da kullanmıştır. Yer adları kullanmayı uygun gördüğü kitapları şunlardır: “Semerkant, Tanios Kayası, Işık Bahçeleri ve Doğunun Limanları”.

Işık Bahçeleri ve Semerkant dışında Maalouf’un diğere dört romanı Doğunun Limanları, Tanios Kayası, Yüzüncü Ad- Baldassare’ın Yolculuğu ve Afrikalı Leo Akdeniz havzasında geçmektedir. Yedi yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu iktidarında, bu havza uzunca bir süre tek önemli güç olarak yer almıştır. Çok sayıda ülke tek otoritenin hakimiyetinde kalmıştır, değişik toplulukları, milletleri, kültürleri birlikte tutan devasa Osmanlı İmparatorluğu Maalouf tarafından romanlarda temel fon olarak kullanılmıştır. Afrikalı Leo romanında Osmanlı’nın batıya genişlemesi, Cezayir’e yayılması ve Mısır’ı alması; Tanios Kayası romanında 19. yüzyılda Mısır’da Avrupalılar tarafından Osmanlı İmparatorluğu’na karşı kışkırtılan yerel halkın giriştiği olaylara tanıklık edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde yaşanan Ermeni olayları Doğunun Limanları romanında gündeme gelmektedir, Baldassare’ın Yolculuğu romanı da 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nu genel bir bakışla ele alınmaktadır.⁹³

⁹³ Özekin, T. “Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel”
Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007 (s. 241)

Doğu ile batının karşılaştırılması Maalouf'un romanlarında her zaman derinden hissedilen bir imgedir. Bu sentezin oluşturulmasında kullanılan olay örgüsü genellikle göç üzerine temellendirilmektedir. Göç nedeniyle kendi toprağından ayrılan Doğulu kimlikler Batı ile karşılaşılarak sentezlenir ve gelişir, romanlarda da bu sentez sürekli işlenmektedir. Bu durumu Maalouf'un kendi hayatının yansıması şeklinde değerlendirmek mümkündür:

“Bana, türlü yolculukların beni alıp götürdüğü yerlerde geçirdiğim kırk yıl bağışladı: zekâm Roma'da gelişti, tutkum Kahire'de, üzüncüm Fas'ta, Çocukluk saflığımsa daha Granada'da”⁹⁴

Eserlerinde yazar, olayların yaşandığı İstanbul, Venedik gibi şehirler ile Mısır, Cezayir, İspanya, Fas ve İran gibi farklı ülkelerde tarih ve yaşayış şekilleri hakkında bilgi vermektedir. Yazarın hayal gücü romanlara yansımakla beraber, olayların geçtiği bölgenin tarihi olayların hareket noktasıdır. Eserlerin hemen hepsinde kahramanlar bir serüvene çıkmakta; romanların geçtiği dönemdeki dünyanın önemli bir merkezine gitmektedir. Bu durumda romanlar, olayların geçtiği yerler bakımından adeta bir hazine olmaktadır. Maalouf'un romanlarında sözü edilen ve gidilen yerler listelense, Akdeniz havzası içinde dışarıda hiçbir yer kalmayacaktır, hatta buralara Hollanda ve İngiltere gibi birçok Avrupa ülkesi ve Mezopotamya ve İran'ı da eklemek gerekecektir.

Eserlerin kahramanları Akdeniz ile Mezopotamya havzası içinde stratejik dönemlerde yolculuk yapmaktadır. Maalouf, olay kurgularını da tarihsel olayları fona koyarak üzerine bu bölge (Mezopotamya, Anadolu) ve yine bölge kentlerini (İstanbul, Tahran, Beyrut, İzmir vb.) esas alarak oluşturmaktadır. Mezopotamya, verimli topraklar, Amin Maalouf romanları içinde ayrıcalıklı bir yerdedir.

Maalouf romanları içinde ad olan diğer yerler içinde Semerkant en ayrıntılı ve fazlaca zikredilen şehirdir. Semerkant, “dünyanın güneşe bakan en güzel yüzü” şeklinde tanımlanmaktadır. Romanda başkahramanın kente duyduğu yakınlık ve sempati en başta yazar tarafından dile getirilmektedir.

⁹⁴ Maalouf, A. “Afrikalı Leo” Çev. Sevim Raşa İstanbul, 1993 Yapı Kredi Yayınları (s. 11)

5.3. Amin Maalouf'un Romanlarında Doğu-Batı (Siyasî alışverişler, Kültürel ilişkiler)

Sahip olduğu Doğu-Batı kimliğini Maalouf, kendi kişiliğinde eritmek için çalışmıştır. İnsan ilişkilerinin incelendiği sosyoloji biliminin yanında, bir ülkede üretim yapabilmek adına sahip olunan bölüşme şekillerinin tamamını araştıran ekonomi, yazarın araştırmacı kişiliği sayesinde bir senteze kavuşmaktadır. Toplumsal bilimlerden biri olan sosyolojinin sorgulama yapan bilimselliği, üretimin dili olan ekonomi ve matematik sayesinde kaybolur. Farklı disiplinlerin birlikte kullanılması, Doğu toplumlarında tavır ve hareketlerin Batı'daki pozitivist yaklaşım açısından daha anlaşılabilir bir duruma gelmesini sağlamaktadır. Maalouf'un bir amacı da kendisi gibi bir Doğunun Batı'nın idealleriyle bakmasını kültürlerin böylece birbirlerini anlamasını sağlamaktır.

Romanlarında Maalouf, çeşitli dönemlerin stratejik anlamda kurgulanmasını yapmıştır. Örnek olarak Arapların Endülüs'ten çıkarılmasını *Afrika'lı Leo*'da, *Semerkant*'ta ise 20. yüzyıl başlarken İran'da yaşanan demokratik anayasa devrimini ele almaktadır. Anılan olayların ortak noktası hepsinin kopuş dönemlerinde gerçekleşmesidir. Maalouf'a göre, tarihtekilere benzer şekilde şimdi de geçiş yaşanmaktadır. Çağın alışılmış birçok şeyi kaybolmakta, yok olmaktadır. Bunun yerine, tam anlamıyla kontrol edilmesi mümkün olmayan yeni eğilimler ortaya çıkmaktadır. Romanlarda da geçiş dönemine ilişkin edebiyat kullanılırken yeni ilişki şekilleri de yeni teknolojiler ışığında sergilenmektedir.

Kitaplarında Doğu-Batı çatışmasını genel tema kabul eden Maalouf, tarihsel dokuda özel bir toplumu örnek almaktadır. İnsanlarda ve toplumlarda, keskin hatlarla görünüşte çizilen ayrımlar karşısında aslında geçişlerin yaşanabildiği yarı geçirgen yapılar söz konusudur ve Mezopotamya ile Akdeniz havzası olayların geçtiği uygarlıklar merkezi olarak yerini almaktadır.

Tarihsel romanlarında Amin Maalouf, temel ve birincil konu olarak Doğu ve Batı'nın karşılaşmasını almaktadır. Yazar için çok imtiyazlı bir seçimdir. Sahiplendiği Doğu ağırlıklı kimliğini yansıttığı metinler sayesinde Türkiye'de ve bir çok ülkede oldukça

popüler olabilmıştır. Maalouf, Batı'daki bir veri olarak “şarkiyatçı (oryantalist)” düşünce yapısını iyi bir şekilde değerlendirmektedir. “Yüzüncü Ad” eserinin kahramanı Baldassare’ın “*son on yıllar boyunca mağazamızın servetinin, Hıristiyan dünyasının Doğu kökenli eski kitaplara duyduğu büyük ilgi üstünde yükseldiğini söylemem gerek*”⁹⁵ itirafı, hikayelerinde Doğu ve gizemini işleyen, buna kafa yoran Maalouf’un okuyucularına ve hatta kendisine yaptığı bir gönderme şeklinde kabul edilmesi mümkündür.

Doğu Meselesi, Doğu-Batı ilişkileri açısından önemli bir konudur. Özellikle Mısır bu anlamda adeta biçilmiş bir kaftandır. Büyük devletlerin olaya müdahalesi, Fransa’nın Mehmet Ali Paşa’yı savunması, Rusya, Avusturya ve tabii ki İngiltere’nin Osmanlı’yı Mısırlılara karşı desteklemesi hatta askeri müdahale dahil çözümler araması söz konusu olmuştur. Dağda da durumların kötüleşmesi halkı kendine göre çözümler aramaya itmiş, silah ve parasını teslim etmek istemeyenlerin de dağa çıkmasına sebep olmuştur. Firarilerin İngiliz ve Osmanlı casuslarıyla ilişkileri gidişatın anılan Avrupalılarla Osmanlı Devleti lehine dönmesi ve müdahale amaçlı başlayan Lübnan’a doğru yönelen hareket tam da Doğu meselesinin ortasında yer alan bir konu olmuştur.

Semerkant ve Işık Bahçeleri romanları olayların daha çok Mezopotamya ve İran ile etrafında cereyan eden bir yapıdadır. Maalouf’un öncelikle ele aldığı kopuş dönemleri bu romanlarda da esas alınmaktadır. Yazar tarihi olayları kronolojiye uygun biçimde anlaşılır ve net cümleler kullanarak anlatmaktadır. Mezopotamya ve İran’da 3. yüzyılda Sasaniler ile Romalıların çatışması detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. O dönemde dünyanın önemli ticari ve kültürel merkezlerinden olan Mezopotamya büyük gelişmelere sahne olmuştur ve romanda da bunlara yer verilmiştir. Semerkant romanı sonraki bir dönemin aynı bölgede geçen olaylarını içermektedir.

Doğu kökenli olan Maalouf, Batı’nın duymayı istediği Doğu’yu anlattığı yönünde eleştirilmektedir. *Semerkant* romanında özellikle ikinci yarıda geçen İran anlatısı bu yönüyle fazlasıyla öne çıkmaktadır. Yazarın tercihi buna neden olarak

⁹⁵ Maalouf, A. “Yüzüncü Ad- Baldassare’nin Yolculuğu” Çev. Samih Rifat İstanbul, 2000

Yapı Kredi Yayınları (s. 30)

gösterilebileceği gibi piyasa şartlarının da etken olabileceği iddia edilmektedir. Romanın ikinci bölümündeki “Şark” anlatısının, çoğunlukla bir Batılıninki gibi olduğu yönüyle eleştirilmektedir.

Maalouf'a göre esasında yalnızca bir Doğu sorunundan bahsedebilmesi mümkün değildir; bununla beraber, bir Batı sorununun da mevcut olduğu gerçeğinin de kabul edilmesi gereklidir:

Arapların yaşadığı trajedi, dünya ulusları arasındaki yerlerini kaybetmelerinden ve onu bir daha ele geçiremeyeceklerini düşünmelerinden ileri gelirken; Batıların trajedisi, her yönüyle üstlenemedikleri, buna karşılık yakalarını da sıyıramadıkları, dünya çapındaki bir role soyunmuş olmalarından kaynaklanıyor.⁹⁶

5.4. Amin Maalouf'un Romanlarında Orta Doğulu İnsanların Temsil Biçimleri

Romanda işlevin yerine getirilmesinde önemli görev roman kişisinde veya kişilerindedir. Roman biçimi kapsamında hayat öyküleri, “görölmüş, yaşanmış” olayların hikâyeleri, olaylardaki tarihsel geçmişin yazar aracılığıyla okuyucuya, başkasının başından geçenlerin öğrenilmesi, kendi başına gelmesi mümkün olmayan veya gelemeyecek şeyler için hayal kurma, başkasının hayatına dâhil olma imkânı yaratmaktadır. Roman insanı çok genel şekilde ele almaktadır. Ana konuyu insanın yaşadıkları, başından geçenlerle, değişimler oluşturmaktadır. Bunun incelenmesinde ise kimi temel öğeler kullanılmaktadır. Kişi de bunlardan birisidir. Her romanda kişi ya da kişiler mutlaka vardır. Romancının isteği doğrultusunda kişinin, başından kimi olaylar geçmektedir ve kişi bir yerde bulunmaktadır. Hayat romancı için kişilerde kaba çizgiler ile ortaya çıkarılmasına olanak veren olaylara yönelik ipuçları vermekte, kendi yönünden ayrı bir tarafa başını alarak gitmesine imkân sağlayan bir çıkış noktası sunmaktadır. Romancı da bu fırsatı değerlendirerek henüz gerçekleşmemiş imkânları gerçekleştirmektedir.

⁹⁶ Maalouf, A. “Çivisi Çıkış Dünya” Çev. Orçun Türkay İstanbul, 2009 Yapı Kredi Yayınları (s. 30)

Romanın başkişisi romancı tarafından olayların etrafında örüldüğü, kimi zaman tanınan imtiyazlarla diğerlerinden ayrılan, kimi zaman kayrılan, bazen de fazlaca eleştirilen kişidir. Amin Maalouf'un da bu yöntemi tercih ettiği görülmektedir: Afrikalı Leo romanı kahramanın ismini taşıırken, Baldassare'ın Yolculuğu - Yüzüncü Ad ve Tanios Kayası romanlarında ise kahramanların isimleri yanında onları çağrıştıracak başka özelliği de eklemiştir. Maalouf'un her hikâyesinde ve romanında, tarihten çarpıcı kesitler sunulmakta ve olan bitene damga vurarak tarihi oluşturan, yön veren karakterlerle karşılaşmak mümkündür. Yeni nesil tarihsel fantezi romanlarının çoğunda, isim verilerek, gerçekte yaşanmış insan hikâyelerinden; sevinç, hüznün, aşk ve nefret hisleri anlatılmaktadır. Bu tür romanlarda tanınan, bilinen, önemli kişilerin düşünceleriyle eylemlerine tanıklık edilmektedir; zaaflarıyla birlikte, yeme-içmeleri, giyim kuşamlarıyla hareketlerinin izlenmesi imkânı bulunmaktadır.

Maalouf'un "Afrikalı Leo, Işık Bahçeleri ve Semerkant" isimli eserlerinde tanınan tarihi şahsiyetlerden "İbn - Batuta, Mani ve Ömer Hayyam" üzerinde durulmaktadır. "Doğunun Limanları, Tanios Kayası ve Yüzüncü Ad" isimli eserlerinde daha çok kendi karakteriyle tarihsel olaylar yansıtılmaktadır. Maalouf genellikle karmaşanın olduğu, tarihin geçiş dönemleri için belli bölge veya bölgelerde, o döneme ait kahramanlara değinmektedir. Ailelerinin maddi olanakları, sosyal konumları ve kitaplara ulaşma olanağı dâhilinde Maalouf tarafından kullanılan kahramanların bilgi seviyesi belirli kişilerdir. Bu sayede kazandıkları yetenekler çeşitli olaylar kapsamında çözüm üretme çatışmaları çözme imkânı sağlamaktadır. Tarihin yönünü de bu arabuluculuk sayesinde çözen Maalouf'un kahramanları önemli kişiler olmaktadır.

Hasan el-Vezzân'ın seyahatnâmesi ve genel olarak hayatı son dönemde tekrardan ilgi çekmektedir. 1986'da Fransızca Léon l'Africain adıyla Amin Maalouf'un yayımladığı eseri Türkçe dahil birçok dünya diline de tercüme edilmiştir.

Afrikalı Leo'da ilk sayfadaki sözler, adeta kitabın özetidir: "Benim Arapça, Türkçe, Kastilya dili, Berberi dili, İbranice, Latince, sokak İtalyanca'sı konuştuğumu duyacaksınız; çünkü bütün diller ve dualar benim dillerim ve dualarım. Fakat ben hiçbirine ait değilim. Ben yalnızca Tanrı'ya ve dünyaya aidim; ve yakında bir gün yine onlara döneceğim"

Maalouf'ta kahramanlar kronik gezgindir, her zaman seyahate hazır ruha sahip kişilerdir. Macera tutkularını kısmen bastıran kahramanlar, kentler arası kısa erimli zaman zaman da sınır ötesine, deniz ötesine giden uzun erimli yolculuk yapmaktadır. Bu yolculuklarda da zorunlu olarak ve doğal yönden limanlara ve kimi yerleşim merkezlerine uğramak durumunda kalmaktadırlar.

Maalouf'un eserlerindeki kahramanları daha önce ifade edildiği üzere "Afrikalı Leo'da Hasan-el Vezzan, Işık Bahçeleri'nde Mani, Semerkant'ta Ömer Hayyam, Doğunun Limanları'nda İsyân Kitabdar, Tanios Kayası'nda Tanios ve Yüzüncü Ad'da Baldassare Embriaco"dur. Kahramanların ortak özellikleri vardır. Örneğin geçinmek için sıkıntı yaşamazlar, kolaylıkla hayatlarını sürdürürler. Aileleri sayesinde daha doğdukları andan itibaren bile birçok ayrıcalığa sahip olmaktadır. Genellikle iyi eğitilmiş olup kitapları sevmektedirler. Hitabet özellikleri ile insanları ikna kabiliyetleri öne çıkmaktadır. Düşüncelerle, gördükleri değişik dinlere hoşgörülü davranmaları önemlidir. Yolculuğu sevmektedirler ve dönemin iktidarı ya da önemli şahsiyetleri ile yakın olmaları diğer ortak özelliklerindedir. Maceracılıkları yanında kahramanlar keşfe susamıştır. Sürekli bir arayış içinde çelişkilerin yoğun yaşandığı kozmopolit gezgin ruhları bulunmaktadır.

Amin Maalouf romanlarında, okurlarını tarihten çarpıcı kesitlerle ve olan bitenlere damga vuran tarihi değiştiren kahramanlarla tanıştırmaktadır. Kişiliklerin isimleri de çoğunlukla aynen korunmakta, gerçek yaşanmışlıkları, insani duyguları anlatmaktadır. Yazar genelde klâsik roman yöntemini izlemektedir. Bu yöntemde olay ve öyküler başkahraman etrafında kurgulanmaktadır. Romanda kişi yazarın sözcüsü şeklinde yorumlanmaktadır. Değişik düşünceler uygun zamanda roman kahramanının ağzından olayların aralarında verilmektedir. Romandaki kahraman da okurun kendisiyle yakınlık kurduğu ve özdeşleştirdiği roman kişisi olmaktadır. Yazarın iltimas geçtiği bu kişi için iyilik, bilgi, bilgelik, güzellik benzeri değerlerle sosyo-kültürel zenginleşme sağlamaktadır. Maalouf da bunu sıkça kullanmaktadır. Üç yapıtı için kullandığı tarihsel karakterlerden "İbn Batuta, Mani ve Ömer Hayyam"a eğilirken, kendi karakterlerini kullandığı diğer üç kitabının karakterlerinde de tarihsel olaylara gündeme getirmeye

çalışmakta, bunlarda bulunan birçok özelliğe ilave olarak birden çok kimlik ve aidiyet gibi başkaca ortak özellikler de önemlidir.

Amin Maalouf bir yönden Türk, Kürt, Ermeni, Hıristiyan, Müslüman nitelikler taşıdığını, diğer yönden de Avrupa ve Fransa'ya ait olduğunu söylemektedir. Maalouf'un "İster Müslüman, ister Hıristiyan, ister Yahudi olsunlar seni olduğu gibi kabul etmeliler ya da seni yitirmeyi göze almalılar" sözüyle romanlarda yansıtmak istediği ana temanın kimlik ve aidiyet kavramları olduğunu belirtmektedir. Kahramanları da tarihte süregelen din, ırk, dil, cinsiyet ayrımı gibi insanlar arasındaki her türlü ayrıma karşı gelerek Maalouf'un savunduğu dünyalılaştırma görüşlerine destek vermektedirler. Yani kendi aidiyetlerinin daha ötesinde başka aidiyete veya gezegensel aidiyet olarak tanımlanan bir yaklaşıma adanmış insanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Maalouf'ta romanlar her zaman daha hümanist ve olumlu seçenikle noktalanmaktadır.

Maalouf'a göre kültür farklı olsa da insanların anlaşması mümkündür. Maalouf kimliklerin ölümcül hale gelebileceğini gösterirken kahramanlarının aidiyetlerini sürekli aşmaya çalışan yönlerini, kimlikleri farklı olsa da insanların hepsini kardeş gören tavırlarını öne çıkarmaktadır. Maalouf eserlerine de yansıttığı şekliyle insanların her şeyden önce kendini dünyalı hissetmesi, tamamını önyargısız olarak kabul etmesini savunmaktadır. Doğu'nun sıcak renkleriyle Maalouf, serüveni akılla harmanlamakta roman içeriğinde din ve kimlik konuları ile inanç ve korkularını da irdelemektedir. Zaten başarısı da tutkulu ve gerçekten yaşayan veya yaşayabilecek kahramanları yaratarak onların zor şartlarda uyumlu bir şekilde hayat sürmeye zorlama becerisindedir. Aşkla birlikte dostluğu, heyecanla beraber öfkeyi de göstermek için destanların maceralı yollarına başvurabilmektedir. Herkese hitap eden hikâyeleri eski zamanları da tanıyan araştırmacı olmanın avantajını kullanarak yazabilmektedir.

Amin Maalouf'un seçtiği kahramanların keşfe susamış olduğu daha önce ifade edilmiş, gezgin ruhlu ve maceracı bu kişilerin genellikle Akdeniz ülkelerinden birinde doğarak büyüdüğü, bu itibarla belki gittiği yerler de katıldığında tam bir Osmanlı veya Selçuklu-Türk bağlantılı kişi olduğu söylenebilmektedir. Varlıklı ve soylu aile mensubu kişiler iyi eğitimin yanında dönemin iktidarı ile de ilişkiler kuran, iyi geçinen

yapıdadırlar. Kahramanlar ünlü olabildiği gibi sıradan kişiler de olabilmektedir ancak yaptıklarıyla tarihe iz bırakabilmektedirler.

Maalouf'un altı tarihi romanı içinde dördünde kahramanlar yaşadıkları sorunlar özelinde ortak noktada buluşmaktadır. Hasan-Leo, Tanios, İsyen ve Baldassare, yazar gibi aidiyet ve kimlik açısından çokludur. Tüm hayatı Osmanlı toprağında geçen Tanios ve Baldassare; Osmanlı hanedanı üyesi olan İsyen; Osmanlıların Hıristiyanlarla arabuluculuğunu yapan, Osmanlı Sultanı Büyük Türk'ü, Endülüs'e dönebilmek için umut olan hükümdar olarak görülen Endülüs Müslümanlarından Hasan... Görüldüğü üzere hepsinin Osmanlı bağlantısı bulunmaktadır. Akdeniz havzasının insanlarıdır, ki bu havzada "Türk, Kürt, Ermeni, Arap, Hıristiyan, Yahudi, Avrupalı" herkes bulunmaktadır ve inanış, kültür bakımından muazzam bir zenginliğe sahiptir. Okuyucunun yazarın da sevimli özellikler katarak cana yakın olmasını sağladığı kahramanları benimsemesi hatta kendisiyle özdeşleştirilmesi daha kolay olmaktadır. Yazarın döneme ilişkin sözcüsü de olan kahramanlar çekince ve diğer düşüncelerin aktarılmasında güzel ve etkili bir araç olmaktadır.

İncelenen romanların öykülerinde, tarihte çarpıcı kesitlere damga vuran kahramanlarla karşılaşmak çok olasıdır. Sıradan kişiler de gerçek yaşantılarla romanlarda anlatılmaktadır. Gerçeklik okurların merak duygusunu kullanmaktadır. Tanınmış kişilerin hayatına duyulan merak yanında kesin ve keskin karşıtlık, birbirini takip eden çözüldükçe yenisiyle ilerleyen kimi çelişkiler de merak duygusunu kamçılayan, okurun kendisiyle özdeşleştirme hissini yerleştiren yaklaşımlardır.

Avrupa'ya seyahat ettiğimde tüm zengin insanlara olduğu gibi bana da iyi davranılıyor. İnsanlar bana gülümsüyor, kapıları eğilerek açıyorlar, satın almak istediğim her şeyi satıyorlar. Ama içlerinden beni aşağılıyor ve benden nefret ediyorlar. Onların gözünde zengin olmuş bir barbardan başka bir şey değilim. Sırtımda en güzel İtalyan kostümü de olsa, manevi bakımdan onların gözünde bir baldırı çıplağım. Niçin? Çünkü yenilmiş bir halka, mağlup bir medeniyete aitim.⁹⁷

⁹⁷ Maalouf, A. "Doğu'dan Uzakta" Çev. Ali Berktaş İstanbul, 2012 Yapı Kredi Yayınları (s. 222)

5.5. Amin Maalouf'un Romanlarında Batılı Devletlerin Orta Doğu'daki Sömürü ve Misyonerlik Faaliyetlerine Bakış

“Arap-İslam âleminin modernlik yanlısı seçkinleri, kuşaklardan beri, bu çözümsüz sorunu boşuna çözmeye uğraşıyorlardı: Cava'dan Fas'a kadar ülkelerine hükmeden ve kaynaklarını denetim altında tutan Avrupalı güçlerin hegemonyasına boyun eğmeden nasıl Avrupalılaşılabiliyorlardı?”⁹⁸

Maalouf 1993'te yayımlanmış olan *Tanios Kayası* isimli eserinde 19. yüzyılda meydana gelen tarihsel bir kesitten başlamaktadır. Yazar, bu tarihsel kesit içinde kendi ailesinde yaşanmış olan bir hikayeden yola çıkar; Romanın kahramanı Tanios, misyoner olmak amacıyla okula gönderilir. Misyonerlik çalışmaları 19. Yy'da, Batılı devletlerin Orta Doğu'da kendilerine imkan ve çıkar bulma arayışından kaynaklanmıştır. *“Bu Katolik millete İrlandalı bir ajan göndermek, Lord Ponsonby'nin maharetlerinden bir diğerydi. Hem de Dağlıların “şu iblis Ankliz'ler” e uzun süre hayranlık duymasını sağlayacak bir maharet!”⁹⁹* Dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğundan pay almak için Batılı devletler sıraya girmiştir. Orta Doğu'da her devlet kendine bir hâkimiyet alanı yaratmaya çalışmaktadır.

Maalouf, Batılı devletlerin Orta Doğu'ya olan ilgisinin temel sebeplerinden birinin, bölgenin ve bölge halkının zenginliği olduğunu belirtir. “Işık Bahçeleri” adlı eserinde bunu şöyle dile getirir:

Ktesiphon zenginleri sürü sahibiydiler...Öğle uykusunda baygın yatmış olan satıcılar, hamallar, çığırkanlar, askerler, deveçiler işlerinin telaşına düşmüşler, onlara da sayıları her geçen saat artan, hasır, takke ve kayış satmak isteyen piyasanın gezginci satıcıları katılmıştı. Paralar, bir keseden diğerine şakır şakır akıyordu. Ktesiphon işte böyleydi. Oraya hava almak için değil, gösteriş için, tombul çocuklar ile dadıların, çiftler çiftler dörder dörder bileziklerini takmış olan özellikle de balık etli, süt beyaz eşleri sergilemek için gidilirdi. Kentte neye sahipler, hepsini takarlardı...Kendine saygısı olan her kentli kendi evinde içerdi, yatarak içmek için hep uzanırlardı,

⁹⁸ Maalouf, A. “Çivisi Çıkış Dünya” Çev. Orçun Türkay İstanbul, 2017 Yapı kredi Yayınları (s. 76)

⁹⁹ Maalouf, A. “Tanios Kayası” Çev. Işık Ergüden İstanbul, 2016 Yapı Kredi Yayınları (s. 100)

sevilen dostlarla toplanarak! Burada bile önemli olan gösterişi, içip sarhoş olacak olanaklara sahip olduğunu, dostlara, müşterilere şarap sunulabileceğini ve kendinden geçene kadar içilebileceğini göstermek şarttı. Ktesiphon. Düzenli bir ayyaşla, kılı kırk yaran bir görkem. Ktesiphon, Bâbil'in mirasçısı, Roma'nın rakibi.¹⁰⁰

Maalouf Semerkant şehrinin bahse konu tarihi gelişiminin nihai dönemlerini, kendine özgü, gelecekte haber veren tarzındaki şu iki cümle ile özetlemektedir:

“Moğolların istilâsında Pekin, Buhara, Semerkant gibi ünlü kentler yerle bir edilir... Bu felâkete karşın, Semerkant yine de ayrıcalıklı bir kent gibiydi çünkü bir süre sonra bu enkazın içinden yükselerek Timurlenk'in başkenti olacaktı.”¹⁰¹

Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri kitabında; Haçlı Seferlerinin Müslümanlarca küçümsendiği ve başka bir deyişle bu seferlerden haberdar olmadıkları, Haçlı seferlerinin barbar olarak nitelendirdikleri ve küçümsedikleri Frenklerin bir saldırısı şeklinde gördüklerinden dolayı Kudüs'ün işgaline de çok geç zamanda tepki gösterdikleri belirtilmektedir. Ayrıca yazara göre; Arap dünyasındaki düzeltilmesi imkânsız görülen parçalanmışlık ve Arap uyuşukluğunun da Frenklerin bu seferler ile birlikte iki yüzyıl boyunca Suriye, Kudüs, Urfa ve Antakya'da kalmalarında başarılı olmalarının sebebi olarak düşünülmektedir. Haçlıların bölgede bu kadar uzun kalabilmelerinin diğer bir sebebi de Müslümanlarca bir türlü oturtulamayan sultanlık kavgaları ile emirlerin birbirlerini çekememeleri olarak gösterilmektedir.

Müslümanların uygarlık açısından Haçlılardan daha ileride olması onları barbar olarak nitelendirmelerine ve küçük görmelerine sebep olmuştur. Nitekim 12. yüzyıl incelendiğinde bilim-teknik alanında ve özellikle tıp alanında Haçlıların Müslüman dünyasının çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Dönemin şartları bakımından ele alındığında tıp alanında Doğu dünyasının ileri seviyede tıbbî tedaviler uyguladığı bilinmekte, Batılıların ise hastalıkların kaynağını “şeytan” ve “cin” gibi varlıklarda aradığı belirtilmektedir. Öyle ki, Batı dünyasının tedavileri arasında şeytan veya cinin

¹⁰⁰ Maalouf, A. “Işık Bahçeleri” Çev. E. T. Çelikkıran İstanbul, 1997 Telos Yayınları (s. 83)

¹⁰¹ Maalouf, A. “Semerkant” Çev. E. T. Çelikkıran İstanbul, 1993 Yapı Kredi Yayınları (s. 132)

girdiği uzvun kesilmesi de bir uygulama olarak kullanılmaktadır. Bu konuyla ilgili bazı örnekler kitapta yer almaktadır.

Kitapta ayrıca, gümüş ve altına konma, fetih susamışlığı gibi duygu düşüncelerden kaynaklanan “Frenk ilkelliği” sıkça işlenmektedir. Bunun yanı sıra kitaptaki ilginç detaylar arasında; Batı’nın güçlü hükümdarlarından Almanya ve Sicilya kralı olan Friedrich von Hohenstaufen’in iyi seviyede Arapça bilmesi ve İslâm uygarlığına olan hayranlığı öne çıkmaktadır. Bununla birlikte kitapta; son Frenk istilası karşısında kazanılan büyük zafer ile birlikte Mısır’da başlayan üç asırlık Memlûkler (köle subaylar) iktidarı ile bunların Moğol istilası karşısındaki duruşları farklı bir yaklaşımla işlendiği görülmektedir.

Yazar kitapta, Haçlı Seferlerinin olduğu dönemde İspanya’dan Irak’a kadar uzanan bölgede Arap dünyasının maddi ve entelektüel açıdan dünyanın gelişmiş uygarlığını taşıma görevinde bulunduğunu ifade etmektedir. Sonraki zamanlarda ise bu görevin merkezinin Batı’ya kaydığını belirtmektedir. Sonuç olarak, çok akıcı bir yazı dilinin kullanıldığı bu eserinde de yazarın, Haçlılar dönemini sıkça kullandığı Arap dünyası tabiri üzerinden anlattığı ve zaman zaman ırkçılık olarak nitelendirilebilecek yaklaşımlar sergilediği görülmektedir.

Doğu coğrafyasında Batı’nın emperyalist gücünün aracı olarak değerlendirilen işgalci siyaseti pek çok mezalim ve kıyıma sahne olmuştur. Bu işgallerin, çoğu zaman geçici nedenler olsa da amacın esasen tek bir noktada aynı kaldığını söylemek mümkündür. Bilhassa yer altı kaynakları düzleminde zenginliğe sahip olan Doğu toprakları, daima bir kaynak olarak algılanmıştır. Bu kaynaklar bir nevi açgözlülüğün emarelerinden sayılmaktadır. Tüm Müslüman dünyası üzerinde sarsıcı izler bırakan işgaller, hem dinî alanda hem de askerî bağlamda gerçekleşmiştir. Müslümanların arasında var olan mukavemetin kırılması adına da fitne siyasetinden geri durmayan Batı, her zaman büyük mağduriyetlere sebep olmuştur. Bu durum karşısında bir özeleştirici de yaparak Maalouf, Batılı işgallerin Arap toplumlarındaki körlüğe dayalı olarak geliştiğini ifade etmektedir. Bu körlük, küresel düzeydeki gelişmelere çeşitli nedenlerle kapalı kalınması neticesinin doğmasına ve tamamen taklitçi bir cehalet tavrının meydana gelmesine yol açmıştır.

Bugün, Arap toplumlarının yüzyıllık körlüğünü ya da Batılı güçlerin yüzyıllık açgözlülüğünü kınamak gerekip gerekmediği konusu artık pek önem taşıyor. İki taraf da kendi savlarını savunuyor; bu konuya geri döneceğim. Kesin olan ve bugünün dünyasında ağır basan şu ki, on yıllardır Arap-İslam âlemindeki gizil modernlik yanlısı, laik insanlar Batı'ya karşı mücadele ettiler; bu yüzden de, çıkışı olmayan bir yolda, maddi manevi anlamda yollarını şaşırdılar; Batı da çoğunlukla korkunç bir şekilde ve kimi zaman da dinsel hareketlerin desteğiyle onlarla savaştı.¹⁰²

Doğu coğrafyasında algılanmakta olan işgalci ve sömürgeci Batı kimliğini ABD ile sembolize etmiş olan yazar, yakın zamanda meydana gelen Irak işgali ile ABD'nin Doğu yaklaşımını da derinlemesine kritize eder. Diğer taraftan demokratikleşmenin geleceği yalanları ile yaşatılan mağduriyetlerde Batının olduğu derecede, doğuda var olan birbirine karşı duyulan nefret ve kinin de bahse konu mağduriyet ve yıkımlarda önemli role sahip olduğuna değinir:

“Bazıları için, Irak örneği İslam âleminin demokrasiye uzak olduğunu gösteriyor; bazıları için de Batı tarzı "demokratikleştirme"nin gerçek yüzünü açığa vuruyor. Saddam Hüseyin'in filme çekilen idamında bile Amerikalıların acımasızlığı kadar Araplarınki de göze çarpıyor.”¹⁰³

Haçlı seferleriyle kayda değer bir kayıp ve yıkım yaşayan Müslüman toplumları ve coğrafyası, içerisinde bulunduğu bu zalimlik içeren tarihsel süreçte mutlak anlamda hatırlar biçimde bir bilinçaltını geliştirmiştir. Bu bağlamda Maalouf da bahse konu bilinçaltını taşıyan bir doğu çerçevesiyle Müslümanların tecrübe etmiş olduğu mezalimi aşağıdaki biçimde aktarmıştır:

“İstilanın başında, Batı'dan gelen tehdidin ölçeğini el-Haravi gibi ölçebilen çok az sayıda Arap olmuştur. Hatta bazıları, yeni duruma çabucak uyum sağlamışlardır. Arapların çoğu, kızgın ama

¹⁰² Maalouf, A. “Çivisi Çıkmış Dünya” Çev. Orçun Türkay İstanbul, 2017 Yapı Kredi Yayınları (s. 23)

¹⁰³Maalouf, A. “Çivisi Çıkmış Dünya” (s. 48)

kaderine razı bir şekilde, yaşamını sürdürmekten başka bir şey düşünmemiştir."¹⁰⁴

5.6. Orta Doğu'daki Etnik ve Din Temelli Çatışmaların Amin Maalouf'un Romanlarında Ele Alınış Şekli

Tarih boyunca devamlı olarak Orta Doğu coğrafyasında varlığını sürdüren savaş ve zulümler, bu bölgeyi dünya tarihinin merkezi konumuna getirmiştir. Söz konusu olumsuz durumlardan dolayı bölgede sürekli yaşanan göçlerin, kaçış mı, yoksa mücadele mi olduğu devamlı tartışılmaktadır. Göçler sonucunda tam manasıyla Batılı bir kimliği içselleştiren veya sahip olduğu Doğulu kimliği bütünüyle silen bir kimliğin oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Sonuçta sürekli olarak "kaçış" ve "mücadele" arasında git-gel yaşayan kimliklerin oluştuğu görülmektedir.

Maalouf, İslam dininin boşluktan istifadeyle ortaya çıkararak geliştiğini iddia etmektedir. İslam öncesinde tarihin kıyısında yaşayan Bedevilerin, kısa zamanda İspanya'dan Hindistan'a kadar uzanan çok geniş bir bölgede hâkimiyet kurduklarını, şaşırtıcı bir şekilde düzenli ve başkalarına saygılı olan, gereksiz şiddetten uzak bir anlayışa sahip olduklarını belirtmektedir:

"Çağlarına bakıldığında davranışları değer kazanmakta. Ayrıca İslamın kontrolü elinde tuttuğu topraklarda, geleneksel olarak öteki tek tanrılı dinlere mensup kişilerin varlığıyla uzlaştığına kuşku yok."¹⁰⁵

Geçen yüzyıllarda İslam'ın çok hoşgörülü olduğunu ifade eden Maalouf'a göre, tüm dinler hoşgörüsüzlük de barındırmakta, ancak bu konuda bir bilanço yapıldığında İslam'ın tarihi süreçte daha medeni ve daha iyi olduğu belirtilmekte ve şunu itiraf etmektedir:

Eğer atalarım, Müslüman orduları tarafından fethedilen bir ülkede Hıristiyan olmak yerine, Hıristiyanlar tarafından fethedilen bir

¹⁰⁴ Maalouf, A. "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri" Çev. M. Ali Kılıçbay İstanbul, 1998 Telos Yayınevi (s. 62)

¹⁰⁵ Malouf, A. "Ölümcül Kimlikler" Çev. Aysel Bora İstanbul, 2018 Yapı Kredi Yayınları (s.48-49)

ülkede Müslüman olsalardı, onların inançlarını koruyarak on dört yüzyıl köy ve kentlerinde yaşamaya devam edebileceklerini sanmıyorum. Gerçekten de İspanya'daki Müslümanlara ne oldu? Ya Sicilya'daki Müslümanlara? Yok oldular, tek kişi kalmamacasına katledildiler, sürgüne zorlandılar ya da cebren Hıristiyan edildiler.¹⁰⁶

Maalouf, özellikle Hıristiyan toplumları tarafından hiçbir şeyin hoş görülmediği bir dönemde İslam'ın yüzyıllar boyu farklı inanç sahibi insanlarla tüm dünyada beraber yaşayabilme başarısını gösterdiğini ifade etmektedir.

Geçen yüzyılın sonunda, en büyük İslam gücünün başkenti İstanbul'un nüfusu içinde başlıca Rumlardan, Ermenilerden ve Yahudilerden oluşan Müslüman olmayan bir çoğunluk bulunuyordu. Aynı dönemde Paris'te, Londra'da, Viyana'da ya da Berlin'de nüfusun yarısının Hıristiyan olmayanlardan Müslüman ve Yahudilerden oluşabileceği düşünülebilir miydi?¹⁰⁷

Akdeniz havzasının bir çocuğu olan yazar, kahramanlarını savunduğu hoşgörünün bir neferi olarak görmektedir. Kilisede devamlı olarak dua etmeyen ancak istavroz çıkaran, Yüzüncü Ad isimli kitabın kahramanı Baldassare'nin dindar olmadığı ve dinler arası uzlaşma taraftarı olduğu belirtilmektedir:

Dindarlık değildi beni yönlendiren, dinle hiçbir ilgisi olmayan bir tedbirlilikti. Sıradan zamanlarda kiliseye çok ender giderim; Haç Bayramını kutlamam; kutsal kalıntıların değeri, akçe değeri kadardır benim için; ama dinimin ve ulusumun simgelerine böyle hakaret edilmesine izin verseydim, bundan sonra kimse saygı göstermezdi bana.¹⁰⁸

Bölgenin gelişmişliği, zenginliği ve parlaklığı, Maalouf'a göre önem arz eden hoşgörünün bir eseridir. Bölgede her türlü millet ve inanç bir arada yaşayabilmektedir.

Dicle kıyılarında hâlâ bir sürü tanrı vardır. Kimileri, tufandan ve ilk yazılardan kalmış, kimileri de fatihler ya da tacirlerle gelmiştir. Ktesiphon'da tek bir puta tapan pek az mümin vardır, her bir

¹⁰⁶ Maalouf, A. "Ölümcül Kimlikler" Çev. Aysel Bora İstanbul, 2018 Yapı kredi Yayınları (s. 75)

¹⁰⁷ Maalouf, A. "Ölümcül Kimlikler" (s. 75)

¹⁰⁸ Maalouf, A. "Yüzüncü Ad-Baldassare'nin Yolculuğu" Çev. Samih Rifat İstanbul, 2000 Yapı Kredi Yayınları (s. 63)

tapınağın kutlama şenliği dolaşp dururlar.” (Maalouf, 1997, s. 10)
“Ktesiphon, Dicle Vadisi'nin bu büyük kenti Parth krallarının mekânı idi ve o tarihten bu yana İranlı Sassaniler, imparatorluklarına son vermişse de, ülkenin yeni sahipleri aynı başkente yerleşmişler ve kent böylece saygınlığını ve zenginliğini korumuştur...Antik çağın en büyük metropollerinden biri, Maniciliğin beşiği ve Doğu Hıristiyanlığının merkezi olmuştur. Beş yüz yıl sonra Arapların kuracağı Bağdat kentine uzak değildi.”¹⁰⁹

Maalouf, yabancılığın bir yere ait olmama duygusundan kurtulamayacağını sık sık yinelemektedir: “Cübeyl’de her zaman yabancı olacağım ben...”¹¹⁰, “Nasıl da yabancı hissediyorum kendimi bu kentte!”¹¹¹, “Bu yıl nereye gitsem, suçlu hissettim kendimi.”¹¹² Daha çocukluk yıllarında yalnızlığı hisseden Mani’yi daha küçük bir çocuk iken babasının bağlı bulunduğu “Beyaz Giysililer” annesinin elinden zorla alır. Böylelikle Mani kısa bir süre içerisinde sofuların dünyasında yalnızlığı geliştirmeyi, ona hükmetmeyi, herkes karşısında yalnızlığı savunmayı öğrenmiştir. Bunu; “Her dinde, her düşüncede, ışıklı özü bulup, kabuğunu atmasını bilin... Bütün dillere saygım var.”¹¹³ şeklinde ifade eder.

Âmin Maalouf’un ilk kitabının adı “*Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*” dir. 1096’da başlayan söz konusu seferlerde Orta Doğu’nun sahip olduğu zaaflar nedeniyle Haçlılar iki yüz yıl boyunca bu bölgede kalmıştır. Haçlı seferleri Âmin Maalouf tarafından Doğu-Batı kültürleri çatışmasının altında ve çağdaşlarının gözünden romansı bir kurguda anlatılmaktadır. Haçlı seferleri tarihinin ‘*öteki kamp*’tan, Frenk savaşlarının Arapların gözünden anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durum tarihi tersten okuma çabasını göstermektedir. Roman olmamasına karşın, Doğu-Batı ile ilgili Maalouf’a ait düşünceleri daha detaylı olarak aktardığından dolayı bu kitabın burada

¹⁰⁹ Maalouf, A. “Işık Bahçeleri” Çev. E. T. Çelikkıran İstanbul,1997 Telos Yayınları (s. 81)

¹¹⁰ Maalouf, A. “Yüzüncü Ad-Baldassare’nin Yoculuğu” Çev. S. Rifat İstanbul, 2000 Yapı Kredi Yayınları (s. 317)

¹¹¹ Maalouf, A. “Yüzüncü Ad-Baldassare’nin Yolculuğu” (s. 325)

¹¹² Maalouf, A. “Yüzüncü Ad-Baldassare’nin Yolculuğu” (s. 341)

¹¹³ Maalouf, A. “Işık Bahçeleri” (s. 151)

değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Maalouf'a ait bu eserde Haçlı seferlerinin ezilenler tarafından okunması çabasına girildiği görülmektedir. XI. yüzyıl itibarıyla başlayan Haçlı seferleri karşısında Müslümanların kendilerini savunmak amacıyla öncelikle "cihat" fikrine sarıldığı görülmektedir. "Fakat XI. yüzyıl Suriye'sinde cihat, zor duruma düşen hükümdarların ortaya attıkları bir slogandan ibarettir."¹¹⁴ Cihad düşüncesinin Müslümanlar arasındaki birliği sağlayabilmesinin imkânsız olduğu görülmüştür. "Frenk istilaları sırasında Müslümanların kendi aralarında yaşadıkları kardeş savaşları, Selçuklu emirleri arasındaki bitmek bilmeyen taht kavgaları döneme damgasını vurmaktadır."¹¹⁵ İslam devletlerindeki yöneticilerin çoğunluğunun birbirini alçaklık ve ihanetle suçladığı görülmüştür.

Baldassare'nin Yolculuğu-Yüzüncü Ad romanının kahramanı olan ve Cenova asıllı bir antikacı olarak Lübnan'da bulunan Cübeyl kasabasında hayatını sürdüren Baldassare Embriaco Haçlı Seferlerini şu şekilde anlatmaktadır:

Atalarım bundan yarım bin yıl önce, ilk kez burada (Trablusta) Doğu toprağına ayak basmışlar. 0 yıllarda Haçlılar kenti kuşatmış ama ele geçirmeyi başaramamışlardı. Atalarımın biri Ansoldo Embriaco sarılı kenttekilerin direnişini kuracak bir hisar inşa etmeleri için yardım etmişti onlara ve limanın girişini kapatmak üzere gemilerini yardıma göndermişti, karşılığında da Cübeyl beyliğini elde etmişti. Bu beylik tam iki yüzyıl, benim ailemin elinde kaldı. Doğu'daki son Frank devleti yıkıldığında bile Embriacolar, zaferi kazanan Memlûklardan, bir iki yıl daha ayrıcalıklarını sürdürme hakkını elde ettiler. İlk gelen Haçlılardandık biz; son gidenler de biz olduk. Ve hala bütünüyle gitmiş değiliz. Ben değil miyim bunun canlı kanıtı? Hala bendeki belgelere göre, Trablus'u ele geçiren adamın, doğrudan erkek soyundan ve onsekizinci kuşaktan torunuyum ben.¹¹⁶

Amin Maalouf, Haçlılar'ın Antakya'ya yaklaştığı esnada şehirden çıkarılan Hıristiyanları şu şekilde anlatmaktadır: "*Batılı dindaşları, onların Müslümanlara*

¹¹⁴ Maalouf, A. "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri" Çev. M. Ali Kılıçbay İstanbul,1998 Telos Yayınları (s. 42)

¹¹⁵ Maalouf, A. "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri" (s. 43)

¹¹⁶ Maalouf, A. "Yüzüncü Ad-Baldassare'nin Yolculuğu" Çev. S. Rifat İstanbul, 2000 Yapı Kredi Yayınları (s. 13)

sempati duyduğundan kuşkulananarak ikinci sınıf tebaa muamelesi yaparlar; Müslüman hemşehrileri ise onları istilacıların doğal müttefikleri olarak görürler.”¹¹⁷

Batının ekonomik ve siyasi çıkarlarının tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak yersiz nedenlerin ileri sürülmesi sonucunda yıkıcı bir reflekse büründüğü belirtilmektedir. Bu paralelde Müslüman coğrafyasını ciddi kayıplar yaşadığı görülmektedir. Toplumun ve bireyin bu refleks karşısındaki mukavemeti etkili olamamış, bunun temel sebebi ise Müslüman coğrafyasında esen ötekileştirici nifak havası olarak açıklanmaktadır. Müslümanlar arasında mevcut ayrışmayı fark eden Batı, devamlı kendine sözde nedenler uydurmuş ve uydurmaktadır. Bu noktadan hareketle Maalouf, Müslüman topraklarındaki Batının işgalci tavrını aşağıda olduğu şekilde aktarmaktadır:

“Batı’nın, yalan yanlış biçimde Müslümanlık adına hareket ettiğini ileri süren bir avuç teröristle karşı karşıya olduğu ve bunların eylemlerinin inananların çoğu tarafından kınandığı düşüncesi gerçeği her zaman yansıtmıyor”¹¹⁸

Lübnan’ın tarihi Orta Doğu’nun aynasıdır denebilir. Lübnan, yıllar boyunca devam edegelen kardeş kavgasının özeti şeklindedir. Doğuyla Batı’nın kesişim noktasıdır;

“Benim Dağ’ım böyledir işte! Toprağa bağlılık ile yola çıkma özlemi! Hem sığınak, hem geçit! Süt, bal ve kanla yoğrulmuş! Ne cennet; ne cehennem! Araf”¹¹⁹

Tanios Kayası, 19. yy batılılaşma gayretine giren Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa’nın ve aynı tarihsel kesitte yer alan Maalouf’un Lübnan’da yaşayan ailesinin hikayesidir. Batı uygarlığının Lübnan ve Mısır’da egemenlik alanını daha da

¹¹⁷ Maalouf, A. “Arapların Gözünden Haçlı Seferleri” (s. 34)

¹¹⁸ Maalouf, A. “Çivisi Çıkmış Dünya” Çev. Orçun Türkay İstanbul, 2017 Yapı Kredi Yayınları (s. 63)

¹¹⁹ Maalouf, A. “Tanios Kayası” Çev. Işık Ergüden İstanbul, 2016 Yapı Kredi Yayınları (s. 247)

genişletibilmek amacıyla siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel faaliyetler yazar tarafından, bir roman dili ile ifade edilmektedir.

Lübnan, Mısır, Suriye ve Filistin artık kendi kaderlerine bırakılmayacak derecede Batılı devletler açısından önemli bir duruma gelmiştir. Tüm bu çatışma ve bu kargaşalardan sorumlu olanlar yalnızca açgözlü olan Batılı devletler değildir bununla birlikte bu topraklarda yaşamakta olan farklı din ve milliyetlerden olan bireyler de aralarında var olan kin nefret ve husumet içeren problemleri özemediklerinden aynı derecede sorumludurlar. Yazarın bahse konu durumu aşağıdaki şekilde aktardığı görülmektedir.

Bu olaydaki en büyük sorumlu kim? Dağlıları birbirine düşürmüş olan Mısır paşası kesinlikle! Bizlerde, İngilizler ve Fransızlar olarak buralara gelip Napolyon savaşlarını buralarda sürdürdüğümüz için sorumluyuz. Osmanlılar da sorumlu! İhmalkrlıkları ve aşırı bağnazlıkları yüzünden. Ama Dağ'ı, burada doğmuşçasına seven benim gözümde asıl affedilmeyecek olanlar, Hristiyan olsun Dürzî olsun, buranın insanları.¹²⁰

Haçlı seferlerini anlattığı romanında yazar, Haçlılar, Antakya'ya yaklaşmakta iken şehirden çıkarılmış olan Hristiyanların durumunu, aşağıdaki biçimde ifade etmektedir:

“Batılı dindaşları, onların Müslümanlara sempati duyduğundan kuşkulanarak ikinci sınıf tebaa muamelesi yaparlar; Müslüman hemşehrileri ise onları istilacıların doğal müttefikleri olarak görürler.”¹²¹

¹²⁰ Maalouf, A. “Tanios Kayası” (s. 238)

¹²¹ Maalouf, A. “Arapların Gözünden Haçlı Seferleri” (s. 34)

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Medeniyetin başlangıç merkezlerinden olan Orta Doğu bölgesi, oldukça eski hatta insanlığın başlangıcına kadar götürülebilecek bir coğrafi bölgedir. Farklı yapıya sahip pek çok medeniyet, bu coğrafyada kurularak varlık göstermiştir. Semavi dinler bu coğrafyada ortaya çıkmış, kültürlerin kaynaşması da çatışması da hep bu bölgeden yeryüzüne dağılmıştır. Günümüze dek gelen etnik, dini, mezhepsel, kültürel farklılıkların yanı sıra sahip olduğu doğal kaynaklarıyla da adeta dünyanın çekim merkezi olmuştur. Ayrıca dünyanın en eski kıtalarının (Asya, Afrika, Avrupa) kesişme noktasında olması, Orta Doğu'yu; askeri, ekonomik ve coğrafi yönden de oldukça mühim bir konuma taşımıştır. Sahip olduğu zenginlik ve doğal kaynaklar, her dönemde Batı'nın çokça ilgisini çekmiş, bir yandan Batı dünyasında bu zenginliklerin ele geçirilmesi için planlar yapılırken bir yandan da Batı'lı zihinlerde hayali bir Doğu imgesi oluşmuştur. Gerek sahip olduğu farklılıkların kendi içinde çatışması, gerekse Batı'lı devletlerin müdahaleleri, Orta Doğu olarak adlandırılan bölgeye huzurun gelmesine engel olmuştur.

Orta Doğu, günümüze dek pek çok farklı alanda yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından ele alınmış, önemine binaen konu üzerinde yüzlerce çalışma yapılmıştır. Biz de bu çalışmamızda Lübnan'lı bir yazar olan Amin Maalouf'un romanlarında Orta Doğu'ya ve Orta Doğu Sorununa bakışını ele alıp inceledik. Öncelikle Orta Doğu Sorunu olarak dile getirilen sorunun ya da sorunların neler olduğu üzerinde durarak meseleyi tespit etmeye çalıştık. Orta Doğu Sorunu dendiğinde akıllara, mezhepsel, dini, etnik, kültürel farklılıklar, tüm semavi dinlerce kutsal kabul edilen Kudüs'ün Orta Doğu'da yer alması, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemde olması, doğal kaynakları ve zenginliği nedeniyle Batı'lı devletlerin bu bölgeye hakim olma çabaları, 1948'de Filistin topraklarında kurulan İsrail Devleti'nin sürekli işgalci ve yayılmacı bir politika izlemesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede kurulan devletlerin genellikle diktatörler tarafından yönetilmesi gibi problemler nedeniyle sürekli çatışmaların ve kaosu yaşanması gelmektedir. Bölgedeki savaşlar ve iç çatışmalar, göçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Orta Doğu'lu bir yazar olarak Amin Maalouf kitaplarının konularını çoğunlukla Orta Doğu coğrafyasından ve bu bölgede yaşanan

olaylardan seçmektedir. Bu nedenle de çok açık ifade etmese de eserlerinde Orta Doğu Sorununa değindiğini ve bazı çözüm önerileri getirdiğini görmekteyiz.

Yazar ilhamını, çocukluğunun geçtiği topraklardan almakta ve romanlarının konu ve kişilerini Doğu Akdeniz şehirlerinden, Anadolu'dan, Lübnan dağlarından harmanlamaktadır. Eserlerinde en dikkat çekici yanlardan biri, Orta Doğu'yu tüm çıplaklığıyla anlatması ve Doğu ile Batı'yı uzlaştırma çabasıdır. Bu noktada Maalouf, NTV'de İpek Cem'e verdiği bir röportajda şöyle demektedir : “Medeniyetlerin barış içinde bir arada yaşamayı başarmaktan başka şansları olmadığına inanıyorum. Aslında öğrenilmesi gereken, bir arada yaşayıp yaşayamayacakları değil, bunun “nasıl” gerçekleşeceği. Çünkü her şekilde hepimiz bu dünyada, aynı dünyada yaşıyoruz. Ve bu dünya farklı kültürler, farklı medeniyetlerden, farklı halklardan, farklı dillerden oluşuyor. Beraber yaşamayı gerçekten öğrenmek zorundayız.”

Çalışmamızın giriş bölümünde Orta Doğu sorunundan, araştırmanın amacı, önemi ve yönteminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Orta Doğu kavramının ortaya çıkışı, bölgenin coğrafi sınırları ve tarihsel temelleri ele alınmıştır. Orta Doğu, Nil Vadisi ile Mezopotamya'yı içine dahil eden oldukça geniş bir alandır. Orta Doğu terimi ilk kez 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejist Alfred Thayer Mahan tarafından Hindistan ile Arabistan arasında yer alan bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Bugün kullanılan anlamıyla Orta Doğu, Batılı devletlerin sömürgeci çıkarlarının biçimlendirdiği ve daha çok “kendi gibi olmayan”ı nitelendirmek için kullanılan bir terimdir. Orta Doğu'nun oldukça karmaşık bir etnik ve dini yapısı vardır. Bölgede “asabiye” olgusu geçerlidir. Şahıslar için aile ve akrabalık bağları devlete olan bağlılıktan daha önemlidir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Orta Doğu kavramıyla doğrudan ilişkili olan “oryantalizm” ve “oksidentalim” kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Oryantalizm kavramının ortaya çıkışı, tarihsel arka planı, dönemsel gelişimleri ele alınmış, felsefe, sanat ve edebiyattaki etkilerine değinilmiştir. Oryantalizm, kelime anlamı olarak “doğu bilimi” demektir. Türk dilinde “Şarkiyat” diye adlandırılır. Oryantalizm kavramı, “öteki olanı ya da farklılığı Batı-dışı bir nesne olarak kurgulayan ve temsil eden bir söylem” şeklinde tanımlanır. Oryantalizm sözcüğüne zamanla yüklenen olumsuz anlamdan

dolayı 1973'te Paris'te düzenlenen "Uluslararası Oryantalistler Kongresi"nde alınan bir kararla "oryantalist" sözcüğü kullanımdan kaldırılmıştır. Bu kararın temelinde, oryantalizmin akademik bir disiplin olmaktan çok sömürgecilikle özdeşleşmiş olması yatmaktadır. Oryantalizme karşın Doğu'da "oksidantalizm" kavramı ortaya çıkmıştır. Kelime anlamı "garbiyatçılık" olmakla beraber, sadece coğrafi bir bakış açısı değil, aynı zamanda medeniyet ve kültür olarak da Batı'nın tanımlanması için kullanılan bir kavramdır. Oksidentalizme ilişkin üç tür sınıflandırma yapılabilir: Biricisi, oksidentalizmi, Doğu'nun çıkarları dikkate alınarak Batı'yı analiz etmek ve bir savunma tekniği olarak görmektir. İkincisi, oksidentalizmi Batı karşıtlığı, Düşmanlığı olarak gören yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre Doğu, Batı'yı özellikle ontolojik ve vasıfsal özellikleri olarak ötekileştirmekte ve kendi kurgulamış olduğu Batı mefkuresi üzerinden Batı'yı yadsımakta ya da Batı'nın değerleri ile savaşmaktadır. Üçüncü sınıflandırma ise oksidentalizmi, "ne şekilde daha iyi batılı olunur?" sorusunun cevabını verebilecek bir söylem ya da bilim olarak değerlendirmedir. Oryantalizm ile oksidentalizm arasındaki en önemli ayrımlardan biri, oryantalizm başarıyı kazananın ifadesiyken, oksidentalizm, mağdur olanın, yenilenin ya da haksızlığa maruz kalanın söylemi olarak karşımıza çıkmasıdır.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde, Orta Doğu'lu bir yazar olarak Amin Maalouf'un hayatı, edebi kişiliği ve eserleri incelenmiştir. Ayrıca oryantalizmle ilişkisi ya da Orta Doğu'ya bir oryantalist gibi bakıp bakmadığı sorgulanmıştır. Her ne kadar Orta Doğu'lu olsa da yazara getirilen eleştirilerin önemli bir kısmı, Doğu'ya bir oryantalist gibi baktığı yönündedir.

Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan beşinci bölümde ise Amin Maalouf'un Romanlarında Orta Doğu ve Orta Doğu Sorununa Bakış'ı ele alınmıştır. Romanlarında Orta Doğu'yu nasıl konumlandığı, Doğu ile Batı farkını nasıl ortaya koyduğu, Doğu-Batı arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin nasıl ele alındığı, kahramanların nasıl temsil edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Maalouf, kitaplarında genel tema olarak Doğu-Batı çatışmasını, belli bir tarihsel dokuda ve özel örnek teşkil eden bir toplumda ele almaktadır. Öykü veya öyküler anlatanın kişisel kaderiyle ve önemli tarihsel olaylar ile büyük devletlerin kesişimi sayesinde birbirine geçmektedir. Afrikalı Leo, Doğu'dan Uzakta, Doğu'nun Limanları, Yolların Başlangıcı, Semerkant adlı eserlerinde tarihsel kimliklerin ön plana çıktığı ya da yazarın anlattığı hikayeyi kendisiyle özdeşleştirdiği görülmektedir.

Orta Doğu'lu bir yazar olmasına karşın uzun yıllardır Fransa'da yaşıyor olması, Batı tarzı bir eğitim alması, tıpkı Edward Said de olduğu gibi oryantalist bir bakış açısına sahip olmasına neden olmuştur. Batı'nın uygarlığına ve liberal hümanist değerlerine bakarak Doğu'yu "öteki" olarak tasvir ettiği görülmektedir. Örneğin, "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri" adlı eserinde, batılı güçlerin kendi topraklarından uzakta istila yöntemiyle geldiği Orta Doğu'da verdiği zararlardan sonra dahi Batı'dan ziyade sonuçları itibariyle Arapları ve Orta Doğu'lu toplumları eleştirdiği görülmektedir. Bu eerde Haçlı istilaları sonucunda Müslümanların kendi üzerine kapandığı, dayanıksız hale geldiği, savunmaya çekildiği, hoşgörüsüz ve kısır olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca Semerkant, Tanios Kayası, Doğu'nun Limanları, Afrikalı Leo adlı eserlerinde de oryantalist bakış açısına rastlanmaktadır.

Kitaplarının ana çıkış noktası Doğu-Batı çatışması olduğundan, eserlerinin pek çoğunda Doğu ile Batı'yı uzlaştırma çabası görülmektedir. Örneğin Afrikalı Leo adlı romanında, romanın kahramanı zekasının Roma'da, tutkusunun Kahire'de, üzüncünün Fas'ta geliştiğini, çocukluk saflığına daha Granada'da olduğunu belirterek Doğu ile Batı'nın sentezinin yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Yine Arapların Gözünden Haçlı Seferleri, Doğu'nun Limanları, Doğu'dan Uzakta, Semerkant, Ölümçül Kimlikler, Yolların Başlangıcı, Çivisi Çıkmış Dünya adlı eserlerinde de benzer çaba görülmektedir.

Maalouf'un eserlerinde hükümdarlar ya da soyluların yanı sıra, sıradan halktan bireylerin hikayelerine de yer vererek "ötekiler" in de konuşmalarını amaçlamıştır.

Yazara göre tarihin tanıklığı açısından yalnızca egemen güçlerin konuşması yeterli değildir. Diğer taraftan kaybedenlerin de kendilerini ifade etmeleri bir gerekliliktir.

Maalouf, eserlerinde objektif bir bakış açısı sergilemeye çalışsa da genel anlamda Doğu'luların kendi içinde siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda gri kalmasını ve karmaşa-çatışma içinde olmasını da eleştirmektedir. Çivisi Çıkmış Dünya adlı kitabında Doğu ile Batı'nın ayrışmasına oryantalist bir açıdan baktığı görülmektedir. Kitapta özellikle Batı ile Arap-İslam alemi arasındaki kopmanın son yıllarda çok daha ciddileştiği ve onarılmasının güç olduğu söyleniyor. Bunun nedenini de Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen terör saldırıları olarak gösterip meseleye yine oryantalist bir gözle bakmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'da hüküm sürdüğü yüzyıllar boyunca bölgenin huzur ve sükun içinde olduğu, hatta Müslümanların Hristiyanlara nazaran şiddete daha uzak olduğu fikri de yine Maalouf'un eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ölümçül Kimlikler adlı eserinde, atalarının Müslüman orduları tarafından fethedilen bir ülkede Hristiyan olmak yerine, Hristiyanlar tarafından fethedilen bir ülkede Müslüman olsalardı inançlarını devam ettiremeyeceklerini dile getiriyor. İspanya örneğini vererek oradaki Müslümanların yok edilmesini hatırlatıyor. Yine aynı kitapta, geçen yüzyılın sonunda, İstanbul'un nüfusunun başlıca Rumlardan, Ermenilerden, Yahudilerden oluştuğunu söyleyip, aynı dönemde Paris'te, Londra'da, Viyana'da ya da Berlin'de nüfusun yarısının Hristiyan olmayanlardan oluşabileceği düşünülebilir miydi? diye soruyor. NTV'de İpek Cem'e verdiği röportajda da konuyla ilgili olarak şöyle diyor: "Tarihi yeniden yazabilseydim, Birinci Dünya Savaşı'nı farklı şekilde sonuçlandırırdım. Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak yerine onu başka bir şekle dönüştürürdüm. Bu, büyükbabamın hayalimdi. Bence tek otorite altında, bir arada yaşayan farklı halklardan, farklı kültürlerden oluşan büyük imparatorlukların olması fikri, gerçek bir parlamenter demokratik rejim içerisinde, çoğunluk sistemiyle seçilmiş bir devlet başkanıyla daha farklı bir hale gelebilirdi. Ben, çok uluslu, çok kültürlü devletleri tercih ediyorum..." Bu sözlerinden de anlıyoruz ki Maalouf, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısını, farklılıkların bir arada yaşayabilmesi için gerekli görüyor.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Amin Maalouf eserlerinde Doğu'yu Batı'ya bir Doğu'lu gibi aktarmaya çalışsa da oryantalizmin etkisinden kurtulamamıştır. Bugün gerek Orta Doğu'da gerekse Tüm dünyada yaşanan çatışmaların sona ermesinin tek yolunun insanların kendilerini birden çok kimlik ve kültür ile tanımlayabilmeleri olduğunu düşünmektedir. Eserlerinde dünyaya tek bir çerçeveden bakılamayacağını vurgulayan yazar, dünyayı bir bütün olarak görmekte ve kimsenin üstünlükleriyle övmeye hakkı olmadığını söylemektedir. Ölümcül Kimlikler adlı eserinde, demokraside kutsal olanın mekanizmalar değil değerler olduğunu ve saygı gösterilmesi gereken tek şeyin; insanların inançları ve renkleri ne olursa olsun, sayısal önemleri ne olursa olsun, kadın-erkek ve çocuk, bütün insanların onuru olduğunu ve oylama biçiminin de buna uygun hale getirilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Alatlı, A. (2010). *Batı'ya Yön Veren Metinler I Kökler/Orta Çağlar (- -1350)*, İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları..
- Arlı, A. (2009). *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. (İkinci Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2004). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aziz, A. (1990) *Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.
- Barthold, V.V. (2004). *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*. (Çev. K. Bayraktar ve A. Meral). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bilgin, H. (2016). Siyasi İslam'da Partileşme: Arap Baharı Sonrası İslamcı Partiler. *FMV Işık Üniversitesi Yayınları*. 119-127.
- Bulut, Y. (2002). Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Marife Bilimsel Birikim Dergisi*, 2.3., ss.13-38.
- Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:33. s. 428-437. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bulut, Y. (2014). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. (5. bs.). İstanbul: Küre.
- Çelik, S. ve Gürtuna, A. (2005). *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.
- Çoruk, A. Ş. (2007). Oryantalizm Üzerine Notlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9.2, 193-204.
- Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*. (Çev. B.Çığman, E.Topçugil, K. Emiroğlu ve S. Kaya). Ankara: İmge Yayınevi.
- Demren, Ç. (2008). Ortadoğu'da Ataerkillik Ve Erkeklik İlişkileri. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 32.2, 321-329.

- Dikici, E. (2014). Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3.2, 45-59.
- Doster, B. (2013). Arap Baharı'ndan Demokrasi Beklemek. *Orta Doğu Analiz* 5.50, 55-60
- Dönmez, C. (1997). XX. Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Orta Doğu Politikası ve Bunun Milli Mücadeleye Etkileri, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17.1, 71-81.
- Dursun, D. (2005). Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal Ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1231-1274.
- Duthorne, O. R. (1994). *Imagining the World*, USA: Greenwood Publishing Group.
- Eliçalışkan, M. (2007-2014) Coğrafya Dünyası
- Erdoğan, R. T. (2016). Türkiye, Ortadoğu'nun Tek Gerçek Dostudur. *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*. 82, 21-22.
- Eryılmaz, Bilal (1996) Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, 2. Baskı İstanbul Risale Yayınları
- Esman, J. M. ve Rabinovich, I. (2004). *Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet*, Çev. Zafer Avşar, İstanbul: Avesta.
- Güçhan, A., (2008). Batı Resminde Doğulu Kadın İmgesi, *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları*, 18, 33-46.
- Güner, S. (2008). Oryantalizmin Ortaçağ Avrupası'ndaki Düşünsel Kökenleri: Batı'nın "Ötekileştirdiği", *Müslüman Doğu, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25.1, 57-73.
- Gürses, M., (2012). Meşrutiyet Dönemi Gezi Kitaplarında Otooryantalist Ve Oksidentalist Söylemler, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7.1, 1269- 1303.
- Güzelipek, Y. A. (2016). Arap Baharı Uyanış Mı Yoksa Bölgesel Bir Kaos Mu?. *FMV Işık Üniversitesi Yayınları*. 11-14.

- Hamadi, L., (2014). Edward Said: The Postcolonial Theory And The Literature Of Decolonization, *European Scientific Journal, Special Edition*, 2, 39-46.
- Hentsch, T. (1996). *Hayali Doğu*. (Ter. Bora A.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Hentsch, T. (2008), *Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hutchinson, R. (2011), *Nagai Kafu's Occidentalism: Defining the Japan Self Occident*, Albany: Published by State Universty of New York Press,.
- İnanç, S. M. (2016). Suriye İç Savaşı Bir Mezhep Savaşından Ötesi. *FMV Işık Üniversitesi Yayınları*. 79-95.
- Kahraman H., B. ve Keyman F. (1998). Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Doğu Ne? Batı Ne?*, 1.2, 75- 88.
- Kalaycı, S., (2012). İtalyan Gezginlerin Resimlerindeki Osmanlı, *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1 -17.
- Kaplan, D. (2006). Yüksel Kanar, Batı'nın Doğu'su, Avrupa Barbarlığının Küreselleşmesi, Kitabevi İstanbul 2006, X+ 340 sayfa. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 6.3, 453-460.
- Kona, G. G. (2004). Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi* (8), 113-138.
- Kula, O. B. (2011), *Batı Edebiyatında Oryantalizm I-II*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Maalouf, A. (1993). *Semerkant* , Çev. E. T. Çelikkan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A. (1993). *Afrikalı Leo*, Çev. S. Raşa, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A. (1996) *Doğu'nun Limanları*, Çev. Saadet Özen İstanbul. Yapı Kredi Yayınları

- Maalouf, A. (1997). *Işık Bahçeleri*, Çev. E. T. Çelikkan, İstanbul: Telos Yayınları.
- Maalouf, A. (1998), *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: Telos Yayınevi.
- Maalouf, A. (2000). *Yüzüncü Ad Baldassare'ın Yolculuğu*, çev. S. Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A. (2004) *Yolların Başlangıcı* Çev. Samih Rifat-Aykut Derman İstanbul. Yapı Kredi Yayınları
- Maalouf, A. (2009). *Çivisi Çıkmiş Dünya*, Çev. Orçun Türkay İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A.(2012). *Doğu'dan Uzakta*, Çev. Ali Berktay İstanbul . Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A. (2016). *Tanios Kayası*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A. (2018). *Ölümcül Kimlikler* (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mardin, Ş. (2002). *Oryantalizmin Hasıraltı Ettikleri*, *Doğu Batı*, 20, 111 -116.
- Metin, A. (2013). *Oksidentalizm: İki Doğu İki Batı*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Nas, F. (2014). Ortadoğu'da Etnik ve Dilsel Bağlamda Göç ve Kimlik Sorunu (Lübnan'da Yaşayan Türkiyeliler Örneği), *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okumuş E. (2002). Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı, *Marife Bilimsel Birikim Dergisi*, 2.3, 253- 260.
- Ortaylı, İ. (2014), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osman, Tarık (Temmuz, 2014) Sykes-Picot, Orta Doğu'ya Nasıl Bir Miras Bıraktı? BBC News

- Öğün S. S. (2000). Yerlici Kültüralizm: Kıyaslamalı Bir Değerlendirme, *Global ve Yerel Eksende Türkiye*, Birinci Baskı, Derleyenler: E. Fuat Keyman – Ali Yaşar Sarıbay, Dizi no: 25, Alfa Yayınları: 717, İstanbul, ss. 39-87.
- Özey, R. (2014). *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Papila, A., (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma Döneminde Resim Sanatının Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Kimliğinin Resimsel Anlatımı*, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat ve Tasarım Dergisi, 117-134.
- Said, E. W. (1998). *Oryantalizm*. (Çev. Nezh Uzel). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Said, E. W. (2013). *Şarkiyatçılık/Batı'nın Şark Anlayışları*. (7. bs.). (B. Ülner, Çev.). İstanbul: Metis.
- Saygın, A. (2015). 20. Yüzyıl Türk Düşüncesinde Garbiyatçılık (Oksidentalizm) Üzerine Bir İnceleme. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sibai, M. (1993). *Oryantalizm ve Oryantalistler Yararları ve Zaraları*, Birinci Baskı, çev: Mücteba Uğur, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Soykut, M. (2011). *Tarihî Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları*, *Oryantalizm I*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sönmezsoy, S. (1998). *Kur'an ve Oryantalistler*, Birinci Baskı, Ankara: Fecr Yayınları.
- Timur, T. (2003). Oryantalizm(ler) Tartışması. *Toplumsal Tarih*, 119, 64-69.
- Tunçdilek, N. (1971). *Güney Batı Asya. Fiziki Ortam*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Türköne, Mümtazer (1995) *Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri*, İstanbul Yeni Şafak yayınları

Özekin, T. (2007). Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uçarol, R., (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*, İstanbul: DER yayınları

Yerasimos, S. (2000). *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkaslar ve Orta-doğu*, İstanbul, İletişim Yayınları, Çev. Şirin Tekeli.

Yiğit, Z. (2008). Hollywood Sineması'nın Yeni Oryantalist Söylemi ve 300 Spartalı, *Selçuk İletişim Dergisi*, 5.3, 236-249

Yücel, A. (2013). *Oryantalistler ve Hadis*, Birinci Baskı, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Zakzuk, H. (1993). *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, Birinci Baskı, çev: Abdülaziz Hatip, Yayın No: 8, İzmir: Işık Yayınları.

